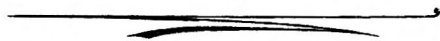

A MAGYAR ÜGYVÉDSÉG

AZ ÜGYVÉDSÉG MULTJÁBÓL

IRTA

KRÁLIK LAJOS

ELSŐ KÖTET

AZ ÁRPÁDOK KORA

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1906

A MAGYAR ÜGYVÉDSÉG
MULTJÁBÓL.

ELŐSZÓ.

Az előszóban kötelességszerűen elmondom, hogy ez a dolgozat hogyan, mily körülmények között jött létre.

I. Az alkotmány helyreállítása, 1867 után a magyar minden téren, bár a komoly munka terén is mindig így volna, nagy ideákat hangoztat, nagyra tör, néha okosat alkot. Megszerveztük 1874-ben az ügyvédséget. Az ügyvédek kari, irodalmi tevékenysége erős lendületet vett. A kar nyilván méltóan akarja hivatását betölteni. Néha, ritkán, téves irányban keresi a tökélyt. De nagyjában elismerésre méltó az a törekvése, hogy hivatásának a lelkét, az igazság cultusát intézményszerűen minden téren érvényre akarja emelni. A magánjog, a közjog, az ország törvényhozása, irodalma tanúbizonyságot tesznek a kar ezen buzgólkodásáról. Ninesen, a külföldön sincs, egy ügyvédi kar sem, a mely többet dolgoznék.

Egyik leginkább hangoztatott jelszava a kar újabbkori fellendülésének az, hogy uton-utfelen hangoztatja, hogy az ügyvédség multját meg kell irni. Mintha minden ügyvéd arról meg volna győződve, hogy a hivatása nagy,

dicső egy hivatás. Mintha egyuttal arról is meg volna győződve, hogy az ügyvédség a multban is nagy volt. Ritka egyhangúsággal követeli, hogy a magyar ügyvédség multját meg kell irni.

A lelkesedésben, a melyet a millennium éve az országban keltett, kifejezést talált ez az érzés is.

A budapesti ügyvédi kamara a millenniumi év felendülésében elhatározta, hogy az ügyvédség történetét meg kell irni. Felszólította az ország kamaráit, hogy adakozzanak a mű megírására. Rövid idő alatt begyűlt 21,933 korona 08 fillér.

Voltak ugyan, magam is közéjük tartoztam, a kik kételkedtünk a vállalat keresztülvihetőségében. Tudtuk, hogy a régi magyar élet nem az ügyvédi kar dicsőségére volt berendezve. Írásbeli és titkos volt az eljárás. Kétkedtünk abban, hogy a multban valami dicső, nagy emlékekre akadjunk. Előttünk volt, hogy az igazi ügyvédséghez nagy cultura kell és hogy a cultura a régi időkben nagyon sok kívánni valót hagyott hátra. És ezenfelül azt hittük, hogy a jelen, a jövő elég sok munkát ad a karnak, ha hivatását, mely az igazságos ügy védelmében áll, igazán lélekkel, mintegy intézményszerűen be akarja tölteni. Nem igen kell a multat böngészni; azt hittük.

De a nyilvánosság előtt elhallgattuk kételyeinket, aggályainkat. Szívesen hozzájárultunk és adóztunk a történelmi monografia létesítéséhez. Egy hang sem szólalt fel ellene.

A budapesti ügyvédi kamara fogamatba vette a mun-

kát. Megbizta 1894-ben a kamara tagját, dr. SIK SÁNDOR-t az ügyvédség multjának megírásával, 6000 koronát bocsátván rendelkezése alá.

Dr. Sik Sándor neki feküdt a munkának. Az 1896-iki millenniumis kiállításon tevékeny részt vett a magyar igazságügyi pavillon rendezésében. Abban az országos levéltár és más források felhasználásával bemutatott sok okmányt, leginkább ügyvédvalló leveleket, az ügyvédség multjából. A sors azonban, fájdalom, időnek előtte kiragadta az élők sorából. 1898-ban meghalt és nem volt, a ki az ügyvédség multját megírja. --

A budapesti kamara választmánya dr. Sik Sándor halála után nem ejtette el azt, a mire vállalkozott volt és a mire az ügyvédek országszerte pénzt is gyűjtöttek.

1903-ban a kamara választmánya felszólított engem, a ki időközben lemondtam volt az ügyvédségről és így ráértem irodalmi munkára, vállalnám el a kar multjának a megírását.

Nem fogadhattam el a megbizást a fönnebb jelzett okokból. Különösen, mert úgy voltam meggyőződve, hogy ez idő szerint fontosabb dolgunk a mai kart nevelni, intézményszerűen emelni, és hogy ehhez a mult az eljárások silánységánál fogva keveset adhat hozzá. Kijelentettem, hogy az ügyvédség történetére nem, de az ügyvédség intézményszerű ismertetésére vállalkozom, annyival is inkább, mert ennek a külföldön gazdag irodalma van.

Az ügyvédi kamara választmánya erre egyelőre elállott az ügyvédség történetének megírásától. Elfogadta ajánlközásomat. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy első sorban a mai ügyvédséget, annak jogait és kötelességeit kell *intézményszerűen* megírni.

1903-ban megjelent a kamara kiadásában «Az ügyvédi kar» című dolgozatom, két kötetben, a melyben a vett megbizáshoz képest a mai kar intézményszerű jogait és kötelességeit megírtam.

II. Az ügyvédség történetét azért nehéz dolog megírni, mert igen előkelő, szinte ideálisan magas az a hivatás, a melynek teljesítése az ügyvéd dolga. Ma sem értük el az elérhető tőkélyt. Sokat kell még dolgoznunk, míg elérjük. Érthető ennélfogva, ha előbbre valónak tartom az épülőfélben lévő épületen dolgozni. Ezt fontosabbnak nézem, mint az elmúlt időkkel való foglalkozást, a melyekben az ügyvéd még a kezdet kezdetén állott.

Ezt némileg részletezni kell. Nézni kell, mi a hivatás lelke.

III. Az ügyvéd igazi hivatásánál fogva az igazságnak, az igazságosságnak legyen az embere. Védje az igazság szerint fele ügyét. Ő nem a fél szolgája, hanem a fél igazságos ügyének a védője. Alaptörvény ugyan, hogy a fél ellen nem tehet semmit, de alaptörvény az is, hogy az igazság ellen sem szabad semmit se tennie. Azért van, hogy szabadon áll be a fél ügyének a védelmébe; indokolás nélkül ott hagyhatja a felét. Neki min-

denkor azt kell néznie, hogy igazságos, tisztességes ügy mellett szólaljon fel, és annak védelmét aztán nem szabad elhagynia. Ha ezt nem teszi, súlyosan vét hivatásának kötelessége ellen. Fegyelmileg lakol érte.

Az «igazságos ügy» védelme, nem a fél szolgálata, mindig elsőrendű feladata volt az ügyvédnek. Már a régi Róma idejében első helyen állott. A mi törvényeink is, Mátyás királyon kezdve, első helyre teszik. Kant is első dolognak veszi az igazságot.

Mi is már most az az «igazságos ügy»?

IV. Szerencsések vagyunk, hogy ezt nekünk dr. KUNZ JENŐ, a budapesti ügyvédi karnak évtizedeken át kiváló tagja megmondta. Az ügyvédségről való lemondása után, mikor székét a magyar tudományos akadémiában elfoglalta, «az igazságos jog»-ról szóló székfoglalójában világosságot vetett erre a kérdésre.

Dr. Kunz Jenő kísérletet tesz az igazságszolgáltatás ezen régi alapvető kérdésének megoldására. Értekezése számot tesz nemcsak a szerényebb méretű magyar jogirodalomban, hanem a külföldi jogirodalomban is.

Az értekezés mottója Iheringnek az a híres mondása: «Der höchste Begriff des Rechts... ist die Gerechtigkeit.» Kifejti dr. Kunz Jenő, hogy az *igazságos* jog a jognak egyik tökéletesebb alakulata. Kimutatja, hogy az igazságos jog mily tényezőkből alakul. Az első a jogegyenlőség; annak logikai tételes kidolgozása. Jusson ki egyformán a jogképességből minden embernek. A jogegyen-

lőség azonban a mai tételes jogban még nincs kellően kidolgozva. Van sok tételünk, mely ellenkezik a társadalmi élet szabályaival. Van sok, mely ellenkezik az emberi szív, a kedély követelményeivel. Igazságosnak csak azt a jogot fogjuk mondhatni, mely a melleit, hogy a jog logikai elemeinek, a jogegyenlőségnek, megfelel, egyuttal megfelel a társadalmi együttélés, az emberi szív, a kedély követelményeinek.

E szerint tehát voltaképp az *élet* adja meg valami jogtételnek az igazságosságát, a tisztességét. A társadalom folyton halad. A jogegyenlőség formalis logikai szabályai sokszor ellentétbe kerülnek a haladással, a társadalmi együttélés követelményeivel, az emberi szív, a kedély vágyódásaival. Mihelyt ez az érdekellentét világos lesz, előáll az annak megszüntetésére irányuló tevékenység. Kitudódik az «igazságos jog».

V. Alkalmazva dr. Kunz Jenő tanítását az ügyvédre, a következő eredmények állanak elő. «Igazságos ügyel» véd az ügyvéd, midőn a tételes jogot alkalmazza a fél ügyében. De közelről nézve, először már ez a tételes jog is tökéletlen; hézagos, több értelmű. Sokszor nagy munka már ebben is, a törvények labirinthusában megtalálni a jogot. És másod sorban fokozódik a nehézség akkor, a mikor a tételes jog ellenkezik a társadalmi együttélés, a szív nemesebb nyilvánulásaival. Az ügyvéd rájön, hogy az esetben van nehézség. Keresi, kutatja, míg végre megtalálja az igazságos jogot.

Az ügyvéd az élet, a társadalom ezen küzdelmes harczában él. Figyelemmel vizsgálja mindig a különféle tényezőket. Rendesen, igaz, úgy éli a világát, hogy jóformán meg se szólamlík benne az ügyvédi hivatás lelke. A legtöbb ügy t. i. egyszerű. Egyszerű tudatlanság, rossz-akarat idézi elő. Nem sok fejtörést okoz a tanácsadás, az ügyvédi segédkezés. Csak gondoljunk a váltókeresetek, a sommás ügyek, a bíróságokonkivüli eljárások száz-ekreire! Mintha semmi tudomány se volna bennök. Nem is az ügyvéd csinálja. Elég hozzá az ügyvédjelölt.

De nem mindig ily egyszerű az élet; az ügyvédi tanács sem áll mindig készen elő. A társadalom úgy van szervezve, hogy elég gyakran ellentétes alapigazságok szállanak egymással szembe. Csak példakép idézek az angol ügyvédség történetéből egy esetet, melyben az ügyvédnek a fél védelmében szembe kellett szállania a legnagyobb kötelességgel, a hazafiság nagy kötelességeivel.

IV. György, angol király, 1795-ben, walesi herceg korában nőül vette brunswicki CAROLINE-t, de nejének nem igen akarta elismerni soha. Caroline különválva élt férjétől, majd 1814-ben elhagyta Angliát. De 1820. visszatért és az időközben királylyá lett férje mellett el akarta foglalni a trónját. A király a parlament előtt pert indított neje ellen a házasság felbontására. A legundokabb módon, vesztegetéssel, erőszakkal vétkesnek akarta kijelentetni, az utált házasságtól örökre szabadulni. A ki-

rály viselkedése utálatot keltett Angliában.¹ A királyné Mr. Brougham, Denham, Williams Lushington, londoni ügyvédekre bízta ügyét. Mr. BROUGHAM² a felsőház törvényszéki ülésén elmondta a királyné melletti beszédjét, az ügyvédi ékesszólás egy örök remekét. A bevezetésben az ügyvéd hivatásáról, arról, hogyan fogja fel ő hivatását ellenfelével, az angol királylyal szemben, ekként nyilatkozik: «... Engedelmet kérek, hogy Lordságtokat figyelmeztessem arra, a mi felesleges, de van sok, a kinek jó lesz emlékezetébe hozni, hogy az ügyvéd hivatásának betöltésében csak egy személyt ismer a világon: és ez a cliense és senki más. A legmagasabb és a legkevésbé vitás kötelessége, hogy ezt a clienst minden arra vezető módon megmentse, hogy megvédje ezt a clienst minden más ember bajára és költségére és azok között megvédje maga ellenében. És ezen hivatásában nem szabad figyelembe vennie a felháborodást, a szenvedést, a kinzást, a tönkretételt, a melyet másra hoz. Nem! neki még a *hazafi* kötelességeit is el kell választani tudni az ügyvéd kötelességeitől, és azokat, ha szükség van rá, szélnek eresztheti. Neki minden tekintet nélkül a végső következesekig kell menni, még ha szerencsétlenségére az is lenne a sorsa, hogy a hazáját confusióba hozza cliense védelmében.» (Speeches of Henry Lord Brougham, 1838. I. kötet 105. l.)

¹ De király volt.

² Később LORD BROUGHAM, Anglia Lord Chancellor-ja.

Lord Broughannak igaza van. Nem úgy kell érteni, ő se értette úgy, hogy az esetleg rongy fél piszok érdekét kell a hazafiság rovására védeni, hanem úgy, hogy, *ha a félnek igaza van*, az ügyvédnek a király, a hazafiság előtt sem szabad meghátrálni.

VI. Az ügyvéd e szerint előkelő hivatást teljesít. Ha sokszor gyárilag is dolgozik, azért a hivatásában benne fekszik egy nagy idea. Nem kell háttérbe szorulnia semmi más hivatás előtt. Van sok ügy, száz közül legalább is kilenczvenkilencz, a melyben ugyan az igazságot rendszerint megtalálja fejtörés nélkül. Ugy mint a hadnagynak, a közkatonának is sok dolga van, mely nem a strategikus problémák körül jár. De azért van és volt oly ügy elég, a melyben az életet, az emberek veséit behatóan kell vizsgálni; a melyben tépelődnie kell, míg az igazságot megtalálja.

Sajátságos dicsősége már most a karnak, hogy ezt az igazságot harcban keresi. A tőke, a nagybirtok ügyvédjével szemben áll az, a ki az emberi munkának a harczosa. Conservatívek és liberálisak, ultramontanok és protestánsok mindig egyaránt díszítették a kart és fogják díszíteni.

Az ügyvéd az életben nagy hivatást teljesít. Igazi ügyvédet csak az élet ismerete, a cultura magas foka tud előállítani. Nem éppen csak a kamara helyes szervezete adja meg a nagy ügyvédet. Ehhez nagy cliensek, nagy élet kell. Ha ez megvan, könnyebben meglesz a nagy ügyvéd.

VII. A hivatás ideális teljesítésétől még messze va-

gyunk, bár 1874 óta jó úton vagyunk. Sokat kell még dolgoznia az országnak és első sorban magának a karnak, míg hivatásának ideális magaslatait eléri. Érthető, ha ezt a munkát nem akartam félbeszakítani a régi idők sokban nyers intézményeinek a felderítésével. Olyan ügyvédet, a kinek kiválóan az igazság szeretete vezérel, olyat az elmúlt idők gyér példányokban adnak. Az Árpádok korában, 400 évben, csak egyet, Hubec-et találtam.

VIII. Azonban az ország ügyvédi kara, élén a budapesti ügyvédi kamara állhatatosan ragaszkodik ahhoz, hogy a magyar ügyvédség történetét meg kell írni. Mintha, mint már fönnebb jeleztem, attól az érzéstől volna eltelve, hogy a régi időkben majd nagy ügyvédeket találunk, a kiknek a példája lelkesítően fog hatni a mai ügyvédségre.

Ismételjük, a mult ily alakokat nem igen szolgáltat. Hiába sovárgunk az után, hogy a mult alakjaival valami nagy ügyvédi Pantheont tudunk állítani.

Azonban igaz, ha nem is nagy ügyvédeket, de találunk a multban elég nagy tanulságokat.

Ez a meggondolás birt arra, hogy kísérletet tegyek a régi magyar ügyvédség történetének megírására.

Nem tudom ugyan ebben a kísérletben a régi nagy ügyvédek Pantheonját felállítani. De kísérletet teszek a régi magyar ügyvédség *intézményszerű* megismerésére.

IX. A jelen dolgozat kiindulópontja az, hogy ügyvédet *cliens*, jogfejlődés nélkül nem lehet képzelni. Az

ember és a jog mint ikertestvérek születnek. Mind a kettőből, ha a nép arra való, fejlődik az ügyvéd.

Az ember mindenekelőtt ember. Előbb ember; hazafi csak másodsorban. Vannak életszükségei. Enni, inni, ruházkodnia kell. Keres nyugvó helyet, a melyben meghuzhatja magát; nőt kell keresnie, gyereke lesz. Ha már családja, ha valamelyes vagyona van, a kényelem, a cultura terére lép. Lesz hazafi; halad. Ez az ember élete.

Már most kétségtelen, hogy az embernek a magánjog adja meg a megélhetés módját. Az határozza meg, miként éljen, miként gyűjtsön vagyont, culturát. A magánjogi rend teszi lehetővé, hogy ember, majd hazafi legyen.

Első sorban tehát a magánjog szabályozza az emberek életét. Az ad neki családot, vagyont. Az a legelső, a mindent domináló gondja minden embernek, hogy megéljen; legyen mit ennie, innia. Legyen neje, gyermeke; módjában legyen ezekkel kényelmesen betölteni életét. Ennélfogva a magánjog, mely mindezt lehetővé teszi, első sorban figyelembe veendő dolog. A magánjogból szed erőt a hazafiság. —

Az ember életét nehezen, folytonos küzdelemben tartja fenn. Folyton akadálylyal találkozik az életben. Találkozik embertársaival; azoknak gonoszságát, rosszindulatát kell levernie. Ehhez ügyvédre van szüksége, mert ő maga tudatlan, nincs tájékozva, gyöngye, erőszakos. Ha a nép arra való, akkor megteremti magának az ügyvédet.

X. Ha a magánjog az emberi életnek főszabályo-

zója is, ha a gyomor, az ember élete előbbre való is, mint a legtöbb politika, ha a magánjog főtenyező is abban, boldog emberként éljen-e, avagy koldusan, azért éppen nem kizárólagosan a magánjog uralma alatt él az ember.

A magánjog mellett a közjog, a politika épp oly döntő befolyást gyakorol reá, bár a hatása másként nyilvánul. Csak gondoljunk a honfoglalás háborúira, a tatárjárás pusztítására, a török hódoltság idejére! Hogy pusztultak, hogy hullottak el a magyarok százezerjei! Gondoljunk arra, hogy a nagy háborúk mellett mily elhatározó fontosságú tényező volt az egyes ember boldogulásában az ország közjogi állapota, a politika.

Igaz, hogy az Árpádok korában egyetlen egy ügyvédet se találunk, a ki az ország közjogi dolgában, politikájában szerepet játszott volna. Csak a későbbi korban találjuk Werbőczyt, Vitnyédit, Grassalkovichot, Köleseyt és másokat, a kik jogászi eruditióval, ügyvédi képességgel befolytak az ország közjogi, politikai dolgainak a rendezésébe. De azért figyelembe kell vennünk közjogi szempontból is az Árpádok korát, ha csak azért is, hogy lássuk, hogy az ügyvédség az ország vezetésében akkoriban mily *alárendelt* szerepet játszott.

XI. A magánjog, a közjog szabályozta e szerint a multban is a magyar ember életét. Mindig küzdenie kellett.

A küzdelemben az ügyvédség volt egyik segítője. Eleinte rusticus módon, tisztán csak mint a fél meghatalmazottja. Később magasabb culturális eszközökkel.

Az csak a legújabb kor vívmánya, hogy az ügyvédség karilag szervezkedett. Hogy karilag ügyel fel arra, hogy hiven, az igazság szolgálatában teljesítik-e tagjai hivatásukat. Figyelembe veendő azonban e magasabb fokon is, hogy a fél nem szűnt meg irányadólag befolylni az ügyvéd életére. Fél nélkül ügyvédet gyakorlatilag képzelni sem tudunk. Hisz lehetséges, hogy az ügyvéd nem éppen csak egy konkrét fél érdekében dolgozik. Lehetséges, bár századok is mulnak el, a nélkül, hogy megtörténjék, hogy fél nélkül tisztán mint az emberiség, az igazság ügyvédje szólal fel, mint Kölcsey Ferencz, Görgey István. De az ily felszólalás nem esik az ügyvédi foglalkozás rendes mértéke alá. Rafaelra kell gondolnunk, a kiről elmondták, hogy akkor is a legnagyobb festő lett volna, ha keze nem lett volna. A művelt népek történetében alig akadni ügyvédre, a ki cliens nélkül nagyot tett volna.

A cliens az ügyvédnek igazi talapzata.

XII. Kísérletet akarok tenni, hogy a magyar ember, a magyar cliens életét, és vele az ügyvéd életét némileg leirjam. Ha tisztán látjuk, mit tett, hogyan rendezte a magyar cliens közjogi, magánjogi dolgait, akkor következtetést vonhatunk arra, milyen volt a jogi segítője, az ügyvédje.

XIII. A jelen dolgozat a cliens veszi kiindulási pontnak és ahhoz fűzi az ügyvédeknek a történetét.

A dolgozat beosztása a következő:

A politikai történet beosztását nem fogadhattam el, mert bárha a királyi családok döntőleg folytak be a

magyar ember, következésképp az ügyvéd életére, és bár más sorsa volt a magyar embernek az Árpád királyok, más a vegyes királyok és ismét más a Habsburgok alatt, azért a cliens, az ügyvéd még sem a királytól kapta életének legfőbb irányítását.

A népnek csak politikai élete függött a királyoktól. A jelen dolgozat ki fogja mutatni, hogy a királyságot, a keresztyénséget, a megyét a királyok hozták be, de ki fogja mutatni azt is, hogy *az ügyvédséget tisztán a nép ereje teremtette meg*. Természetes ennél fogva, hogy az ügyvédség történetének a beosztása nem a királyokhoz, hanem a népelet kimagaslóbb tüneményeihez simul.

Az első korszakban, az Árpád vezérek korában, a magyar harczias, szegény pásztornép volt. Sem a pásztoroknak, sem a katonának nincs ügyvédre szüksége. Ma sincs. Annál kevésbé volt a régi időben. -- A magyarnak otthont kellett alapítani és ez a nagy, fárasztó munka eltartott száz évig. A nép az Ázsiából hozott tulajdonságaival megásta magának az ország fundamentumát. Ügyvédre ebben szüksége nem volt. Nincs is a vezérek korában ügyvédségünk.

A második korszakban, mely Szent István korától az arany bulláig terjed, a megásott fundamentumba lerakja a király az európai államélet talpköveit. Szent István erővel behozza a királyságot, a keresztyénséget, a megyét. A magyar berendezkedik ezen institutiók keretében. Birtokba veszi, mívelni kezdi a földet; vagyonra kezd

szert tenni, városokat alapít. Megalakul a földesúr. A nemes és a nép okossága, őseréje megteremti magának a királyi institutiók keretében az ügyvédséget. Az ügyvédség egyelőre a félhez, a tényleg létező joghoz simul, azt tartja fenn. A hivatás ideálisabb felfogásának nyoma nem igen van. Tisztán a fél szolgálata az egyedüli teendő. Kari szervezetet nem találunk.

A *harmadik korszak* az arany bullától 1848-ig tart. Fontos, változatos időket, hatszáz évet foglal magában.

Lényege ennek a korszaknak, hogy mindvégig az arany bulla alapján áll az ország. A földesúr, a nemeség uralmát jelzi, azt építi ki. Ha e kort egy szóval kellene jellemezni, hát akkor azt a földesúr korszakának, Werbőczy korának kellene mondani.

Werbőczy az, a ki dominál. Azonban az idők folyamában egyes tények lényeges változtatásokat, emelkedéseket idéznek elő, a melyek indokolttá teszik azt, hogy e kort külön fejezetekben tárgyaljam.

Az *első fejezet* az arany bullától Werbőczy koráig tart. 1222—1526-ig. A földesúri hatalom, Werbőczy kizárólagos, feltétlen uralma. Ebben a korban más elvet nem találunk, sem a cliensben, sem az ügyvédben, mint Werbőczyt, úgy hogy méltán külön fejezetet kell neki szentelni.

A *második fejezetben* tárgyalni fogjuk azt a kort, mely 1526-tól a *pragmatica sanctio*ig terjed. Ebben a korban is a földesúr a földesúr; ez is Werbőczy kora.

De a reformatio hatalmas áradata kezdi átjárni a nemzetet, az ügyvédséget. A reformatió, a protestáns szellem, mely alatt nem éppen csak az ágostai, vagy helvét confessiókat értem. Ez a szellem tölti be lassan a protestánsokat, csak úgy mint a katolikusokat. A török uralom fenhatósága, az ország eldarabolása gyöngíti ugyan ezt a szellemet, de azért mindenütt nyomára akadunk. Katholikus, protestáns iskolák keletkeznek. Az országban culturális törekvések tűnnek elő.

A *harmadik fejezetben*, a *pragmatica sanctió*tól a francia forradalomig folytatódik a régi állapot. Werbőczy előtérben áll; de a reformatio mellett az európai szellem mind jobban kezdi átjárni a nemzetet. A *pragmatica sanctio* új igazságügyi szervezete meghozza, kezdetleges formában ugyan, az igazság *culturáját*. A francia forradalom áradatából mihozzánk is eljut valami és szinte észrevétlenül ébredsz, fellendül a nemzeti irodalom; az a tény, mely ezeréves történetünk legnagyobb ténye, a honalapításnál nem kisebb.

A *negyedik fejezetben*, mely az 1790-től 1848-ig terjedő kort tárgyalja, mind erőteljesebben lábra kap a cultura, a magyar nép teremtő erejéből az irodalom. Az életben ugyan Werbőczy áll előtérben e korban is, de az irodalmi, az emberséges áramlatok mind hatalmasabbak lesznek. Az 1848-iki törvényhozás végre felszabadítja az embert, culturális térre szólítja. Biztos fundamentuma van ezentúl a magyar nép fejlődésének, vele az ügyvédségnek.—

A dolgozatomat 1848-ig akarom megírni.

Nagyon jól tudom, hogy még egy *negyedik* korszakot is meg kellene írni. Azt a kort, a mely 1848-czal kezdődik; a melyben ma élünk. De gyöngének tudom magamat, hogy ennek a kornak is megírjam a történetét. Elég lesz azt kiemelni, hogy a magyar ügyvédség csak 1848 után, 1874-ben kapta meg *kari* szervezetét, még pedig hála Istennek, oly egészséges alapokon, hogy a jövőnek nyugodtan nézhetünk a szemébe. Az 1874-iki ügyvédi rendtartásban kaptunk ezer éves fennállásunk óta először alapot, mely lehetővé teszi, hogy a hivatást igazán intézményszerűen teljesítsük. Mely képesít arra, hogy igazán ügyvédek legyünk. Ne csak a fél szolgálói, a ki túlgyakran alatta marad a tisztességnek, hanem hivei az igazságnak, a tisztességnek, a melytől a haza felvirágzik, a kar nagy becsületet, tisztességet, vagyont szerezhet.

A francia kar is azt tartja, hogy az élő ügyvédekről hallgatni illik. Nem akarom a *delicatesse* ezen törvényét én sem megsérteni. Elég, ha 1848-ig viszem a történetet és constatálom, hogy azon túl jó úton vagyunk. Biztos úton, a melyen a czéll el lehet érni.

XIV. Ez idő szerint a régi idöket meglehetősen sűrű homály fedi. Különösen a régi ügyvédek viselt dolgait a feledés meglehetősen sűrű fátyola borítja. Nem voltak a régi ügyvédek olyanok, mint az újkor egyik-másik ügyvédje, a kit láthatatlan hirmondó lépten-nyomon követ, a kinek egy-egy beadványát, tárgyalását nagyobb dicsőséggel hir-

detik a sajtóban. mint akár Werbőczy vagy Lehoczky Dánielnek, Grassalkovich herczegnek, Kölcseynek vagy Katona Józsefnek érdemeit. A mult ügyvédjei éltek, dolgoztak és — meghaltak. A feledés hantjai könyörtelenül ráborulnak hamvaikra. Nincs nyomunk arra, hogy egyé- nileg valami kiváló sok ügyvédet találjunk. Csak intéz- ményszerüleg foglalkozhatunk velük.

Nagy részben csak következtetés, a köz- és magánjog állapotából való találgatás, rendszerint homályban való tapogatódzás az, a mit a régi ügyvédségről mondhatunk.

De ezen combinálgatásban a multak története mégis ad bizonyos fokú tájékoztatót. Az ügyvédi hivatásban is sok tanulság van, a mely meglehetősen biztosan megmutatja, milyen volt a régi ügyvédség.

Ezen a kettős úton akarok az ügyvédség multjával foglalkozni.

XV. Tartozom olvasóimnak annak előadásával, hogy honnan merítettem dolgozatomat.

Merítettem a vezérgondolatot elsöben ügyvédségem közel harmincz esztendejéből, a melyben megtanultam, hogy az emberek élete, boldogsága és szenvedése nem annyira a politikai phrasistól, hanem legnagyobb részben a jogtól függ. A jogtól általában véve. A család, vagyoni, örökjogtól; kisebb részben a közjogtól, politi- kától. Ezekben merül ki a cliens élete. Ezekben követi, segíti ötet az ügyvéd.

Az adatokat az eddig közzétett művekből vettem.

Eredeti forráskutatásokat ne keresen az olvasó a dolgozatban. Valami codificatori stylust sem. Tudom, hogy gyakran ismétlésekbe bocsátkozom. De mentsen ki az, hogy elvégre is nem költői mű a jelen dolgozat. Nagy-részt fáradságos combinálgatások útján létesült, a melynél bizonyos dolgokra többször is kell rátérni. Úgy is tudom, hogy inkább a fiatalságnak irok. Nem annyira gyönyörködtetni a czéлом, mint megbízható tanulságokra jutni.

Különben örömmel jelenthetem, hogy az ügyvédség multjának minálunk *lesz* competens megírója. A jelen dolgozat kiadása közben véletlenül tudtam meg az országos levéltárban dr. Kárffy Ödön úrtól, a kinek ezúttal is köszönetet mondok a figyelmeztetésért, hogy fiatal kartársunk, dr. GÁBOR GYULA, a ki jogi és jogtörténeti dolgozataival a hozzáértők tiszteletével találkozott, a levéltárak magányában, könyvtáraink esendjében szinte titokban már évek óta kutatja és gyűjti a régi ügyvédségre vonatkozó documentumokat, maradványokat. Nem kétlem; a budapesti ügyvédi kamara fel fogja karolni fiatal tudósunkat: lehetővé fogja tenni, hogy az ügyvédség multját végre valahára alaposan és kimerítően megírhassa. Teljesedésbe fog menni a kar legutolsó 20 évének vágyódása. A kar nyugodtan rátérhet majd mai feladatainak megoldására.

XVI. Nem tehetem le a tollat a nélkül, hogy annak a mély hálámnak és tiszteletemnek ne adjak kifejezést, a melylyel historikusaink lelkes buzgólkodása eltöltött. Igaz, hogy sokban nem egyeznek meg. Egyben-

másban én is eltérek tőlök. De valamennyinek a munkálkodásán végig vág a nagy érzés. A lelkes, odaadó hazaszeretet, mely őket a való kikutatásában vezeti. Az ügyvédi kar mély hálával fogadja és forgatja műveiket. Én is azzal adózom a derék férfiaknak.

Külön ki kell emelnem SALAMON FERENCZET, mert az ő műveiben, különösen a «török hódoltság korá»-ban találtam meg azt a gondolatmenetet, mely engem a jelen dolgozat kidolgozásában vezetett. Azt t. i., hogy a magyar történetnek, következőleg a magyar ügyvédség történetének gyászát, dicsőségét csak akkor lehet megérteni, ha a magyar nemesnek, a földesurnak sorsából indulunk.

A *budapesti ügyvédi kar* fogadja collegialis őszinte hálámat azon támogatásért, a melyben engem könyvek átengedésével részesített.

Szívből jövő köszönetet mondok végül dr. BÖHM KÁROLY, philosophia professornak, nagy mesterének Kantnak mondása szerint a philosophálás tanárának a kolozsvári egyetemen, a kinek sokat köszönök; és dr. VÉGH ARTHURNAK, a ki éveken át a budapesti ügyvédi kamara és választmány tagja volt, azért a lelkes fáradozásáért, tudom, sudavit et alsit! a melylyel a jelen dolgozatom összeállításánál úgy mint két év előtt «Az ügyvédi kar» czimű dolgozatom összeállításánál segített és támogatott.

Ipoly-Szécsénke, 1905 october 31.

Králik Lajos.

AZ ÁRPÁDOK KORA.

I. KORSZAK.

A honalapítás. A vezérek kora.

I. FEJEZET.

A források.

I. A millennium alkalmából a magyar tudományos akadémia közzétette «a magyar honfoglalás kútfő»-it és bár 35 koronában szabta meg az árát, egykötetben egybefoglalva hozzáférhetővé tette a magyarok ősidejét. Értethető szorongással vettem kezembe a kötetet. Nem találtam benne azt, a mjt kerestem. De találtam sok adatot, melyből következtetéseket lehet vonni. Az államéletben az ügyvédséggel kapcsolatos viszonyok oly alapvetőek, mint akár valami háznak a fundamentuma. Annak a fundamentuma is el van temetve a föld mélyében; emberi szem nem látja meg soha. De azért a fundamentum mégis fundamentuma a rajta álló épületnek. Érdeemes dolog a fundamentumokat nyomozni. Vajjon meg volt-e a régi időkben az, a mi nélkülözhetetlen feltétele az ügyvédségnek? Ha a fundamentumot ismerjük, biztos az ítélet arról, a mit hordoz; a ház állandóságáról, nagyságáról.

II. Nézzük a forrásokat. Öt csoportban adja őket az akadémia [kötetje. Kezdi a byzanci császárok iratain, Böls Leo és fia Konstantinus porphyrogeneta művein, a melyek görög eredetiben és, bölcsen, magyar fordításban közölletnek. A második csoportban a keleti írók

iratai vannak; az arabs, persa, mohamedán tudósok jegyzetei; olvashatatlan őstextusban és hozzá magyar fordításban. Nagyobbára a IX., X. századból valók; Ibn Roszteh, Gurdézi, El-bekri, Ibn Fadlaln és mások. A harmadik csoportban találjuk az őskori nyugati írókat, köztük Alfred angol király geográfikus művét a X. századból; melléje sorakozik a nyolcz német főpap, és szerzetesek krónikája: Hinkmar, a salzburgi érsek, a fuldai papok, Regino, a prümi apát, Theotmár, a salzburgi érsek, Waldram, a constanzi püspök, Ekkehard, a Sz.-galleni apátnak a X—XI. századból való iratai. A negyedik csoportban Jagič V., horvát tudós, latin magyarázattal közli a régi szláv hagyományokat, szinte eredetiben; Constantin, Cyrill, a bolgár háború, Nestornak XII. századbeli iratait, lefordítva valamennyi magyarra. Végül az ötödik csoportban közöltetnek eredetiben a magyar legrégebb források. Béla király névtelen jegyzőjének a műve; Julian apátnak a jelentése az 1238. évi ázsiai útjáról az ott maradt magyarokról; Kézai krónikájából, a Képes Krónikából egyes részletek.

III. A régi krónikákról egy körülményt emelünk ki. A magyar négyszáz évig élte világát; bejárta Ázsia, Európa vidékeit; meghódított, alávetett sok népet uralma alá; de egy sor irást se hagyott maga után az utókornak. Az első írónk III. vagy IV. Béla király névtelen jegyzője.

Hogy találjuk meg az őskori ügyvédet, azt a kis embert, a mikor az államélet nagy tényei sem találtak historiografust!

A másik az, hogy a régi idők megrögzőiből egyetlen egy sem volt ügyvéd. Volt köztök két császár, a Konstantinápolyban élő görög császárok. Volt köztök egy angol király, a Londonban lakó Alfred király a X. században. Volt köztök mohamedán tudós, csillagász és geografus.

Arábia, Perzsia sivatagjain utazó. Elég diszes körben vannak képviselve a németországi papok, a nyolcz német püspök, a szláv hittérítők iratai. De ügyvéd bizony egy sincs közöttük. Az első magyar író, Béla király névtelen jegyzője, a jegyző titulusából következőleg, bizonyára jogász-ember volt; az egyetlen jogász az írók tiszteletreméltó társaságában. De ügyvédi szemmel ő sem nézte, ő sem adta elő a magyarok «gestáit».

IV. A honfoglalási írók mellett természetesen figyelembe vettem az újabbkori historicusainkat, mint a kiknek könyveiből, okoskodásaikból érteni csak meg valahogy a régi időket. Első helyen említem Szabó Károlyt, a ki a Vezérek kora című művében magának aere perrennius emléket emelt. Pauler Gyula, Marczali Henrik, Szalay László és a többiek műveit forgattam. Jogi íróinktól is okultam, bár ki kell mondanom, hogy még nagyon kezdetlegesen, a politikusok még gyöngébben tárgyalják a régi időket.

V. A vezérek korából az ügyvédségről forrásaink adatokat nem juttatnak reánk. Nemcsak nem díszlenek ott az egyes ügyvédek tettei, mint a minőket manap a napilapok hasábjain olvasunk. Még jelezve sincsen, hogy ügyvédség akár ilyen, akár amolyan alakban fennállott volna. De azért mégis érdemes végig menni ezen a koron. Fürkészni, volt-e, vagy milyen lehetett annak a sorsa, a ki az akkori időben végezte azt, a mit ma ügyvédi hivatásnak mondunk. Tudatlan, embertelen, hazug, nyomni akaró ember mindig volt. Volt a magyarok őskorában is.

«Mióta és míg a világ,
Nem volt-e, nem leend-e
Erős, ki nyomni mindig kész
És ki elnyomassék, gyöngé?»

énekli Arany, és szavát elfogadhatja a historicus, a jogász is.

Megkísérlem ennél fogva a régi magyar ember, a régi cliens képét előteremteni. Nem fogok kielégítő képet nyújtani. Különösen hallgatnak a régi krónikák arról, a mit Arany fönnebbi szavaihoz köt: az igazságszolgáltatásról, annak közegeiről. Arról, hogy:

Amazt, miképp mérséklitek
Hogy enyhe légyen lánca,
Miképp ezt, hogy nagyon súlyos
Békóit meg ne rázza.

De valamelyes tanítást az ügyvédségről még is csak meríthetni a régiből.

VI. Még egyet kell előre bocsátanom. A vezérek, az Árpádok története nagy és lelkes írókat talált. Csak úgy emelkedik az olvasónak lelke, ha a régi időköt az újkori historicusok könyveiben olvassa.

Az én dolgozatom tartózkodik a nagystylusu kijelentésektől, a milyen például nagyérdemű derék tudósunk, Pauler Gyula az a mondása, melylyel művét befejezi, hogy «a magyar mindig nyílt eszű, katonás nemzet volt és az marad. Az tartotta fenn, az fogja fentartani, míg a magyarok Istenének tetszeni fog». Hisz katona-nép volt a tatár, a török is és a magyar «*katonás nép*» csak a vezérek korában volt; a későbbi ezer évben bizony nem volt. — Én az igazságot keresem; a nuda veritast. Úgy hiszem, hogy a mit találok, pusztá nyersen is elég nagy és hatalmas. Nem diszítom fel ékes pántlikákkal azt, a mi ugyis nagy. Nem hibáztatom azokat a férfiakat, sőt szeretem őket, a kik a haza dolgáról írva, majdnem *mindenben* nagynak és dicsőnek, követendőnek szerelik a magyart feltüntetni. A lelkesedésnek meg van a maga megbecsülendő nagy értéke. De az író első sorban ne az vezérelje. Annál kevésbé, mert mint mondtam, a nuda veritas is gyönyörű. Pusztá meztelenségé-

ben is elég szép, dicső a mult. Van benne tévedés, rosszindulat, embertelenség elég. Ezt constatalni kell. De marad elég nagy és dicső, a mit követni kell. Böles Leo azon mondása, a mit Pauler Gyula «A magyar nemzet történeté»-nek mottójául választott, Ὁριστι... ἐλευθερον τωτο το εθνος. «független, szabad, kissé féktelen érzésű egy nép ez»,* elég dicső és meglehetősen *igaz mondás*. Én ehhez tartom magamat.

II. FEJEZET.

Árpád, Zsolt kora.

I. Kezdeni voltakép a kezdeten kellene. Vissza kellene menni *Ázsia* belsejébe, a hol a magyarok ősei lakoztak. El kellene őket kísérni Lebediába, *Etelközbe* és onnan a vereczkei szoroson át Magyarországba.

Azonban a honfoglalás előtti időket teljes sötétség takarja el. Egy pár ethnografikus adaton, hadi tényen kívül egyebet se tudnak a krónikások. Ügyvédről természetesen szó sincsen egyiknél sem. Illőnek találok, hogy dolgozatomat a honfoglalással kezdjem. Nem éppen azért, mintha innentől fogva valami bő adat állana rendelkezésemre, hanem azért, mert a honfoglalással kezdték a mai Magyarország fundamentumait ásni, lerakni. Igaz, a fundamentumból még nem lehet megtudni az építendő ház berendezését; kényelmes emberhez illő lesz-e. Lesz-e rajta ablak, nyílás, mely az Isten levegőjét vigan beereszti. De az tény, hogy fundamentum nélkül ház egyáltalán nem épülne. A honalapításon kezdve legalább valamelyest kombinálni, valamelyes adatra valahogyan támaszkodni lehet.

* ἐλευθερον = független, szabad, féktelen, betyáros.

II. A honfoglalást 896-ra tesszük, sőt a nemzet 1896-ban meg is ünnepelte e nagy ténnyt a millenáris ünnepeken.

Hisz lehet, hogy igazuk van azoknak az íróknak, a kik a 896-ik évben befejezettnek mondták a honfoglalást. *Itt voltunk* vagy lehetünk az Ur 896. esztendejében. Birtokba vettük a világ azon szép darab földjét, a melyen most élünk, halunk.

De a birtok, a birtokba vétel már a magánjog szerint is még nem tulajdon; gyöngye egy jogcím. Kell hozzá idő; kell a világ elismerése.

Ez bebizonyosodott nálunk is. Sok víznek kellett lefolyni a Dunán, míg a magyarok az országot igazán a magukénak mondhatták. Lehet kétkedni abban, hogy tudták-e világosan, nemcsak a nép, hanem tudta-e maga a fejedelem, Árpád és a törzsfőnökök, hogy a mi földet foglalnak, új hazája lesz a magyarnak. A történetírók erről a honalapító tudomásról nem tudnak semmit. Megtámadtatva a bessenyők, uzok és kazárok által, hogy életüket, barmaikat megmentse, menekültek ebbe az országba. 883 táján Lebediába vonultak. Ott sem volt nyugtok. Rövid három évi tartózkodás után, a melyben a vérszerződés nagy actusa lejátszódik, elmenekülnek Lebediából Etelközbe, hogy azt is nemsokára, a bessenyők és bolgárok által üldözötve, otthagyják és a Kárpátokon át a mai Alföld rónáira meneküljenek. A történeti elbeszélés nem igazolja azt a feltevést, hogy Magyaroszágra *hont* alapítani jöttek. Menekültek a bessenyők, bolgárok, oroszok elől; életüket, barmaikat akarták biztonságba helyezni.

Magyarország területére érve, hét évig hadakoztak, háborúskodtak. Lóháton bejárták az országot. Leverték az ittlakó szlávokat; Marótnak, Szvatopluknak, Zalánnak birodalmába beültek. Bizonyára alig azzal az öntudattal.

érzéssel, hogy ime, itt a föld, itt a haza, a melyen mi és utódaink élni és halni fogunk. Csak nagyon alaktalanul élhetett ebből valami érzés az ősökben. Árpád Ménmarót leányát eljegyezte fiának, és ez arra mutat, hogy állandónak tekintette az új hazát. Nem Lebedia, sem Etelköz lehetett az ő szeme előtt. Nem olyan földnek nézhetette Magyarországot, a melyből egy pár évi tartózkodás után ki kell majd takarodnia. Azonban ez a honalapító tudat csak homályos érzésként lappanghatott lelkében. Nem lehetett ő bölc s államismerő, hisz Európa és az itteni népek viszonyait alig ismerte. Nem rendelkezett még azzal a tudással sem, a melylyel kortársa, Bölc s Leo, vagy akár fia, Konstantin Porphyrogeneta rendelkeztek. Tán írni, olvasni se tudott; statisztikája az akkori állapotoknak nem volt. Még geografiája sem. De nagy lelke volt. Alaktalanul rajzolódnak lelki szeme előtt Pannonia, a Kárpátok az északon, az Alpések a nyugaton. Annyit láthatott a háborúskodásból, hogy kik lakják a sima földet, a Duna és Tisza közét, a Mátra és Tátra alját. Ménmaróttal és Szvatoplukkal harciba elegyedett; Zalán uralmát megtörte. De már hogy meddig terjed országának a határa, meddig lédes a fű és jó az éghajlat, azt bizony ő nem tudhatta.

III. A történet igazolja, hogy a hon foglalása tapogatózással ment végbe. Majdnem *hatvan évig* tartott ez a tapogatózás, az ország határainak a megállapítása, az ország végleges elfoglalása.^b

Kelet, dél felé a görög császárság létele és kiterjedése, hatalmi állása ismeretes volt Árpád előtt.^c Hisz szövetséges barátja volt a keleti császárnak; érintkezett, ajándékokat cserélt ki vele. Még ázsiai életéből ismerte.

De nyugat és észak felé, némileg délnyugatnak bizonytalanság, határtalanság uralkodott; kétségtelenül Árpád

szeme előtt is elmosódtak a határok. Ezt Árpád élete, fiáé, Zsolté is világosan mutatja. Csak Taksony alatt állapodott meg a magyar honfoglalás.

A történeti följegyzések ezt kétségtelenné teszik.

IV. Megindult tehát a honfoglalás Árpád korában és folyt Zsolt és Taksony uralkodása alatt a szélrózsa minden irányában.

A magyarok bejárták 50–60 év alatt Európát, háborúskodtak. «Raboltak», mint az akkori krónikások írták, minden irányban.

A nyugaton nem bírta őket megállítani a Duna. Átkeltek, által uszták. Nem ijedtek meg délen a Balkán sötét sziklatömegétől. Sofia, Silistria, Macedonia, a mai Konstantinápoly ismétellen visszhangzottak lovaik patájától.

A háborúskodás főirányzata nyugatnak ment. Nyugat felé kerestek leginkább «hazát». Már a «honfoglalás» első éveiben szövetséget köt Árpád az akkori német királylyal, Arnulffal Szvatopluk ellen, és ez a szövetség, véres háborúkkal megszakítva, de békekötésekkel is, ismétlődik a magyar honfoglalás alatt. A német császárnak, a bajor, szász, thüringiai, frank fejedelmeknek, püspököknek a magyar majd barátja, majd ellensége volt. Tart mai nap is. Neki mennek a magyarok az Alpeseeknek. Krajna, Karinthia, Istria, Friaul, Styria, a bajor föld, Kremsmünster ismétellen látta a magyar lovail. Az egész nyugat, Ennstől a Rajnáig, Köln, Speyer, a tiroli bércektől az északi tengerig megismerte a magyart. Franciaország, a Rhone, Gascogne vidéke, sőt Spanyolország látta száguldó paripáikat.

Délnek is gyakrabban csatangoltak a magyar seregek. Aquileja, Verona, Pádua, Lombardia síkjai, Velencez lapályai: sőt Róma, Capua, Nápolyig vitték gyilkos fegyve-

reiket; a pápa is szenvedett alattuk. Északnak a morvák, lengyelek birodalma ismételten volt kalandos hadjárataik színhelye.

Egy félszázadnál tovább háborgott a honfoglalás; a tapogatózás. Dühöngtek a folytonos háborúk.

V. A mai civilizáció szempontjából meg se lehet érteni ezt az örökös háboruskodást. De megérthetővé válik, ha Európa akkori állapotát, a magyarok tájékozatlanságát, tudatlanságát, nyomorát figyelembe vesszük.

Európa a X. században nem volt az, a minek mi most, a XX-ik században ismerjük. Nem állottak fenn akkor a nagy, hatalmas államok, teljesen szervezve. A mai Németországnak, Franciaországnak, Olaszországnak, Angliának, a török, orosz birodalomnak csak kezdeményei voltak meg, soknak még az sem. Európa a népvándorlás korát heverte ki. Világos határok nélkül éltek az emberiség egyes tömbjei, szétszakadozva fejedelemségekbe, a melyek rendszerint egymással agyarkodtak. Rómában tündökölt valamelyes fénycsillag; a pápa. A régi Róma és a régi műveltség valamelyes árja átlengte ugyan a nyugati, keleti előkelő osztályokat. Már szervezkedni kezdtek, de mind még kezdetleges állapotban volt.

Csak Európa akkori kezdetlegessége teszi megérthetővé a 60 évig tartott magyar honalapítási hadjáratokat. Mert nyilván van. A magyarok 885—896 táján szinte teljesen tájékozatlanok voltak az új hazájuk mivolta, határai iránt. Európa hasonlólag tájékozatlanul nézte és tűrte a hadakozásaikat.

VI. Azonban a hatvan év alatt lassan valamelyest tanultak mind a ketten; Európa is, a magyar is. Legelőbbben a németben gyűlt össze a saját erejének tudata. Henrik és fia, Nagy Ottó alatt összeszedték erejüket. Henrik 937-ben széjjel veri, szinte agyonzuzza Merse-

burgnál, vagy az újabb nyomozások szerint a thüringai erdőkben, Riadénál, a magyart. Fia, Nagy Ottó, folytatta Németország erősítését; épített várakat, begyakorolta a vitézeket. Igazi utódja Nagy Károlynak, igazi őse a későbbi Bismarck Ottónak. Újra megalapította a német erőt és 955-ben Augsburgnál, a Lech mellett, páratlan erővel széjjelzúzta a magyart. 50.000 magyar harcos esett itt el. A csatát igazán a magyar nemzet, a maga egészében, fiatalja, vénje, apraja, nagyja vivta. Nincs ezer éves történetünkben párja ennek a csatának. A későbbi századok harczaiban egy-pár ezer halott volt, sőt a nemzeti seregek egész állománya alig érte el az 50.000-et. Augsburgnál 50.000 volt, *a ki elesett!*

Augsburgnál a német végleg kitanította a magyart, hogy a nyugaton egy hatalmas nép, a német él; és hogy Magyarország határa a német birodalmat szegélyező Alpeseiken túl kezdődhetik csak. És mintha nem lett volna elég a lechfeldi visszaveretés, 970-ben majdnem ugyanily módon vissza lettek szorítva a keleti császároktól, Konstantinápoly alól a Balkán, a Dunán inneni részekre.

A hatvan évig tartó honalapító kalandozások 955 táján véget értek. A magyarok kiismerték az ország határait. Belátták, hogy a mai Magyarország az a föld, a melyen nekik és unokáiknak élni és halni kell.

VII. A hadi vereségen kívül más is oktatta a magyart, hogy hol van, hol legyen, és milyen legyen a hazája.

Erről majd Szent István korában többet szólunk.

III. FEJEZET.

A társadalom Árpád, Zsolt korában.

I. Meg lehet állapodni Zsolt vezér halálánál, ha választ keresünk arra a kérdésre, milyen volt Árpád és Zsolt korában a magyar nép.

Mert a nép Zsolt után változott némileg. Más volt István alatt, mint Zsolt halálával.

Zsolt halálával lassanként megszűnnek a honfoglalási hadjáratok, végződik az ország határainak elfoglalása. Akkor szorították az európai hatalmak, bár egyik-másik hadi tény későbben esett, a magyart a mai Magyarország területére; akkor kezdődött voltaképp a meghódított földnek, a mai Magyarországnak elfoglalása. A Zsolt halála utáni kor inkább a belső consolidatio, a honban való berendezkedés, az európai társaságba való belépés kora, a mely processus századokig tart, és mint ilyen az alábbi fejezetekben fog jellemzést találni.

Menjünk tehát vissza a honfoglalási harcok idejére. Nézzük, milyen volt akkor a magyar nép.

II. Etelközből jöttek át a hatalmas bessenyők, oroszok által üldözve. Vérszerződést, bizonyos kifejtett erkölcsöket hoztak magukkal. Az tartotta fenn a rendet köztük.

Lehetek vagy 200.000-en. Szabó Károly ennyi fegyverest vesz fel. Pauler Gyula 80.000-re teszi számukat. Számszerű végleges adatot egyik historicusunk sem tud mondani. De az adatok alapján azt hisszük, Szabó Károly 200.000 fegyveresénél többen nem igen voltak. Egy fegyveresre asszonyban, gyereken 4—5 embert számítva, egy milliónyi lehetett a nép, a mikor Európába került.

Szegényesen, mindenből kivetközletve, ellenség elől menekülve került ide. De Isten ellátta őket egészséges lélekkel.

Majdnem valamennyi kronikásunk egyhangú abban, hogy Ázsiában nomád pásztor életet éltek. *Ibn Roszteh* szerint «juhaik vannak és oda mennek, hol a legeltetésre több fű kínálkozik». Nomád népnek a tükre. Hozzá teszi ugyan, hogy sok szántóföldjük van. De hogy azt szorgalmasan művelték volna, az nagyon is kétséges. Mert «oda mennek, a hol több fű kínálkozik». *Gurdézi* szerint «lapályaik vannak, szénatermő és termékeny helyekben bővelkedő». A nép Ázsiában pásztor módra élt. A tüzet ismerte, de földet nem művelt; lovát, marháját télen-nyáron legeltette Ázsia rónáin. Iparos, kereskedő nem igen volt közte: íjját, nyilait maga faragta, hajtotta össze. Összes vagyona nejből, gyermekeiből, egy-egy lóból, marhából állott. Ruházata se igen volt; bőrben jártak; élelmökről a vadászat, halászat gondoskodott; gyümölcs, mézszedésből, húsból állott.

Igy vándorolt át a Kárpátok szorosain. Kisebb népektől némi adót, ruhát, fegyvert, munkaerőt hajtott be. De egészben szegényesen, mint pásztor-nép jött be; üldözve az ellenségtől.

Elfoglalta az országot. A bennszülöttek, leginkább szlávok, kazarok, a kik részben már keresztyének voltak, ellentálltak. Hol Zalán, hol Ménmarót, hol Szvatopluk alatt hét évig is küzdöttek a jövevények ellen. Az eredmény az lett, hogy magyarok a mai Magyarország legnagyobb részét birtokba vették.

Egy millió ember leigázta tíz éves harcban azt a nagy területet, melyet ma Magyarországnak ismerünk. Nem annyira hont alapítottak, mint inkább elfoglaltak egy nagy közlegelőt, bár Constantinus porphyrogeneta el-

mondja, hogy Magyarországra jöve itt a régi Róma maradványaira találtak; Traján hídjára, Belagrada várára. De a földterület nagyjá kétségtelenül pusztá legelő volt.

Még feltéve, hogy itt egy millió bennszülött nép volt, akkor is két milliónál többre nem rúg az akkori Magyarország népsége.

III. Ember kevés volt tehát azon a nagy darab földön, melyet a magyarok elfoglaltak.

És figyelemben tartandó, hogy még az az egy millió nép sem volt földművelő. Rétnek, legelőnek vették birtokba a földet; minden másra gondolva inkább, mint arra, hogy itt végleges hazát alapítanak; azt maguk között megoszszák, művelés alá vegyék.

IV. Forrásaink regélnek ugyan róla, hogy Árpád idejében felosztották volna a nemzetségek között a meghódított területet. Meg is mondják, hogy hány nemzetség vette azt birtokba. Azonban e nemzetségi, törzsi felosztást valóban is fogadva el, nyilvánvaló, hogy az csak gondolom szerinti elfoglalás volt. Nem pótolta a földnek egyénekenkénti, családonkénti felosztását, birtokba vételét.

Miért osztozkodtak volna a nagy lapályokon, mocsarakon, erdőkön, mikor annak semmi értéke nem volt, mikor azt művelni nem tudták? Bizony, csak egy nagy legelő volt az új hon a kevés embernek. Határtalan benne minden. Csak az ember számított valamelyest a maga testével; a ló, mely a testje kiegészítésére szolgált, a barom, mely némileg éltette. Ipar, kereskedés nem volt köztük; cultura éppen nem. Volt ugyan némi cserebere azzal, a mit háborúikban zsákmányul ejtettek. Kiválóan hadi foglyokkal, rabszolgákkal, ruhadarabokkal; a mit később a ló, a marha pótolta. De rendszeres munkát, vagyont a régi magyarok nem ismertek.

V. Ebben az embersokadalomban azonban élt alak-

talanúl az érzés. A nép hozott Ázsiából, nyers, faragatlan alakban, egy bizonyos rendet és erkölcsöket, a melyet Isten ojtott a szívébe, melyet őrizett, és melyből idővel kifejlődött a mai Magyarország. És ezen rend méhében hozott magával annyi igazságérzetet, a mennyi az állam megalakításához elegendő.

Mínthogy a honalapító magyarok ezen alaktalan érzésén, és *nem* a keresztyénségen épült Magyarország, és mínthogy egész alkotmányunk, ezer éves történetünk abból csirázott ki, közelebb kell azt néznünk. Vajjon mily elemekből alakult ez az érzés, a melynek a hazát köszönjük?

VI. Az első, a fundamentális tény az, hogy a magyar *egynejű* nép volt. Minden krónikánk egyformán azt mondja. Még IBN FADLAHN krónikája sem ellenkezik ezzel. Hogy mohamedán hitű lett volna, azt csak egy kereskedelmi utazó gondolhatta ki.

Az egynejűség pedig a jóra való embernépnek a főtulajdonsága. Az egynejűségből nő ki a családi élet. Az egynejűség és az igazságosság ikertestvérek. Az mutatja, hogy a nép mértéket tud tartani az élvezetekben; tiszteli a másét; hogy van érzéke a iránt, a mit tisztességnek, becsületnek mondunk. Az egynejűségből táplálkoznak a többi erények; az apai hatalom, a gyermekekkel való bánásmód, a nő becsülete, az igazság tisztelete. Ezen nő a tisztelet, a melylyel a véneknek, a szülőknek adózunk. A gyermekek más becsben állanak, mint a soknejűeknél.

Ez a magánjogi institutio, az egynejűség fundamentuma a magyar történetnek, a régi alkotmányunknak, a nép történetének. Ebből fakadtak az erények, a melyek az ország dolgát, a polgárok jólétét szabályozzák.

A honalapító magyarok egynejűek voltak. Sőt többet igazolnak a krónikák. Nemcsak honalapításkor voltak

egynejűek, hanem már Ázsiában is, emberöltőkön által. Mert a krónikák egyhangúlag mondják, hogy a honalapításkor a magyarok hét nemzetségre voltak felosztva. Az egynejűségen álló szervezetnek tehát réginek, erősnek kellett lenni, ha a honfoglaláskor már rokonsági szervezetté tudott érlelődni.

A régi írók nem mesélnek semmit arról, hogy ebben a hét nemzetségben egyenletlenség, háborúskodás, obstructio lett volna. Épp ellenkezőleg, kiemelik a nép engedelmességét, figyelmét. Száz évre kimutathatólag rend volt a népben. Ősi erejében fentartotta az Isten törvényét, ha vallási tekintetben pogány volt is. A keresztyénség, a melyet később felvettek, nem adott semmit se hozzá a magyar nép alap characteréhez. És ha adott is valamit, viszont rontott a régi nép erkölcsén; a harczias jellemén.

VII. Az egynejűség mellett kiemelik a krónikák, hogy a magyar bátor, harczias nép volt. Pásztor életet élt, legeltette barmait Ázsiában, majd Európában. De e mellett minden magyar ember katona volt. Ha pásztor életet is élt, volt lova; botja, ijja, a melylyel lóra patant és háborúba szállt.

A bátorság az Isten adománya volt. épp úgy, mint az egynejűség. Meg volt már Ázsiában is Az államfentartó erények, a kötelességtudás benne volt ebben a tulajdonságban. A keresztyénség nem fokozta ezt a bátorságot. Inkább ernyesztette.

A honfoglalás és az ezt követő század, a későbbiek-ről most ne beszéljünk, igazolja a krónikák ezen jelentését. A pogány magyar csakugyan bebizonyította, egész Európa minden vidéke tanuságot tehet róla, hogy harczias, bátor, kötelességtudó nép volt. Nem ismerték a haza fogalmát, úgy a mint azt ma ismerjük. De belső igaz érzéstől sugallva, mindig megtették a kötelességö-

ket; a számtalan háború igazolja, hogy meg tudtak halni azért, a mit ma hazának mondunk.

Lehetetlen, hogy a legnagyobb tisztelettel, hódolattal ne emlékezzünk a honalapító magyarok kötelességtudásáról, azon önfeláldozásáról, a melyet az augsburgi csatában tanúsítottak. A krónikák szerint ebben a csatában 50,000 magyar halott és sebesült borította a Lech vizét, mezejét! 50,000 halott és sebesült!! Hol találunk a magyar történet ezer éves lapjain ehhez fogható! Hiszen alapos kombinálások alapján akkoriban legfőlebb 200,000-en lehettek a magyarok! Az augsburgi csatában legfőlebb 100,000 harcos állhatott ki, és — 50,000 halottat és sebesültet hagytak ott! Kiállott tehát, jó lélekkel mondhatjuk, a népnek minden fegyverfogható embere!

Történetünk későbbi folyamában, a keresztyénség korában már nem mutat föl a magyar oly áldozatkészséget, a minőt Augsburgnál tanúsítottak. A Zrínyiek, Hunyadiak, Rákóczyak korában, de még 1848/49-ben sem állottak elő ennyien! Zrínyi Miklóssal 700 magyar veszett el Szigetvárnál! Szondy Györggyel 150 harcos! Mohácsnál az egész ország csak 26.000 katonát állított ki! Hiszen 5 millió katonát kellene ma kiállítanunk, ha a régiekhez méltók akarnánk lenni!

Hangsúlyozni kell, hogy a bátorság már abban a korban jellemezte a magyart, a mikor a keresztyénséget még nem vette fel. Isten adománya volt az, a melylyel a kegye a magyart már a keresztyénség felvétele előtt megajándékozta volt, a melyhez a keresztyénség később nem adott hozzá semmit. Inkább gyöngítette!

VIII. Az egynejtőség, a harcias bátorság mellett kiemelik a krónikák, hogy a magyar nép Álmoshoz, Árpádhoz, fejedelméhez híven ragaszkodott, neki mindig híven engedelmeskedett. A honfoglalás története ezt minden

lapon igazolja. Ebben a tiszteletben fekszik az igazságosság csirája.

Természetszerűen fejlődött az egynejségből, a nemzetségek családi kötelékéből, a fejedelemnek ez az elismerése, a fejedelemnek ez a tisztelete. A hol ellenséges tényező nem foly be a nép jellemének a képzésére, ott mindenütt megtaláljuk a vezérnek, a királynak tiszteletét.

A honfoglaló magyarban ez nagy mértékben meg volt. Kétszáz évig élt benne; Kálmán király koráig.

Az anonymus jegyző írja, hogy a vérszerződés első pontja így szólott: «míg életök tart, nekik és utódaiknak mindig Álmos vezér nemzetségéből lesz a fejedelmök».

Pogányok hozták a vérszerződést és a magyar évszázadokig betartotta. A keresztyénség semmi változást se tett rajta.

Híába keresnénk valami különleges magyarázatot arra a tényre, hogy a magyar nép királyszerető, engedelmes nép volt. Értjük be azzal az egygyel, hogy a magyarok az ősidőkben az ellenségektől mindig szenvedtek; besenyőktől, oroszoktól. Belátták, hogy csak úgy boldogulhatnak, ha fejedelmöknek engedelmeskednek. Tudatában voltak annak, hogy a nép maga szegény, tudatlan, hogy vezérre szorúl. És megtették fejedelmöknek örökjogon Álmost, megtartották Árpád családját, a míg Isten a hős nemzetségnek fiat adott.

Az a tisztelet és engedelmesség, a melylyel a magyar az Árpádoknak meghódolt, saját gyengeségének a tudatából, okosságából csirázott ki, és egyik fénypontja a régi magyar jellemének.

IX. A régi idők homályából az ősök ezen okossága világot vet reánk. Hogy mekkora joga legyen a fejedelemnek, mennyiben köteles a népnek beleszólást engedni,

miképpen gyakorolja a hatalmát, arról a vérszerződés nem szólt, az alábbi pont kivételével. De annyi világos, hogy Árpád véreből legyen a vezérok, fejedelmök. Mert tudták, hogy *ők szegény pásztornép, a mely az ország dolgához nem ért.*

A külföldi népek történetéből is ezt tanuljuk. Legbehatóbban Carlyle fejtegeti azt az igazságot, hogy a népet mindig kiváló emberek, a királyok, a hősök vezetik. Dr. Végh Arthurnak köszönjük Carlyle magyar kiadását, Dr. Gaál Jenőnek * irodalmi ismertetését, mely munkákra szabad legyen e helyütt az olvasó figyelmét felkérni.

X. A fejedelemválasztással egyidejűleg kimondta a vérszerződés, «hogy a zsákmányból része legyen mindenkinek».

A népérzület okossága szólamlík meg ebben a rendelkezésben.

A nép megadta a vezérnek, az Álmos nemzetségnek azt a hatalmat, a melyre a nép vezetésében szüksége volt. De egyúttal megszabta ennek a hatalomnak a korlátját. Dolgozunk, meghalunk, ha a vezér így akarja. De ha zsákmányra teszünk szert, az, minthogy a mi vérünkön szereztük, közösen mindnyájunké legyen.

Igazat kell adnunk historicusainknak, a midőn ebben a pontban az «alkotmányosság» csiráját látják. A lényegét a rendelkezésnek akkor értjük meg, ha el nem feledjük, hogy micsoda észjárás útján vették be második pontnak. Az észjárás nyilvánvalóan nem az: «Részünk legyen a zsákmányból, mert magyarok vagyunk.» Hanem az: «Részünk legyen a zsákmányból, mert mi harcoltunk, dolgoztunk érte.»

* Academiai értekezések 1897.

Ez a magja az igazi alkotmányosságnak. Bár mindig ezt tartották volna szem előtt a magyarok! Tudjuk, fájdalom, hogy bizony majdnem rendszeresen eltértek tőle. Nemcsak egyesek, hanem a «nemzet» is eltért, alkotván magának az arany bullában egy társadalmat, kidolgozott intézményekkel, a melyek a vérszerződés államrendjéről már nem igen akartak tudni. A melyben «osztzkodni» a vagyonban, méltóságban akartak ugyan, de a haza iránt kötelességet teljesíteni, dolgozni, ahhoz már nem volt kedvök.

Még megjegyezzük, hogy történetünk első századaiban a magyarok meglehetősen híven ragaszkodtak a vérszerződés ezen pontjához. Csak egy adatunk van, hogy Salamon király alatt Belgrád ostrománál összevesztek egyszer a zsákmányon. A míg veszekedtek, persze, elveszett a csata.

De ettől az egy esettől eltekintve, meglehetősen tisztességgel hajtották végre a vérszerződést. Kezdve Árpád azon üzenetén, a melyet ZALÁNNAK küldött, hogy «engedje át barmainak a területet» — a fejedelmek korán keresztül meglehetősen tisztességgel hajtották végre. Sőt bizonyos illemmel. A tisztességtudás nagy foka sugárzik ki abból az üzenetből, a mit a magyarok György barát szerint 839-ben a makedonoknak küldtek. «Adjátok nekünk ide minden ingó birtokotokat, aztán mehettek, a hová akartok.» Elősegítette ezt a tisztességet az a körülmény, hogy a föld elég nagy volt, ember és zsákmány pedig kevés. Sőt még Theophanes Symeon krónikájában arra is van adatunk, hogy a vett zsákmányt, a rabszolgákat barátságosan visszaváltásra kínálták a görög császárnak. Tudtak e szerint még a váltságpénzen is megosztzkodni.

XI. A nép jellemének még egy fontos jellemző vonását kell kiemelnünk.

A legtöbb forrásunkból kitetszik, hogy a magyar jó-

kedvű, mulató nép volt. Meg van írva, hogy Árpád a hon elfoglalása után Aquincumban, a hol a régi Róma kőházaait csudálta, 20 napig lakmározott. Majd Visegrádon tíz napig «Árpádosan sétálgatott», t. i. vadászott és lakmározott. A lakmározást említik a nyugati írók is későbbi kalandozó hadjárataikról. Elég Ekkehardnak krónikájára utalni. Árpád Eger vizénél is «kunyhókban és leveles színekben» élte napjait, mulatozott.

A háború mellett tehát a magyar foglalkozott, még pedig erősen, a dinom-dánommal. Nem jött reánk tudósítás, hogy városokat alapított volna, hogy utakat, kutakat ásott volna; iskolát alapított volna. De lakmározásuknak meg van a hírmondója. Rá lehet a mai magyarban ismerni a régi magyarra!

XII. Ezek a tulajdonságok adják meg a honfoglaló magyar képét. Mindegyik vonás emberi, isteni alkotás. A keresztyénség kifinomította, de lényegben nem adott hozzá újat; sőt egyben-másban gyöngítette. Magukban véve ezek a tulajdonságok elégtelenek lettek volna arra, hogy egy modern országnak a fundamentumát képezzék. De a mit a keresztyénség hozzáadott, a rendnek nagyobb szeretetét, annak sok árnyoldala is volt.

XIII. A honalapítás befejeződött. Szép ország az, a mit alapítottak. De mégis esonka, befejezetlen a honalapítás. Mert az országnak tengere nincsen! Nem művelődhetik nagy arányokban, nem vehet részt a nagy nemzetek törekvéseiben. Talán történetünk második ezredévében pótoljuk, a mit az első ezer évben elmulasztottunk.

XIV. Krónikáink nem tudnak semmit arról, hogy a magyarok az országot idejövetelök után maguk között szabályszerűen felosztották volna, hogy városokat alapítottak, ipart, kereskedelmet folytattak volna, hogy eke alá veték volna a meghódított földet, itt culturát, iskolákat, egye-

temeket állítottak volna. Ellenben telvék az ókori történetírók azzal, hogy itthon legeltették barmaikat, hogy az emberek löháton bejárták egész Európát, háborút háborúval, egyik rablást a másikkal tetézve.

Nincs semmi kétség, a magyar a honfoglalás első félszázadában harezias életet élt: pásztorember volt, de a mellett katona volt és kizárólag katona.

Ha képet akarunk magunknak alkotni a honalapító magyarról, nem szabad a mai Magyarország képéből indulnunk. Nem volt a honalapítás idejében a magyarok közt főméltóságú, főmagasságú úr; nem főtisztelendő, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemes, vitéz, a mi a mai társadalmunkat oly érdekessé teszi. Katona, harcos, közkatona volt mindegyik és e mellett pásztor, csikós, gulyás, kanász. Volt köztük valószínűleg tenger számra tehetetlen, cigány, koldus, betyár. A nép képét sem szabad a mai kincstári birtokokon lévő gulyások, béresek, csikósok képére gondolnunk! Hanem fel kell keresni az erdélyi bérczek rejtekhelyein élő pásztor, a kinek semmi ideája sincs állami rendről, a kihez el nem jut a vasút, a közlekedés, a cultura hirnöke; a ki írni, olvasni nem tud, hanem tud furulyázni és a napot, a barmát nézni; a kinek társasága az ökör, a ló, a birka és a ki jobban is tud ezekkel elbánni, mint az államfentartó ideákkal. Ruhája sem volt az ősmagyarnak. Egy-egy barmának a bőrét viselte életfogytáig. Gyomra a véletlentől, vadászattól, halászattól telt meg. Városban, faluban biz az nem lakott; de még kőházban sem. Nád, szalmafedeles föld- fakunyhók voltak a lakóhelyei, télen, nyáron. Hisz meg van írva, hogy Árpád nagyot csodálkozott, mikor Acquincum kőépületeit meglátta. Meg van írva, hogy Szt. István király is faházban lakott. Arra meg több krónikánk is van, hogy a királyok a későbbi századokban

sátrokban élték napjaikat. Gertrudist is, II. Endre nejét, sátorban ölték meg.

A magyart hajtotta szegénysége, műveletlensége; hajtotta az, a mit látott, tapasztalt, összezsarolt. Belföldi pásztor foglalkozása mellett bizony sokszor nem volt megélni valója. Fegyver, lószerszám, de még ruhája sem volt elegendő. A rabló hadjáratokra a zsákmány édes zamatja hajtotta; az éhség, a ruházkodás kényszerűsége és az az ügyetlensége, hogy mindezt becsületes munkával nem tudta magának itthon előteremteni.

Úgy mint a mai idők pásztozóműveletei nem tud semmit Európa hatalmasságairól, arról, a mi az ő sorsa felett *dönt*, azonképpen lehetett a honfoglaló magyar. Nem volt annak sem bepillantása az akkori európai helyzetbe. Dúdolni tán tudott; danolgatott, mint Szt. Gellért legendájából tudjuk, bajban is. De Európáról, az akkori hatalmasságokról bizony fogalma nem volt.

XV. Hadjáratainkat rablótámadásnak kesergik el a külföldi írók. Valóban azok is voltak. Csakhogy indokolatlan a gyűlölködés hangja. Nagy ok kényszerítette az ősokeget a rabló hadjáratokra. Hisz élni csak kellett valahogy. És volt erejük hozzá, hogy megélték. Két emberöltőn által mindenünnen olvassuk, a keleti császárok épp úgy panaszoznak, mint a német püspök-írók és a szláv nemzetség írói, hogy nekik folyton adót kellett fizetniök.

Alig van uralkodója az akkori Európának, a ki a X. században a magyarnak nem fizetett volna adót. A görög császárokhoz sorakozik a német császár. Mada-rász Henrik, a világi királyok, fejedelmek, érsekek, püspökök végnélküli sora. Elég nagy választékban vannak a zsákmányok; a készpénz, a véka számra való pénzrakományok, a lovak. A morva király egyszer 1000 lovat

volt köteles adni. Az arany, ezüst ékszerek, a fegyverek, nem is szólva a ruháknak tengernyi darabjairól. Egyszer 10,000 lenruhát zsákmányoltak a morváktól. A szegény nép lenöltözeteiről, a főpapok aranyos misemondó ruháiról, a mit rabló kalandjaik közben, sokszor a csatában elhullott ellenséges vitézekről leragadoztak, van említés téve. Hisz tudjuk, hogy Salamon alatt a belgrádi csata odaveszett, mert csata közben a magyarok nagyobb gondot fordítottak a zsákmányolásra, mint az ellenség leverésére.

Azonban végső conclusióiban nagyon igazságtalan a vád, a melyet hadjárataik miatt kivált a német krónikások a magyarokra szólnak. Különösen az a vád, hogy embert ettek, vért ittak, a gyermekek vérért orvosság gyanánt fogyasztották. Ezek képtelen vádak és ugyanazon korbéli krónikákban (Ekkehard) meg vannak czáfolva. A német katona, a német harczi csak úgy ölte, pusztította ellenfelét, csak úgy rabolt; semmivel se volt jobb, humanusabb, mint a magyar.

XVI. A magyar kalandozó hadjáratoknak meg volt a belső jogosultságuk. Meg volt a magyarban a szegénység; a ruházat, a fegyverzet hiánya és meg volt az emberi természet; meg volt az erő, a melylyel a hiányzót beszerezték. Meg volt a nyílt, őszinte ráütés; koczkára tették a zsákmányért mindig életüket. Oly csatákat vívtak, annyian hullottak el, mint soha későbbben ezer éves történelünkben.

Figyelemre méltó a magyarok kalandozó hadjárataiban a nép magatartása, hogy úgy mondjuk caractere. Lovasan és mindig az egész sereg lovasan rajzott elő. Mindegyik történetírónk írja. Összetartott, engedelmeskedett a vezéreinek, ezt is erősítik mindnyájan. Gyalog a magyar nem harczolt; nem is tudott véglegesen szembeszállni a vértezett német, cseh, bolgár gyalogság-

gal.* Várat ostromolni, bevenni, ahhoz nem értett a magyar. Ép úgy mint Boeskey, Rákóczy alatt. Ellenben módfelett értett a lóháton való harezhoz, a lovas eselhez: a futamodáshoz, eselbe kerítéshez, újra megrohánáshoz.

A krónikások kegyetlen rabló epithetonjaival szemben, hogy vért ittak, embert ettek, ismételten utalunk Ekkehardtnak krónikájára, melyből kitűnik, hogy azok a vádak a fantasmagoriák sorába tartoznak. Heribald, Ekkehardt egyik embere, nem szökött meg a vérszopók előtt; bevárta őket. És nem győzi dicsérni emberséges, barátságos voltukat. «Soha se laktam olyan jól, mint a magyaroknál», mondá és midőn újra betörték, «soha se láttam vigabb embereket monostorunkban; ételben, italban igen bőkezűek; én visszakivánkozom hozzájuk». (Szabó Károly 186.)

XVII. A honfoglalási idők magyarjai nem voltak földművesek, nem volt kulturális nép, nem volt annak tudatában, hogy hont foglal. De hatalmas egy katonapásztornép volt. Egynejű, jó erkölcsökkel. Bátran szembeállíthatók az akkori népek bármelyikével. Annak se lehetett igazi, tudatában, hogy *magyar*. De Isten kegyelméből *ember* volt, lakmározási, rablási gyarlósággal, de megáldva igaz emberi érzésekkel is, a melyek kedélyének tán $\frac{9}{10}$ -ed részét tették ki.

Jól észben tartandó, hogy a honfoglalás az Árpád fejedelmek dicsősége. A *vezéreké, a hősöké*. Semmi nyom sincs arra, hogy a nemzet valami parlamentáris úton, «alkotmányos» úton hozzájárult volna a nagy tényhez. A vérszerződés csak fundamentalis ideát fejezett ki.

* Hisz Augsburgnál is a 100,000 magyarral szemben csak 28,000 német állott ki. De az mind vasas német volt.

A fundamentumból még nem lehet mindig megítélni a rá építendő épület constructióját, berendezését. Az épületeket külön meg kell csinálni, ha a fundamentum felhasználásával is. Az egy nagy munka. Ezt a nagy munkát pedig az Árpád vezérek hősi mivoltukból maguk végezték. Úgy a mint a világ történetében van. A nagy munkát mindenütt mindig a király, egyes nagy ember végezte. Az alkotmányos tényezők, kellő cultura hiányában, vajmi keveset végeztek ezer éves történetünkben. Majdnem kivétel nélkül mindig egyenetlenség, széthuzás, gyűlölködés az alkotmányos nép működése. Ezer év alatt. Csak három ízben jött valami nagy dolog *a nép* kebeléből. A reformatio korszaka az egyik, a melyet maga a nemzet karolt fel és tart fenn. A másik: az irodalmunk keletkezése, a melyet a nép szegényebb része tart fenn és fejleszt. A harmadik a népnek 1848-iki fellendülése, mely szintén szép, de fájdalom, csak egy pár hónapig, aztán téves irányba tereltetett. Az az idő majd csak lesz, a mikor a nemzet megéri arra, hogy alkotmányos úton maga végezze el a nagy feladatokat.

XVIII. Teljesen érthető, ha az, a ki a régi magyarokkal jobban foglalkozott, ha történetíróink derék csoportja, lelkesedéssel irnak a két első vezérről. Valóban, liszteletet, kegyeletet érdemelnek. Fiatalságát élte a magyar: nem volt neki vagyona, megélhetése; lakóhelye sem volt biztos. De a nép ifjú ereje pótolta a természet szűkmarkuságát. A gondviselés tiszta erkölcsöket ojtott belé. Egynejeüen tisztelte az emberi rendet. Meghajolt a családi köteléken nyugvó, abból kifejlett felsőbbtség előtt: derekasan végig küzdötte a harczot. Nem volt benne valami specialis magyar tulajdonság a nyelven kívül. De az emberi érzések tisztán lobogtak a szívében. Bárha fiatalságához, tanulatlanságához képest úgy ment bele

Európába, mintha más úr, más nép nem volna Európában, bár ha közel 60 évig mindig úgy viselte magát, hogy csak ő az úr Európában és hogy ő rajta kívül élet nincsen; becsülettel vitte a szinte képtelen harczot és az utókornak átadta a nagy becsületet, hogy életerős hatalmas nép. Én a honfoglalás 60 évének tulajdonítom azt az osztatlan elismerést, a melylyel Európa a magyar nép harcziaságának hódol. A későbbi 1000 év története ugyan mutat fényes embereket. A Zrinyiek, Hunyadyak dicsősége nagy. De a Hunyady, a Zrinyi kortársai már kisebb. A többi népnek is megadattak ily fényes példák. Nem adatott meg azonban egy népnek sem az, a mit a magyarok a honfoglalási háborúban tanusítottak. Egy-két emberöltőn át az egész nép, annak minden fegyverfogható tagja katona volt. Folytonos volt a harcz, szakadatlan az önfeláldozás! Ez páratlanul áll a világtörténelben. Áldozunk tisztelettel az ősök emlékének!

A komoly, békés munkától való fázas, a lakmározás, a munkanélküli jólélés szintén egyik vonása a magyarnak. A történet mutatja, hogy szinte túlságos nagy volt. Persze, egészen még ma sincs levette ez az Ázsiára emlékeztető vonás.

IV. FEJEZET.

Az ügyvédség Árpád és Zsolt korában.

I. Térjünk át feladatunkra. Milyen volt az ügyvédség Árpád és Zsolt korában?

Tudom, hogy mosolyog a kérdésen az olvasó. Azonban fel kell vetni, mert nem lehetett kitérni a kezdet kezdete előtt.

Tudva van, hogy a régi krónikák sok mindenről

írnak, de az ügyvédségről nem írnak semmit. Béla király névtelen jegyzője jogász volt; kétségkívül nagy műveltségű úr. Ha *ma nap* élne, ma is elsőrendű férfiú volna. Tudott tán görögül is. Krónikájában maga írja, hogy a magyarok viselt dolgainak megírása előtt a — trójai háborúról írt, valószínűleg középkori források alapján egy könyvet. Tudott magyar jogot, hisz mestersége az volt. Tudott latinul és természetesen ismerte az akkori magyar életet. De ügyvédről, az ügyvédségről egy sort sem írt. És nem írnak semmit a görög császárok, az angol király, a német krónikások, a szláv papok sem.

Merőben a sötétben tapogatódnak. Találgatásra vagyunk utalva.

Ebben a találgatásban szövétnekül vesszük az akkori magyar ember ifjúkori természetét és az ügyvédi hivatás változhatlan örök törvényeit.

Az utóbbin kezdve, kiindulunk a már ismert tételből, hogy ügyvéd törvény nélkül, *cliens* nélkül nem képzelhető. Ahhoz, hogy ügyvéd, ügyvédség legyen, szükséges, hogy előbb létezzék a fő dolog, a jog, a fél. A fél alatt nemcsak embert értünk. Hisz tudjuk, hogy ezrivel, százezrivel, van ember, a kinek a mai társadalomban sincs ügyvédre szüksége. Tudjuk, hogy tenger a nép, a falu szegény, cigány népje, a kinek ügyvédre soha sincs szüksége.

Ügyvédre csak olyan embernek van szüksége, a kinek már vannak életszükségei, igényei, vagyona.

Kell jognak lenni és aztán valakinek, a kinek van becsületérzése, vagyona és a ki *bajba keveredik*; a ki a természet, az emberi gonoszság, tudatlanság, erőszak, csalás által szenved. A ki oltalmat keres a rá nehezedő bajok ellen, és ezt az oltalmat az ügyvédtől reméli.

Csak ott, a hol ily ember, a hol vagyon van; a hol jog van; a hol van, a ki a jogot megtámadja, csak ott állhat elő az ügyvéd.

Ezek az alapigazságok, a melyek az életben aztán külön-külön alakulnak.

Nézzük már most, hogy alakultak a honfoglaló magyaroknál.

II. A honfoglaló magyar földet nem művelő harezias nép volt. Volt benne, a mi a jóra való fiatal emberben szokott lenni, a birvág; alaktalan és határtalan. De megélhetését nem kereste a vagyonban, a munkában, a földművelésben, hanem a háborúban, a zsákmányban és annak utána barmainak tétlen legeltetésben. Majdnem 60 évig a katonai szervezet, a hadi zsákmány volt az egyedüli tényező, a mely tetteiket szabályozta, a mit a krónikáinkból megállapíthatunk.

Én tökéletesen értem, hogy egy katona népnek ügyvédre szüksége nincsen. Nézzed ma a legelőkelőbb nemzet hadseregét; ügyvédet egyben sem találsz. Mert a katonának nincs vagyona, nincs szabadsága. Az rendeltetését abban látja, hogy hadakozik és meg tud halni. Nincs egyetlen egy seregben sem ügyvédség szervezve, bár már szükség volna reá.

Az őskori katonának, a harezos pásztornak, lován, fegyverén, ruházatán kívül nem volt semmije. Közlegelőn legeltette a lovát, barmát. Háborúba ment, ott engedelmeskedett: ölt és megölette magát.

Ha, néha évekig, béke volt és otthon tengette életét, ezt az életet a szegénység, igénytelenség jellemezte. Föld és kincs elég lett volna, a mit a föld gyomrából napfényre hozhatott volna, a minek védelme ügyvédhez vezethette volna. De tudjuk, hogy a magyar földművelő nem volt: a földet egyéni tulajdonába venni nem volt

érdemes. Egész akaraterejét a megélhetésre, testi épségének a fenntartására fordította; e mellett arra, a mi a háborúhoz kellett. Ló, barom, fegyver, bőrruha képezte mindenét. Igaz, hogy ez a kismemű csekély vagyon is ki volt téve a gonoszság, a romlottság, csalfaság, az erőszak megtámadásainak. De az ősök primitív viszonyok között éltek. Messze vidéken, szétszórtnan laktak. Az egynejlőségen nyugvó törzsi szervezet, s családi kötelék fenntartotta valahogy köztük a rendet. Ritkák lehettek a jogi állapot megzavarásai, nem igen volt reá eset. És ha előfordultak, akkor ezeket a megtámadásokat a vének tekintélye bizonyára családilag elintézte.

Demarest mondja, hogy a hol van, a kit az erőszak elnyom, ott akad, a ki a gyöngének védelmére kel. Az ősnépben is bizonyára megvolt az igazság érzete. Az elnyomások, erőszakoskodások ellen bizonyára segílyt kerestek a régi magyarok. De nem ügyvédhez fordultak, Bizonyára az egyéni erő, a család tagjai, a rokonok közül vállalta el egyik vagy másik a szót, a képviselést, a védelmet. Ügyvéd nem volt. Merőben családiasan intéződhattak el a jogtalanságok, ha egyáltalában valamelyes elintézészt kaptak. Az önségi és a nemzeti kötelem rendben tartották a népet.

III. Hozzájárult ehhez a birói administratio teljes hiánya, a mint azt krónikásaink előadásából magunknak megconstruálhatjuk. Volt ugyan a magyarságnak két főbirója, Gylas és Karchas. Egy millió embernek, annak a nagy területnek, a mit Magyarországnak ismerünk, két főbiró! Nem kell hozzá commentár. Ez a két főbiró symbolum lehetett. Eljárhatott a nagy családi veszekedésekben, ha törzs törzs ellen fordult. De a közvitéz magyarnak az csak delibábos tünemény lehetett.

A krónikáinkban olvassuk, inkább célzásokép, hogy

pör elég volt Magyarországon. Meghalni is minden embernek kell és így ezt is megírhatták volna. Semmi részletet a per viteléről nem tartottak fenn a források.

IV. Forrásaink több adatot is adnak, melyből megalkothatjuk magunknak a képet, hogy a régi magyar népet a törzskötelék és csakis a vénebbek iránti családi tisztelet tartotta össze. Tán nem tévedünk, ha mindennek alapját az egynejűségben, a tiszta erkölcsben keressük. A magánjognak őshintézménye, a családi jog hatalma érvényesült, előbb mint a vagyoni jogi. Ez a magánjogi kötelék volt a Köznek támasza. Ez tartotta fenn a rendet. Látni fogjuk, hogy a török hódoltság idejében is a «földesúr», a földesúri kötelék, a vagyonnal kibővült családíság, volt az államot összetartó kapocs. Mindig is a magánjog az állam erejének az igazi kapcsa. Egyhangúak a krónikák abban is, hogy a magyarok a hadban serények voltak. E mellett szinte eltűnnek azok a kitételek, hogy a nép lakmározni, áldomást inni szeretett. Árpádról fenmaradt a tudósítás, hogy a honfoglalás befejeztével Visegrád erdeiben tíz napig vadászott; ezt megelőzőleg, Etelvár vidékén 20 napig áldomást tartott. A lakmározások másutt is bőven említetnek. Megvan még ma is a sok dinom-dánomban. De egészben véve túlnyomóan harcziás, egynejű nép volt. Katona, mely mint ilyen, ügyvédre még rá nem szorult.

Ha az ügyvédnek nyomára Árpád és fia korában nem is bukkanbnk, nem szabad azt hinnünk, hogy ez a kor az ügyvédségre nézve semmit sem jelentenc.

A letelepedés és az alapvetés kora volt. És valamint az épület alapozó munkáiban hiába keressük az építendő palota constructióját, berendezéseit, az ablakokat, a melyeken a nap, a levegő átjárja az emberek meglégedésére, a ház szépségét és díszét, — azért mégis igaz,

hogy a későbbi ház díszé és fényé attól függ, jól van-e megásva, megalkotva a fundamentum.

A két első fejedelem alatt a magyarok a *hazának* fundamentumot ástak. Ki kellett tudniok, mekkora is az a föld, a melyen élni, halni a Rendelés. A riadei, az augsburgi csata, a Konstantinápoly alatt szenvedett vereség, kitanította őket erre nézve. De ehhez hatvan év kellett. Ennek tartama és a még következő ötven év alatt lassan letelepedtek az új hazában. Hozzá kellett szokniok az új klímához, az új földterülethez, az új föld vizeihez, folyóihoz, moesaraihoz, hegyeihez; utakat, kutakat, falvakat kellett emelni. Találtak ugyan itt e földön, különösen Dunántuli részében, valamit, a mit a régi Róma alapított. Találták a népvándorlás, a szláv lakosságnak sok maradványát, épületét. Ezekhez kellett simulni; ezeket felhasználni az új alkotáshoz.

A honalapítás nem volt ügyvédi foglalkozás. A ló nagyobb segítője volt a honalapító magyarnak, mint az ügyvéd. Az élet küzdelmeiben pedig az erő, a hatalom, az egyéni hajlam, a családi kötelék döntött. Jogot az egyes csak annyit vett igénybe, hogy tiszteletben tartotta a rokonai foglalását. De földje, a mely táplál, az elég volt; bizonyosan elég nagy volt az a családi kötelék is, hogy igazságszolgáltatás nélkül is megférhettek egymás mellett.

Foglaljuk össze egy képbén a honfoglaló magyarok életét.

V. Magyarország, mely ma 20 millió embert eltart, a honfoglalás idejében 1—2 millió embernek szolgált tanyául. Rengeteg nagy volt a föld, kevés benne az ember. És ezek az emberek szegényesen, cigány, pásztor módra éltek benne. A nagy területen nem igen volt város; a történet csak háborúról beszél. A falu, a mi volt,

kicsinyszerű, esetleges volt. Szerte-széjjel laktak az országban. Vályog épületekben, földsár-kunyhókban, gödrökben, faházban, sátorban. Nem volt út, de még kút sem, a mely összehozta volna őket. Nem sétálnak selyem ruhában, szalmakalapban, az emberek, asszonyok az aszfalton; nem szántottak, vetettek. Lovaiikat, barmaikat legeltették a nagy rónákon; ettek, a mit a vadászat, a fa gyümölcsül adott; ruházatjuk az elesett vagy elejtett vad bőre volt; kevés előkelő harczosnak lehetett vas sisakja és páncélja. Olvasni, írni nem tudtak.

Úgy jöttek ide, mint a kit legyőzhetetlen ellenség üldözött. Ez elől menekültek ide. Az életfentartás volt az előkelő emberek, a nép fődolga. Természetes, hogy nem hont alapítani jöttek. Elég volt, hogy barmaiknak legelőt találtak. Jellemző Árpád üzenete Zalánhoz: engedje meg, hogy a magyarok barmaikat legeltessék.

Ide hozta őket a legnagyobb ösztön, az életfentartási ösztön. És ez elég hatalmas nagy dolgot mívelt. Katona, harczos volt mindegyikök, a ki vérét, életét áldozta fel azért, hogy barmainak, saját magának otthont szerezzen. De e mellett az egynejtőség, a vének tisztelete ki nem apadó forrása lett a helyes törekvéseknek, a bátor, elszánt tetteknek. A léha szónokolásnak, az alkotmányosdinak szerepe még nem volt.

Az ellenség, a szükség nagyra becsülte bennök a fejedelem tiszteletét, az engedelmisséget a törzsfőnökök, a nemzet kormánya iránt. Más politikai érzést nem tudunk kimutatni róluk. Ez magaslik ki. Mikor az a maroknyi nép bejött, ennek az érzésnek hódolt meg az ország elfoglalásánál. Nem is vette igazán birtokba az országot, mintha érezte volna, hogy még meg sem érdemli; mintha érezte volna, hogy még nem dolgozott érte eleget. Átengedte a fejedelemnek az országnak jóformán

egész területét; mindazt, a mit maga nem legeltetett. Mintha a gondviselés ekként előkészítette volna az Árpád királyi nagy hatalmat, módot adván neki az óriás földbirtokban arra, hogy a nemzetet a cultura felé vigye. Az ingatlan tulajdon egyéni intézményét a magyar honfoglaláskor még nem ismerte. Neki csak legelő kellett és egy kis hely, a hol megnyugodhatik. A tulajdon az első Árpádok alatt mintha csak ingókra vonatkozott volna; a ló, barom, fegyverzetre, ruházatra. E felett pedig örködött az egyéni, családi erő. Leölték azt, a ki másnak fegyverét, lovát elvitte és rendben volt minden. Leölték azt, a ki másnak nejét elragadozta.

Egy katona nép sincsen, a melynek ügyvédre szüksége volna. Pásztor nép sincsen. A míg a békés munka nem hódítja meg a népet, a míg vagyonra, culturára nem tesz szert, addig az ügyvédség nem születhetik meg. Az igazság érzete nagy érzés és ennek a csirája a magyarban is megvolt. Azonban kell, hogy vagyonnal, műveltséggel lépjen fel. Ez a honfoglaláskor nem volt meg.

VI. A kép, melyet a honfoglaló magyarról adtam, tán kissé színezettnek fog feltűnni. Csak annyit mondom, hogy adatok alapján állítottam össze. És elhíhető, hogy a magyar a honfoglalás idejében ilyen volt, mikor 600 évvel később, *Withagius* 1579-ben még következőkép írja le a magyart: *

«Non tamen aurum, argentumque, quibus omnino carent, sed preciosas animalium pelles Sabellorum, scismorumque pendunt homines. Non arant, non seminant, neque panem non habent; ferarum carnibus et

* Közli gr. Kemény József, «Magyarország és régi szokásainak leírása 1579-ben». «Századok»-ban 1868.

piscis vestuntur; aquam potant; sub tuguriis et virgulis contextis inter densas silvas humiliter habitant; unde fit, ut homines silvestribus feris comorantes vestimentis se non laneis neque lineis induant, sed pellibus nuper aut lupo, aut cervo cursove defraetis. Solem, lunam astraque alia alii adorant et quidquid eis primum occurrit. Propriam linguam habent. — — Habent et privatas literas, sed romanis libentius utuntur. — — Regis imperio parent, aut regiis ducibus. — — Annum lugent defunctos et quosdam biennis.» — — «Nem aranyat és ezüstöt, a mely nekik nincsen, hanem értékebb állatok bőrét, a menyét és a csiczmócza bőrét húzzák fel. Nem szántanak; nem vetnek; kenyerek nincsen, vadállatok és halak húsával élnek; vizet isznak; egymásba fűzött galyak között laknak sűrű erdőkben. Innen van, hogy az emberek erdei vadakra vadászva, azok bőrével ruházkodnak; nem kender vagy len szövetekbe, hanem a rókáról, farkasról, szarvasról lenyűzött bőrökbe. A napot, a holdat, a csillagokat imádják és mást a mi épen felötlik. Saját nyelvök van. Van különleges írásuk is, de a római betűt szivesebben használják. — — A király parancsának engedelmeskednek és a királyi vezérnek is. — — Egy évig, sőt bizonyos elhunytakat két évig gyászolnak.»

V. FEJEZET.

Taksony, Géza István, kora.

I. Jeleztük már a harmadik fejezetben, hogy Zsolt fejedelmünk uralkodásának utolsó éveiben a magyar egyet fordult.

Nézzük ezt közelebbről.

A magyarok hadakozásai, kalandozásai már ötven éve folytak. De akár diadallal, akár vereséggel tértek vissza a honba, a dolog természete magával hozta, hogy a nép, különösen fejedelme, törzsfőnökei világot látott, hogy a hazába nemcsak zsákmánynyal, de ismeretekkel megrakodva tért vissza. Tanultak a benszülött szlávoktól is sokat.

Azok a magyarok, a kik Ázsiában rokon műveltségű, tehát csak szegény, pogány népekkel érintkeztek, a kik csak néha jöttek össze keresztyén néppel, fejedellemmel, Árpád ideje óta Európában egészen más világot láttak. A benszülötteknél, a német birodalom népeinél, Olaszország városaiban egy új élet tárult szemük elé. Erősebb, hatalmasabb emberekkel, vasban járó lovasokkal és harcziakkal ismerkedtek meg, a kiknek ruhája, fegyverzete, hosszú munkának, az emberi szorgalomnak volt a gyümölcse. Láttak, hisz jártak rajtok, csinált utakat; láttak kutakat, hidakat. Minduntalan városokra bukkantak, a hol ezernyi nép lakozott, dolgozott. Monostorokra, a hol papok hirdették a keresztyéniséget, a munkát, az emberszeretetet. Kezdetleges állapotban volt az is, a mit láttak, de végtelen nagy ahhoz a látványhoz képest, a mit otthon a rónákon legelésző barmaik nyújtottak.

Hozzájárult ehhez, hogy a külföld egyre erősödött, szervezkedett, sőt a német a riadei ütközet óta félelmetes ellenfele lett a magyarnak.

II. A német birodalom akkor élte második, ha úgy tetszik első aranykorát. Nagy Károly karolingi birodalma, a szász császárok, Henrik és fia, Nagy Ottó alatt új életre támadt. Öntudatosan rálépett e két nagy fejedelem arra az útra, a mely a régi rómaiakról és görögökről nagy hagyományként reájok szállott. Öntudatos

erővel behozták a régi culturát. Behozták a kereszténységet, a római imperium nagy institutióit. Kétségkívül más alakzatokban, a mint Rómában fennállottak. De az uralkodó szellem, a teremtő erő ugyanaz volt.

III. A római katolikus egyház szintén egyik főtenyező volt a német császárság helyreállításában. Püspökei, első hadvezérei, hittérítői voltak a kereszténységnek.

Az egyház foglalta magában a régi Róma, Hellas dicsőséges traditióit, megnemesítve a kereszténység tanai által. Sokszor eltorzulva a főpapok végtelen önzése által, de azért Róma és Hellas szunyadt a méhében.

Nagyon érthető és így is volt, hogy fejedelmeink és az előkelőbbek összehasonlítva a magyart, a mint az otthon élt, a külföldivel, lassan arra az eredményre jöttek, hogy a magyarnak régi, megszokott ázsiai életmódjáról le kell mondania. Le kell mondania arról, hogy ő csak egy üldözött nép, a mely az ellenség elől szökik, mely rabol. Le kell mondania arról a képtelenségről, hogy csak ő a legény Európában, hogy Európa az övé, barmaié, lovaié. Megtanulták, iszonyú vérengzések között hogy az európai hatalmak nem bánják, ha a magyarok itt letelepedtek; csak azt akarják, hogy a magyar szorítkozzék Magyarországra. Megtanulták, hogy még ha Magyarországra szorítkozik is, akkor is a régi ázsiai életmódról le kell tennie és úgy kell élnie, mint a hatalmas szomszédok, t. i. európai módra. Hogy ez az európai culturának a magva, a régi Róma és Hellas, az öntudatra nem emelkedett. De a magyarok meghajoltak az akkori Európa előtt.

Ez a meghódolás lassan, de visszanyomhatatlanul elfoglalta a magyar vezéreket és az akkori társadalomnak, a törzseknek és nemzetségeknek főbijeit. Nem

vélünk tévedni, ha historikusaink tanítása alapján Taksony uralomra léptével, 947-re tesszük a fordultnak kezdeményező elejét. 896—947-ig, vagy 50 esztendeig tartott, míg ez a felismerés megérlelődött.

Szabó Károlynak igaza van, a midőn Taksony uralkodását veszi az új irány, az európai irány kezdetének.

IV. Az új irány, az új életmód nem volt azonos a honfoglaló magyarok életmódjával. Ez egy ázsiai pásztor nép, harczias, de pásztor nép életét mutatta. Az új irány más. Az a háború mellett az európaiasodás, a letelepedés, a földmivelés, a komoly munka magasabb rendű feladatait tűzte maga elé.

Németországban, ha kezdetleges formában is, az ó-kor és a keresztyénség új alakulatai már virágoztak. A keresztyénség ott már régi érzéseken alapult; kulturális törekvéseket, vagyont teremtett volt. Németországban voltak utak, kutak, városok; volt iparos, volt földmivelő. Dolgozott, legalább kezdett dolgozni a nép minden irányban. A királyok, a keresztyénség, a papok álltak minden törekvésnek az élén. Az áldás, a hatalom és dicsőség a papoktól látszott jönni. A királyi, császári hatalom hasonrangú testvérhatalomként támogatta az egyházat, emelte a népet.

A külföld megnyerő képéhez járult aztán minálunk a hittérítő papok magánérdeke, a kik a keresztyén hitre tért magyaroktól gazdag birtokot, kényelmes főúri életet, nagy hatalmat reméltek.

Lassan érlelődött, ötven évig is tartott a magyar nép vezérletében a gondolat, hogy az ázsiai életmód, a honfoglalási idők életmódja helyébe az európai életmódot, annak szabályait fogadják el, a melylyel nagy, hatalmas királyi hatalom, emberséges isteni tisztelet, jó erkölcsök,

munka minden téren, a földművelés, ipar, kereskedelem terén jár; iskola is alatta fejlődik.

Krónikáink megtartották ezen processus főbb mozzanatait.

V. Taksony alatt kapja meg a magyar a Lech mezején, az augsburgi csatában a véres kitanitást, hogy Európában nemcsak magyar, hanem más nép is van. Hogy nem a magyar a legény az európai csárdában. Hogy jó lesz beérni Magyarországgal és nem kalandozni vég nélkül Európában.

Az augsburgi ütközetben, 955-ben verte le 28,000 német a 100,000 magyart. És leverte úgy, hogy ezer évig neki sem ment újra a magyar azzal a szándékkal, hogy Németországot is elfoglalja. Ezer éves történetünknek legnagyobb esatája az Augsburg melletti esata.

Sok véres csatát vívtak a magyarok ezeréves fennállásukban. Egyet sem, a mely az augsburgihoz hasonlítana. A krónikások szerint 50,000 magyar maradt a csatatéren holtan, sebesülten. Ha talán kevesebb is maradt ott, azért a veszteség iszonyu száma ezt a csatát nemcsak a világtörténet legnagyobb csatái közé iktatja, hanem egyúttal bizonyítja, hogy benne csakugyan az egész magyar nemzet minden fegyverfogható tagja részt vett. Az aránylag csekély számú német hadat — hisz csak 28,000 voltak — győzelemre vitte az ész, a jobb fegyverzet, a hősi erő. A magyarnak magatartását halhatatlanná teszi az, hogy az egész népnek jóformán minden tagja részt vett a haláltusában. Eltörpülnek mellette a későbbi magyar ezerév történetének minden csatái. A Zrinyi hőstette, melyben — 700-an vettek részt; Szondy hősi eleste, melyben legföljebb 150-en vettek részt; az 1848-iki forradalom hősi csatái, a melyek egyikében sem esett el az 50,000-re fogható magyar. Hisz ma talán öt millió kato-

nát kellene kiállítani, ha az augsburgi csata arányaiban akarnánk jeleskedni! ha a régi magyarok kötelességtudásához hasonlókat akarnánk producálni!

Az augsburgi ütközetnek fontossága nagy. A német császárság ebből szította az új megalakulásához az erőt; az augsburgi csata után vette fel nagy világtörténeti missióját Itáliában, az európai népek történetében. De ez nem tartozik reánk. Minket ez a csata tanított rá, hogy a honfoglalásnak nyugaton határa van, hogy ez a határ Németország. Ez vitt rá, hogy a magyar Magyarországra szorítkozott, itt letelepedett.

Ez a csata alapja annak a harcziás glóriának, a melyet a nemzet számára joggal igénybe veszünk. A későbbi századok csatái bizony nem magasztaltak volna fel harcziás népek.

Taksony alatt jön be az országba a keresztyénség. Piligrin, a passauai püspök, a kit ugyan önérdéke is hozott; hisz egész Pannonia püspökségét leste.

Géza alatt a keresztyénség folytatja útját. Piligrin püspök a fejedelem nyílt engedélyével folytatja a hit-térítést. A német császárral a fejedelem szövetségbe lép; évtizedeken keresztül nem visz ellene háborút. Egész hosszú uralkodása alatt csak egyszer kelt fel ellene. Géza ugyan sokáig megtartotta a pogány szokásokat és érthető, hogy mikor a keresztséget már felvette és egyszer a pogány isteneknek és a keresztyén Istennek együttesen áldozott, Thiethmár püspöknek azt a választ adta: «elég gazdag és hatalmas vagyok, hogy mind a kettőt megtehetem.» Azonban István fiát már Theodatus püspökkel neveltette. E fiának megszerezte a bajor fejedelem Gizella leányát; vele nászajándokul kapván Pozsony, Sopron és Szombathely városokat és vidékeket.

VI. István fejedelem alatt nyíltan és határozottan

megtörténtek a lépések az európai kultúra, a keresztyén-ség, az európai királyság intézményeinek befogadására. A fejedelem felszabadította a keresztyény foglyokat, földmívelő munkára ösztönözték őket. Nem tűrte, hogy a magyar csak nomád módra éljen; zsákmányon élőködjék. Behívta Csehországból, Németországból, a görög császárságból, Velenczéből, Párizsból a eluny kolostorból a papokat. Sok vitéz jött be Gizella nejével Bajorországból. A fejedelem tartotta az összeköttetést a görög császárság görög hittérítőivel, tért engedett az olaszországi szerzeteseknek.

Ellátta őket még fejedelem korában gazdag nagy uradalmakkal. Érintkezésbe lépett az akkori világ legelőkelőbb fejedelmével, a pápával; a ki mint Isten helytartója, Rómában trónolt.

A régi magyar pogányság fellázadt a fejedelem és tényci ellen. Nem a keresztyénység Isteni része, nem annak erkölce ellen. A krónikák fenntartották a pogányok csatakiáltásait. A papi tized, a püspök nagy hatalma, a robot lázította a magyart a keresztyénység *képviselei* ellen. De Sz. István vaserővel leveri a pogányokat. Vezérok Koppány elesett; testét négy részre vágatta István fejedelem, egy-egy részt Esztergom, Veszprém és Győr kapuira szegeztetett, egyet Erdélybe küldött.

A pogányság leveretése után István felvette Magyarország királyi czimét és fejére tette a római pápától vett koronát 1001. Augusztus 15-én.

A nemzet főbbjei nagyrésztben öntudatosan otthagyták a régi ázsiai életmódot. Öntudatosan beléptek az európai népek társadalmába. Európai módon rendezkedtek be, a melynek részletesb jellemzését alább meg fogjuk kísérelni.

VI. FEJEZET.

A társadalom Taksony, Géza és István alatt.

I. Az élet lassú fejlődése magával hozta, hogy a magyarok a későbbi fejedelmek alatt nagyjában olyforma életet éltek, mint első két fejedelmök alatt. A nemzetnek politikai fejlődése azonban látható nyomokat hagyott, melyek az új életre való fejlődést igazolják.

Kétségtelennek tarthatjuk, hogy a magyar a későbbi vezérek alatt még mindig oly kevés számu volt, oly szegényesen, szinte vagyon nélkül élt, mint előbb. Nincs megbízható történeti adatunk arra, hogy az első vezérek alatt földmivelő, városi nép lett volna. Egyesek, kivált a régi szláv és morva telepek közelében művelhettek itt-ott egy telek földet, kölest, tán búzát, zabot. A nagya kétségtelenül csak folytatta a vadászatot, halászatot, a pásztorkodást; legeltette barmait, de a rengeteg nagy földet nem vette egyéni birtokába, nem művelte.

Társadalmi állapota a régi ázsiai élet volt. Tartották az egynejséget; a családi tekintély sértetlenül fennállott.

Ebből az *egynejségből*, az egynejségen alapuló egyszerű erkölcsökből, a véneknek, a családnak, nemzetségnek tiszteletéből sarjadzodtak ki azok az érzések, a tények, melyek az igazi honfoglalásra, a magyar állam fundamentumának lerakására vezettek. A későbbi időkben az arany bulla után, egész tisztán a *földes úr* hatalma volt az a hatalom, mely a magyar államot összetartotta: mely még akkor is élt benne, mikor az ország háromfelé szakadt, mikor a török, a német és az erdélyi fejedelmek alatt élt. A földesúri hatalom akkor elég hatalmasnak bizonyult, hogy az országot részben újra felemelje és tényező volt az ország új fel-

virágzásában. De erről későbben többet. E helyütt a vezérek korával van dolgunk és azt hisszük, helyes az a mondásunk, hogy az egynejtűség tette lehetővé a honfoglalást. Ez, a vele járó rend és fegyelem tette lehetővé a honfoglalást, nemcsak abban a hét évben, a melyben Árpád alatt a tényleges birtokbavétel, az egyszerű letelepedés történt, de a következő két emberöltőn át tartott külföldi kalandozások idejében is. Nem hiszem, hogy Árpád alatt a honfoglaló magyarok azzal a tudattal jöttek volna a honba, hogy itt örök időre államot alapítanak. Legelőről, menhelyről akartak csak gondoskodni a bessenyők, oroszok támadásai előtt. A honnak igazi elfoglalása, megalapítása Árpád utódai alatt történt.

II. A külföldi kalandozó háborúk lassanként megszűntek. Több időt tölthetett a magyar itthoni birtokán. Érvényesült a bennszülöttek magasabb műveltsége; érvényesültek a kalandozásokban hozzájuk csatlakozott vitézek befolyása. Elmaradoztak a gazdag zsákmányolások. Feltehető, hogy az a körülmény hajtotta a magyart rá, hogy bent az országban keresse meg a szükségeket.

Mi elfogadjuk Marczali Henrik nézetét, hogy Géza fejedelem idejében kapta a régi törzsi és nemzetségi államrend, a régi patriarchalis kormányu pásztornép rendje az első halálos dőfést. Csakugyan hihető, hogy Árpád fejedelem utódaihoz, akik hatalmas urak voltak, csatlakoztak a szakadat nélküli külföldi hadakozásokban, zsákmányolásokban a külföldi vitézek. Csatlakozott a külföldiekhez a régi magyarok ivadéka, mint a király servientes-ei, mint militesek. Természetes úton történt, hogy a király hiveit elhalmozta birtokadományaival. Telepített be sok külföldit. Természetes úton történt, hogy a régi törzsek és nemzetségek urai is beálltak serviensnek.

A hadakozások megszűntével a fejedelem figyelme arra a rengeteg nagy területre fordult, mely a honfoglalás óta parlagon hevert. Adományokat tettek a nemzetségek, a fejedelem milesei, servientes-ei számára.

Adományt tett a fejedelem a külföldi püspököknek, a kik az országba hittérítőknak bejöttek. Tettek alapítványokat, adtak földeket a monostoroknak is, a kiket a külföldi pap beküldött.

A külföldi papokat élelemmel is el kellett látni. — A fejedelem behozta a papi tizedet és más illetmények fizetését, a melyhez lassanként a nemzetségi előljárók javadalmazása járult.

A benszülött népek és az egyház tanítása hozzájárult ahhoz, hogy a magyar lassan földmivelő kezdett lenni. Lassan egy-egy kis föld, azzal némi vagyon, fegyver, ruha került az egyes családok, a nemzet tagjai birtokába.

VII. FEJEZET.

Az ügyvédség Taksony, Géza és István korában.

I. A régi krónikák mélyen hallgatnak az ügyvédségről a későbbi vezérek korában is.

Megint csak találgatásra, kombinálásokra vagyunk utalva.

Ezek eredményekép mondjuk, hogy ügyvédség, de még ügyvéd sem volt a későbbi vezérek korában sem. Oly kevéssé, mint az alapvető két első vezér korában.

A magyar nép nem fejlett még annyira, hogy cliens lehetett volna. Nagyjában úgy élt, mint a honfoglaláskor.

Változott ugyan az ember sorsa a lefolyt 50 év alatt. A külföldi háborúk ritkábbak lettek, kevésbé vérengzők. De ha benn az országban lakott is a nép, nagyjában régi pásztor életmódját folytatta. Nem volt még

földmivelő de regula; annál kevésbbé földesúr. Lova, barma a földeken tanyázott, élelmét a vadászat adta, itt-ott a halászat; a gyümölcsfák édes gyümölcse. Ruházata, fegyverzete a régi volt. T. i. a bőrön túl nem igen volt neki semmije. Csak itt-amott takargatták testöket a lefolyt tizedek alatt bezsákmányolt papi len-öltönyökkel.

II. Ki lehet azonban azt is mondani, hogy egyesek lassan elfogadták az európai életmódot. A nép egyesei kezdték észrevenni, hogy fordul a világ sora. Ritkább lett a háború, a zsákmány; kellett valami más után nézni, hogy megélhessenek, ruházkodhassanak. Kellett dolgozni, miután zsákmányolni való már nem volt. — A mi a papok és külföldi urak révén beszivárgott, az mind vagyonra mutatott és lassan bár, jelentkeztek imitt-amott a csere, a forgalom jelenségei.

A köznép — az bizony pásztor volt ebben a korban is. Volt köztük bizonyára szenvedélyes, erőszakos, gyűlölködő, a ki a máséra vágyott és azt el is tulajdonította. Volt olyan is, a ki neki ment katonatársának az életére, családi nyugalomára.

Bíró volt közöttük. A birói hatalom gyakorlásáról még krónikásaink is tudnak. Kiemelik a fejedelem igazságszolgáltatását, a nemzet vénei biráskodását több helyen is. Kiemelik Karchast és Gyulát. Az egész nemzetnek két főbirája lett volna.

Azonban irástudatlanok és járatlanok voltak a jobban az e korbéliek is. Jogi tudás oly kevés kellett nekik, mint a mai czigányoknak, a kik írás-olvasás nélkül is tudnak maguk között rendet tartani. A régi patriarchalis megszokás, merőben az erkölcs hatalma tartotta össze a népet. A mi baj köztük esett, azt egyéni erővel, legfőlebb családi, nemzetségi erővel intézték el.

Ugyvéd nélkül.

Nem találunk ügyvédet ebben a korban a műveltebb angoloknál, németeknél sem. Csak a francziáknál van valamelyes kezdetleges. Kezdő korát élte akkor a világ. A honalapítás első századában volt katona; de még pap se igen; ügyvéd éppen nem.

III. A kor az előzőnek folytatása. Mégis azzal a nagy különbséggel, hogy lassan fejlődik az ázsiai ember európai emberré, clienssé. Lassan képződik a vagyon, a becsület fogalmai, a melyek megvédésére van az ügyvédi kar rendeltetve. Mint a gabonával bevetett föld körülbelül olyformán néz ki, mint a mely parlagon fekszik, olyforma volt Magyarország az utolsó vezérek korában. Nem kelt még ki a mag, de a földben benne volt. Benne volt az erő, a mely azt életre fakasztja.

IV. A midőn István fejedelem a keresztyénséget felvette és elhatározta, hogy ázsiai népével az európai állam-család tagja akar lenni, és a midőn ez elhatározását a pogány magyarok leverésével keresztül vitte, akkor bizonyos lett, hogy az Európába bejött magyarok egy nagy és tán szép jövendőnek mennek neki. Nem úgy, mint az az águk, a mely Lebediában elszakadt tőlök és Ázsiába visszavándorolt. Azok ázsiai módra még 400 évig tengeték éltöket Ázsiában.* Utolsó tudósításunk róluk Julian szerzetesé, a kit IV. Béla küldött ki Ázsiába hozzájuk. Julian még látta őket. «Úgy élnek, mint a bestiák» írja róluk. Azóta elenyésztek a világ népei közül. Az Európába tért, itt királyi parancsra európai erkölcsöket felvett magyar nép, még ma is él. Lehet, hogy sokáig él még itt, ha állhatatosan követi a Szent István által kijelölt utat: az európai culturát, mely a régi görög-római és a keresztyén életből szedi legnemesebb hajtásait.

* «Tetüket ettek: hordták nyakukon és imádták a Priapust.»

VIII. FEJEZET.

Visszapillantás ügyvédi szempontból az Árpád vezérek korára.

Az ügyvédség szempontjából az Árpád vezérek kora a következő tanulságot nyújtja, a melyet itt egybefoglalunk.

A nemzet akkoriban ifjúságát élte. És valamint a felnőtt embernek a képe más gyermekkorában, mint a mikor már a férfikort éli, nem szabad azon csudálkozni, hogy az ügyvédségnél is úgy van. Annak is meg kell születni, fejlődni, míg hivatásának öntudatára jön.

A magyar, a vezérek korában harezias, pásztor nép volt. Nem volt vagyonos előkelő társaság. A pásztor nép pedig meg tud élni ügyvéd nélkül. A katona nép szintén.

Igy voltunk az Árpád vezérek alatt.

És nemcsak a magyar volt így. Így élte világát a külföld minden népe. Nem is találunk ebben a korban ügyvédet, vagy plane ügyvédi kart egy népnél sem. Franciaország egy pár századdal közelebb volt a régi római culturához. Ott bizonyosnemű ügyvéd van már a IX. században. De gyöngé alakulat volt az ott is. Eltemette ott is a középkor sötétsége. Olaszország, Anglia, Németország pedig semmivel se tud többet felmutatni, mint a magyar az Árpád vezérek korában.

Ahhoz, hogy ügyvédség keletkezzék, szükséges volt mindenek előtt a *cliens*. Szükséges volt a vagyon, a *cultura*.

És ez, ha lassan is, de fejlődött, képződött az Árpád vezérek korában. A nép letelepedett; elfoglalta a hont. Berendezkedett, gyűjtött vagyont, haladt az emberi *cultura* térein.

Gyümölcsét látni fogjuk a következő korban.

II. KORSZAK.

Szent Istvántól — az arany bulláig.

A királyság. A nemesség. A földesúr.

BEVEZETÉS.

Megkíséreljük, hogy a magyar cliensnek és ügyvédjének fejlődését az Árpád királyok alatt némileg figájljuk. Adatunk már több van, és abból, a mit megőriztek a századok, valamelyes képet az Árpád királyok ügyvédségéről már össze lehet állítani.

Keresni fogjuk, hogyan élt, hogyan fejlődött a magyar. Az első dolog az, hogyan élte országos dolgát; mint találta magát bele Európába. Aztán nézni fogjuk, hogyan intézte magán-dolgát, micsoda rendet tartott ebben. Ügyvédi kart ugyan nem fogunk találni, de ügyvédre már akadunk.

Az európaiasodás nyersen, külső megjelenésekben ment. A keresztyénség hasonlóképpen. De látni fogjuk, hogy a magyarnak őseréje élt és működött. Ez adott a magyarnak lassan vagyont. Majd a magyarban levő igazságosság lassan megteremtette az ügyvédet.

I. CZÍM.

Szent Istvántól — Kálmán királyig.

I. FEJEZET.

Szent-István.

I. Áhítatos érzéssel lépünk abba a korszakba, a melyet az Árpád királyok korszakának ismerünk. Gondolkozóba esünk, ha látjuk, mit tettek. Fájdalmasan rezdül meg valami szivünkben, ha látjuk, hogy a magyar király fejedelmi állása már az Árpádok harmadik századában gyöngébb fénynyel világol. De bizunk benne, hogy tán még életre támad az a királyi erő, mely az Árpádok első századát örök dicsőséggel veszi körül, és mely, ha újra megadatnék nekünk, az országot, annak minden egyes tagját, a réginel hasonlíthatlanul nagyobb boldogságra emelheti.

Mielőtt a részleteket előadnám, lehetetlen meg nem kísérelni az Árpád dynastiának különösen az első században némi jellemzését. Jobban ismerjük meg az ország történetének igazi characterét.

II. Az Árpád királyok választott fejei voltak a magyaroknak. Mint ilyenek böles, bátor, majdnem kivétel nélkül hatalmas egyéniségek. *Emberek* voltak; vegyük akármi részben. Ázsiából hozták át a magyart és ki kell adni valamennyinek a bizonylatot, hogy okosan tudtak itt hont alapítani és fenntartani. A gondolat, mely uralkodásuknak vezérlő csillaga volt, az: nem maradhatsz ázsiai életmódodnál, magyar. Ha Európába hozott a sors, itt európai módra kell élned. Más, nagy élet van itt Európában; más mint Ázsiában. Ezt az európai életet kell el-

sajátítanod. Ázsiát le kell vetkőznöd. Ha Európában becsülettel meg akarsz állani, európai módra kell élned.

Ez a gondolat lebegett nemesak Szt. István, de a nagy utódai előtt. Megállani itt Európában, az európai szokáshoz képest. Belevegült az utódoknál sok egyéni érzés, tévedés, képzelődés; de alapjában ez a gondolat világotlított.

A gondolat megvalósításában emberek, okos és bátor, harcos, tetterős férfiak voltak. E kor nem volt a magas cultura kora. Nyersen, a kard élére volt az élet állítva. Hada-kozni kellett. Ez fontosabb volt akkor, mint egyetemet, kulturális intézményt állítani. Az Árpádok ezt megtették. Ha a magyarnak bátor, harcias híre van külföldön, ezt az Árpádoknak köszönjük. Letüntök óta bizony megcsappant a magyar áldozat készség. Jött ugyan a király nagy érzése helyébe, a hazafiság érzése és az is tett jót. De az ősi erő többet tett volt; a hazafiságot túlgyakran, majdnem mindig, corumpálta az önzés, a lomhaság, a kötelességtudás gyöngesége. Egyesekben ragyog az ősi erő; a Hunyadyakat, Zrínyit, a XVII. század hőseit említjük. De a nemzet áldozatkészsége mélyen lehanyatlott az Árpádok kihaltával; még ma sem él, távolról sem, az Árpádok nagy lángjával.

Az Árpádokban meg volt a magyarság tudata is, a mely alatt az igazi emberiség tudatát értem. Nem énekeltek Petőfiekkel, Arany Jánosokat, de egy tény elvitázhatlan meg volt a lelkekben. Az a tény, hogy tán Péter kivételével, testvérének nézte, a ki azon a nyelven beszélt, mint ő; testvérének azt, a ki őt a csatában segíti, vele az ország földjét megosztja. Ez a tudat erősen lelkesítette az Árpádokat, nagy önértetet adott nekik.

III. Főtenyező volt az Árpádok honalapításában, hogy az Isten őket úgy segítette, hogy sok, tenger nagy volt

az ország földterülete, a mit a király birt: a magyar nép pedig kevés számú. Az a föld, mely ma 20 millió embert táplál, akkoriban két milliót se tartott el. Az óriási földterületnek értéke nem volt; nem bánták, hogy a föld ura a király volt. Nem bánták, ha abból adományokat adott a hiveinek. A területi és népességi viszonyok ezen aránytalansága nézetem szerint az Árpád királyok nagy hatalmának a kulcsa. Ebből éltek ők kétszáz évig, ebből nevelték az országot nagyra II. Endre koráig. Ez fejtí meg nagy hatalmukat, dicsőségeket.

IV. Szent István egy harczias, de még mindig pásztor nép ura volt, midőn 1000-ben a királyi koronát felvette. Alapjában pásztor nép, minden izében ázsiai népnek ura, mely nemcsak nem imádta az Egy-Istent és nem alkalmazkodott az egyházhoz, hanem, mely az igazi munkát sem ismerte. Marhatenyésztés, vadászás, semmittevés volt az élete, azokat az időket leszámítva, a melyben zsákmányt keresve, harczolva bejárta Európát.

Szent István nagy ténye: a királyság felvétele, a kereszttyénség felvétele, a magánjogi rend megállapítása, az európai családba való belépése.

V. A kereszttyénség felvétele.

Nem szándékozunk ezt a nagy tényt kisebbíteni. De ha a valót látni akarjuk, közelebb kell azt szemügyre vennünk.

Szembeötlő, hogy a kereszttyénség behozatala adta meg a lehetőséget arra, hogy minálunk ügyvéd, ügyvédség, ügyvédi kar kifejlődhessék. — Az Ázsiában lakó magyar csak úgy, mint az, mely Európát az első században élte, semmiképen se volt alkalmas, hogy cliens legyen. Hisz egynejű volt, vagyona nem volt; természettől bátor, jó, vigkedélyű nép volt. — De mindez nem elegendő ahhoz, hogy ügyvédséget tudjon fejleszteni. Az

ügyvédséghez kell jogrend, kellene törvények, kell civilizáció. Az ősmagyar pásztornép volt: olvasni, írni nem tudott. Fogalma sem volt az emberi munkáról, azokról a bonyadalmakról, a melyeket ez előidézt és a melyeket az ügyvéd eloszlát. Az ősmagyaroknak ezenfelül alig volt valamije. Se földet nem művelt, sem városban nem lakott. Táplálkozott, öltözködött abból, a mit a föld, az erdő, a folyó vagy álló víz, a barom, a vadászat, halászat nyújtottak. Az állatokkal dulakodott inkább, sőt csakis ezt tette. Nem volt törvénye, sem írott, kőbe foglalt, mely élete rendjét szabályozta volna, a melynek szavai kételyekre, vitára, bírói döntésre alkalmasak lettek volna. Az ősi szokás, az, hogy a szüleit, a véneket tisztelte, közbe a vad embernek erős szenvedélye tartott rendet a népben. Hiányzott a pogányban mind az, a mi az ügyvédség létezésének az alapja.

Messze vezetne annak a részletezése, voltaképp micsoda cultura vonult be hozzánk a Szent István által elfogadott keresztyénséggel. De annyit tényként constatálhatunk, a későbbi századok története is ezt igazolja, hogy a keresztyénséggel nem jött be hozzánk tisztán a maga isteni fényében az a hit, a melyet Krisztus Urunk hirdetett. A mit Szent István ráerőszakolt a magyarra, abban benne volt ugyan a Jézus tanításának elpusztíthatatlan szent magva is. De volt benne sok az akkori katolikus egyház tanaiból. Az egy mystikus, következőleg teljességgel érthetetlen vegyülékkel erősen volt saturálva. Az egyház tanította a sok csodát, sok szentet; püspökei Isten helytartói gyanánt léptek fel: átokkal, kárhózzattal, pokollal sújtották az ellen-nézetűeket. De hirdették a király iránti alázatosságot, a pápának való meghódolás szükségét; hirdették az Isten-ítéleteket, melyet a papok kezeltek. Megfért vallásukkal a rabszolgaság és a szolgaságnak

az a sok fajja, a mely az ország lakosait évszázadokig nyomorban tartotta. — Bizony igaz, hogy a keresztyénségnek igazi tanait a magyar nem a király rendeletéből, hanem a maga Istenadta tehetségénél fogva fogadta el, és fogadja el mai nap. A magyarnak örök dicsősége, hogy a keresztyénséget királyi kényszer folytán ugyan, de ideális elemeit mégis maga a nép fogadta el. Ezt nem erőszakolta, a mint egyáltalában nem is erőszakolhatta rá a királya.

A keresztyénség akkoriban olyan intézmény volt, mely megadta az irás, olvasás mesterségét, mely lehetővé tette az akkori emberek jobb útra térését. A keresztyénség alapján keletkeztek törvények, figállhatták őket, a melyeknek alkalmazásában aztán az ügyvédség keletkezhetett.

A keresztyénség felvétele nélkül rég letűntünk volna Európa egéről; vissza szorítottunk volna Ázsiába, a hol a tőlünk elszakadt eleink «tetűket esznek és Priapusokat hordanak a nyakukon és imádják».

A keresztyénségben látjuk mai állam életünk egyik alap-oszlopát. Szent István korában nem volt még Krisztus Urunk szent tana. Nem volt az a tiszta világnézet, melyet ma ismerünk. Volt benne akkor is ideális, morális fenség. De egyuttal saturálva volt sok világi töltelékkel, vad tartalommal. Nem hirdette az emberi szabadságot, az emberi egyenlőséget. Meg tudott fénni a rabszolgasággal; dédelgetni tudta a főurakat. Az emberi egyenlőség, a testvériség csak mintegy szunyadott benne. Elég bő köntöst talált benne a középkori babona, a mysticismus, a papi önzés. Tudott alázatos lenni a királyi tekintély előtt, mely őt javadalmakkal dúsan ellátta. Szem előtt tartotta: add meg a császárnak, a mi a császáré. És tudott a császároknak, királyoknak felülmúlhatatlan dicsfényt, hatalmat adni, sőt vindicálni szá-

mukra. Tudtak a főpapok a maguk jólétéről gondoskodni, a mire nézve Adalbert, salzburgi érsek és hittérítőnek hamisításaira utalunk, a miket a salzburgi érsekség kicsalása végett a pápákhoz intézett. De az egyház tudott *írni, olvasni, törvényt figyelni*, rendet és tekintélyt tartani.

Ezek a tekintetek, párhuzamosan a Karolingok, a görög császári hatalom példáival, birhatták rá Szent Istvánt, részben elődjeit, a keresztyénség behozatalára. Hogy ne fogadná be a keresztyén papokat, a kik még nagyobb úrnak, a Karoling császárnak, a görög császárnak örök nagyságot és dicsőséget adtak! Hogy ne fogadná be, a mikor akkoriban a keresztyén vallás is megtúrte, hogy a meghódított tartomány bennszülött szolganépe rabszolga maradjon, és mikor a nép kormányzatában a főpapok oly nagy szolgálatot tudtak tenni! Hisz olvasni-írni, bizonyos rendet az állam-életbe behozni csak ők tudtak. A földöntúli dolgok magyarázatát is csak ők taníthatták! Szorgalmat, lelki enyhülést, megnyugvást csak ők nyújthattak! Hogy mennyire hatotta át a keresztyénség Szent István belsejét, arra nézve elég arra utalni, hogy — Vazul öccsének kiszúratta a szemét. Hogy a nép, bár századok alatt, most is tart még a receptió, elfogadta az új hitet belső igazságai szerint, azt most már örömmel ki lehet jelenteni.

Szent István a keresztyénséget befogadhatta annyival is inkább, mert a régi magyarok igazi emberek voltak. Nem volt pogány vallásuk daczára semmi nagy különbség köztük és a keresztény népek között. Az isteni gondviselés örködött felettök a keresztyénség behozatala előtt is. Megalkotta őket emberségesen, még mielőtt a keresztyénséget felvették. Vallás dolgában meglehetősen közömbösök voltak. PILGRIN, BRUNO, THIETMÁR püspökök, Szent Ist-

ván nagynevű hittérítői, erre nézve egyhangúak. *Egynejtű* volt a régi magyar már Ázsiában is; vagyona meg nem volt még Szent István korában sem. Nagyon egykedvűen vehette Szent István korában a keresztyén vallást mindaddig, míg a püspök előle a javadalmakat el nem szedte, dézsmát, robotot, adót nem követelt.

VI. A királyság.

A keresztyénséggel egyidejűleg Szent István behozta a királyságot. A nyugoti államok, a Karoling államnak példája megragadta és követésre ösztönözte. A magyarok, mikor Ázsiából átkerültek, szegény, üldözött pásztornép volt. A mi szomszédot itt találtak, különösen a nyugaton, az hasonlíthatlanul felebb való, hatalmasabb nép volt. Az már egy pár évszázada élvezte a keresztyénségnek, a császárságnak, a régi Róma és Görögország culturájának áldásait. Klimája, tengeri összeköttetései, a régi Róma maradványai meg voltak; évszázadok alatt hatalmat fejlesztettek. A riadei, az ágostai csata megtanította a magyarokat, hogy az különb egy nép, hogy az ázsiai életmód vereséget szenved tőlök.

Nagyon természetes úton történt, hogy Szent István utánozni kezdte a németeket, utánozni különösen a német császárt, a ki ily hatalmas nép élén állott.*

Géza fejedelem korától mind tisztábban lép előtérbe a német befolyás uralma. Szent István alatt kifejezést talál a királyság felvételében.

A nagy király felismerte, hogy az ázsiai pásztornépnek nincs más útja a hatalomhoz, mint felvenni az

* Szent István ezt II-dik decretumának 2. §-ában világosan meg is mondja. «Nos Dei nutu nostram gubernando Monarchiam antiquos et modernos *imitante*, Augustus... Az első decretum 8. cap.-jában inti a fiát: «Quis Græcus regetur Latinos Græcis moribus? aut quis Latinus Græcos latinis regetur moribus?»

európai jelleget, keresztyénné lenni, olyanná lenni, a milyen a német császár és népe. Megkedveltette az ázsiai magyarral a német, az európai szokásokat.

Nem volt akkoriban a német cultura sem az, a mi-nek ma ismerjük. Csak a kezdemények voltak meg Német-, Francia- és Olaszországban. De már ezek a kezdemények is hasonlíthatlanul magasabb színvonalat, jobb fegyvert, lovat, falút, várost tüntettek fel, mint a milyenben az ázsiai magyar volt. Szent István a német császári állásnak akart megfelelni, a midőn királyi címet vett fel, országát a német császárság mintájára szervezte be. Elvette nőül Gizellát, a bajor fejedelem leányát. A magánjog kötelekéhez fordult, hogy államférfiúi célzatait jobban végrehajthassa. Gizellával sok német vitéz jött az országba. Hirdeli a tant, hogy «unius linguæ uniusque moris Regnum imbecille et fragile est.» (I. Decretum. 6. caput. 3. §.) Hogy az ázsiai magyart meg kell termékenyíteni a német császárság lovagjaival, polgárai-val. Egy tanítás, mely akkoriban, mikor összesen tán egy millió magyar lakta Magyarországot, az egyedül helyes, böles, államférfiúi tanítás volt.

A magyaroknak szaporítása, összekeverése a bennszülöttekkel, a bevándorló németekkel, olaszokkal kétség-telenül jobbá, erőteljesebbé tette a magyart. Az ethno-grafiai ide vonatkozó, ma már majdnem általános tanítás fényesen igazolta Szent István királyunk törvényének bölesességét. Az idegen elemek ma is emelik a magyart. A Szent István utáni jóra való királyaink, az Árpádok csak úgy mint a vegyesek, a Habsburgok mindig teljes öntudattal tartották a tételt. És mindig igazuk volt.

VII. A keresztyén királyság behozatalában Szent István önállóan, magyar, belföldi, segédkezés nélkül járt el. Annak persze semmi nyoma sincsen, hogy Szent

István ezt ügyvédi tanácsossal tette volna. A legnagyobb változás, a melyen a magyar átment, pusztán csak királyának a ténye, a ki a keresztül vitelben élhetett neje és kísérlőinek tanácsával; de hogy ügyvédi, jogászai tanácsadó nem volt köztök, az bizonyos.

Utánzás volt a külföldi élet öntudatos receptiója. Szent István törvényei mind a régi német, Karoling időkbe nyúlnak vissza, egyik-másik törvénye szóról-szóra, úgy a mint ma nap is rendes eset, át van véve a magyar törvényekbe. KOLLÁR ÁDÁM már a mult században kimutatta, hogy Szent István szóról-szóra vette át a *mainzi* zsinat egy törvényét. Egészen úgy tett, mint a mai napok magyar codificatorai, a kik szintén, bármennyit is beszéljenek, áradozzanak a jog nemzeti fejlesztéséről, tényleg csakúgy mint Szent István, átveszik a külföldi, leginkább német törvényeket.

VIII. Külön szemügyre veendő, hogy Szent István nejevel sok bajor, német jött be az országba és hogy a német vitézek receptiója állhatatosan folyt végig az Árpád koron. A papi jövevények kiegészítésre találtak különösen a német világi vitézekben. Mert a bevándorolt németek utódai jó magyarok lettek: utódaik még inkább összeolvadtak a magyarral. A Hunt, a Pázmánok mindenütt jelentkeznek és a történet fenntartotta, hogy ők közülök való volt az első, a ki a magyar «alkotmányos» szót a királynak oda dörögte. Hoztak legyelmet, engedelmességet a király iránt, de meg] volt önbecsértékok tudata is, a mely lassan átjárta az országot, szelidítette az ázsiai magyarok nyers lelkületét. A baj csak az, hogy nagyon is hamar vették fel a magyar *szokásokat*.

Szent István öntudatosan fogadta el és fogadtatta el ázsiai magyarjaival az európai akkori civilisatiót, vele a keresztyénséget. Ne feledjük el. Nem állott az akkor

magas fokon; sejtelmök sem lehetett a fejedelmeknek arról, mivé fog az fejlődni. Szent Istvánnak még kevésbé. Csak egy hatalmas nép képe lebeghetett szeme előtt. Vasban járó vitézek, püspöki talárban járó püspökök, a kik a köznépet valahogy rendben fogják tartani, ez lehetett Szent István ideálja. Összes intézkedései ezt bizonyítják. Átvette az államformát, át a püspöki méltóságot.*

Semmi nyom sincs, hogy Szent István átvette, átplántálta volna a német városi rendet, az akkori kulturális intézményeket. Ő a külsőleg leginkább szembeötlő, az alap-rendelkezéseket vette át; a királyságot, a keresztyéniséget; a szerint rendezte be az országot. Adjunk hálát, hogy ebben nem tévedett. Hogy az átvett institutiókban benne volt az, a mi nálunk ugyancsak nagy későn kifejlett, a cultura, a görög-római szellem culturájának hatalmas lüktetése. Évszázadokig tartott, míg ez valahogy kinyillott, míg Azsiát letöröltük és a magyar mint igaz ember áll Európában.

IX. Meg kell még világítani azt a befolyást, a melyet a királyság, keresztyénség, ügyvédi szempontból Magyarországon tettek.

A magyarban megvolt ugyan már Ázsiában is az igazságosság, a rend érzése. De ez alaktalanul szunyadt a nép kebelében. Pásztor, katona nép volt; birtoka, vagyona nem igen volt. A krónikák csak a családi élet tisztaságát, a vének tiszteletét említik.

* A nép, — az meg elfogadta. Jól mondja Marczali (228 l.) «a magyar nép hitét változtatta politikai czélszerűségéből, vezére, ura iránti hódolatból, engedelmségből.» Mit bánta a magyar az isteni tiszteletet! Ha királyának a keresztyén vallás jobban tetszik, — hát aláveti magát annak. Csak mikor arról győződött meg, hogy a vallás adóval, dézsmával, robottal jár, mikor látta, hogy a király csak a püspökre hallgat, akkor zúdult fel ellenök.

A keresztyéniséggel jött be az *írástudás* mestersége. Maga a keresztyéniség a Szentírásan alapult. Egész lénye, az akkori időben pozitív tételek felállításában rejlett.

A nagy király körülvette magát papokkal, a kik az ő akaratát írásba tudták szedni. Meggyökeredzett benne a tudat, hogy az ő akaratát csak a püspökök tudják írásba szedni, mintegy megörökíteni. Tudjuk, hogy mind a két decretuma minden sora a papi befolyás műve.

Ez által gyökeret vert a törvény készítés, írásba foglalás művészete. Egy merőben új intézmény az ázsiai pásztornép életében, mely lehetővé tette az ügyvédség későbbi keletkezését.

Szent István törvényein megismerszik a papi befolyás. Hisz több mint fele egyházi, papi intézményeket fejleszt. Alapvezető első szakaszában hirdeti a katolikus vallás rendíthetlenségét. «Tu es Petrus et super hanc petram ædificabo ecclesiam meam.»

De ezek az egyházi rendeletek nem járták át a magyart. Nem nagy hatást tettek rája.

Annál nagyobbat tettek az egyházzal összefüggő magánjogi törvényei, a melyek ugyan meglehetősen homályba borulnak, de a rendelkezések lelke mégis felismerhető bennök.

X. Szent István 2-ik decretumában írásban lerakta a magyar magánjog alapjait: «Decrevimus regali nostra potentia, ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis, filiabusque atque parentibus sive ecclesiæ. Nec post eum obitum quis hoc destruere audeat.»

E kevés négy sor első írott talapzata a magyar nép élete rendjének. Értelme iránt nagy nézeteltérés volt és van a jogtudósok között. Szinte érthetetlennek látszott, hogy Szent István a római jog átszűrt magánjogi főtéte-

lét ültette volna át a magyarhoz. Ahhoz a magyarhoz, a ki családi, törzsi kötelékben állott, a kit az ősi rend arra kötelezett, hogy bocsássa át utódaira azt a földet, a mely elődjeiről ő reá szállott.

Én ezt a nevezetes törvényhelyet a következőkép magyarázom.

Az nyilvánvaló, hogy Szent István decretumait papi kéz írta, papi érzés hozta létre. Meglátszik rajtuk, hogy szerzőjük a joghoz ex asse nem értett.

A szerzőnek theologiai, hierarchiai ismeretei mellett voltak jogi ismeretei is. Csakhogy ezek nem találtak oly szövegezést, mint a theologikus tételek. Kimondhatott, írhatott ez a szerző olyan törvényt is, a mely az étellel, a megszokással ellentétben van, a mi ma is gyakran megtörténik.

Szent István decretumának a szerzőjén ez esett meg.

A dolog természete szerint helyesnek tartotta azt, a mit a római jog tartott, hogy a magáéval szabadon rendelkezhetik a magyar. Már most ő azt úgy fejezi ki, hogy római tulajdont csinál belőle. Elmósodott nála a tulajdon és a haszonvétel közötti különbözőség.

Szent László és Kálmán törvényeiben már előtör a régi magyar jog. Azok már nem adnak szabad rendelkezést, hanem megkötik elhalálózása esetére a tulajdonost. Szent István kimondhatta a szabad rendelkezést. Kimondhatta, mert ennek a nép úgy sem vehette hasznát. Nem volt a földnek akkor még értéke; nem volt a vele való rendelkezés gyakorlatilag keresztülvihető.

Meglehet különben érteni, hogy Szent István korában gyakorlatilag örültek a rendelkezésnek. Érthető, hogy a Szent István korabeli magyar a magánjog alapjait találta benne. Ha úgy értette, hogy a mit bir, a király adományából, ősei hagyományából, az az övé.

Különben nincs tudomásunk róla, hogy Szent István e törvényét valaha alkalmazta volna a föld-tulajdon tekintetében.

XI. Ujra felhívjuk a figyelmet, hogy a magyarok kevesen voltak, földjük pedig volt tenger sok. És ez a kevés magyar sem határolta el a birtokát, mert a földnek igazi értéke akkor még nem volt. A mai Magyarországnak $\frac{9}{10}$ -ed része lakatlan, uratlan birtok lehetett.

Ez az óriási terület az akkori felfogás szerint a királyság volt. Felejthetetlen érdeme Szent Istvánnak és Árpád-házi utódjainak, hogy ezt a nagy vagyont a nemzet erősítésére fel tudták használni. Adományaik útján lassan a népe lett a föld. Jó kétszáz évig ez volt a királyi hatalom forrása. Ez tartotta fenn az országot.

Ebből adományozták az egyháznak a nagy területeket, a kik viszont szolgálták a királyt. Ebből adományoztak külföldi vitézeknek, magyar vitézeknek, a kik az szolgálatukkal viszonzták.

Ezen épült az idők folyamában a magyar nemes, a földesúr. Itt nevelte, ápolta testét, a melylyel háborúba szállt, itt gondozta, úgy a hogy, lelkét, a melylyel az országot, úgy a hogy fenntartotta.

XII. A királyság és a keresztyénség behozatala, még inkább talán a külföldieknek, a papoknak, vitézeknek behozatala nem maradtak hatás nélkül az ázsiai emberekre, a magyar népre. A keresztyénséget befogadta már részben apja, Géza. De intézményszerűen csak István királylyal lőn elfogadva. István uralomra lépésével jött be tömegesen a sok külföldi pap, leginkább német. Akkor özönlöttek be Gizella kísérei gyanánt a külföldi lovagok, akkor vétettek alkalmazásba István által az első hittérítő kényszer eszközök.

Nem lehet csudálkozni azon, hogy az új hit, mert

ez volt az új rendnek igazi lelke, nem talált sem lelkes fogadtatást, sem eleven visszatetszést a régi magyaroknál. Az új hit erkölese lényegben egyforma volt a régi pogány erkölccsel. Az egynejség, a szülők tisztelete nem talált semmi ellenzőt az új egyházas embereknél. De elég nagy elégedetlenség, mormogás keletkezett abból, hogy silányok voltak sokszor az új hit hirdetői, hogy a püspökök gyakran öltek, raboltak; hogy inkább a rút önzésnek és hatalmaskodásnak voltak az apostolai. Hogy adót, dézsmát, robotot hoztak be; hogy nem az Árpád-háznak régi pogány hivei, a törzsfőnökök, nemzetségi főnökök ültek a király tanácsában, az ország dolgainak vezetésében, hanem ültek, majdnem kizárólag, külföldi püspökök, külföldi lovagok, vitézek.

A történet feljegyezte az ellenzők táborát. Alig szenved kétséget, hogy felkelésöknek igazi indoka abban feküdt, hogy a király a papok javára adót rendelt, hogy külföldi embereket vett maga köré. Nem abban, vagy legalább kisebb részben abban, hogy a keresztyén hitet fogadta el. Fennmaradt a pogány magyarok programja, a mit Péter király ellen felállítottak. «Meg kell ölni a püspököket és az egész papságot, le kell vágni a dézsmálót; vissza kell állítani a pogányságot, el kell törölni az adót.» — «Engedjék meg a népnek, hogy pogány szokás szerint éljen; ne bánják, ha megölik a püspököket és papokat, ha lerontják az egyházakat és bálványokat imádnak.» Ilyeneket tartottak fenn az althanni annalesok arról a korról, a melyben a magyarok Péter ellen támadtak.

A visszahatás már Szent István életében jelentkezett. Még királyságra lépése előtti időben verte le a pogány magyarokat Koppány alatt, a vezérnek testét négy részre vágatta, az egyes részeket Győr, Esztergom, Veszprém

kapuira küldé, a negyediket Erdélybe. Majd a királyságot felvévén, leverte Gyula, majd Achtum pogány lázadását. Péter ellen újra felzúdult a magyar. Vatha vezérlete alatt háborgott. Csak I. Béla verte le 1060 körül Vatha fia János alatt a pogány magyarság utolsó küzdelmét. I. Béla után végre nyugalomra tért az ország; a mi persze nem azt jelenti, hogy igazán keresztyén lett. De beletörődött, megnyugodott a keresztyén hitben. Majd nem száz évig tartott. Szent László és Kálmán törvényei már pogányt nem ismernek; a keresztyénség általános lett.

A régi krónikák sehol sem említenek *keresztyén vallás* elleni gyűlöletet, a midőn a pogányoknak az egyház elleni felkeléseit elregélik. Nincs számunkra fenntartva semmi jelszó, a mi Krisztus Urunk vagy tanai ellen irányulna. A pogány nép gyűlölete és háborúja a püspökök, a dézsmálók, az adók ellen ment. És ebben gyakran nagy igazuk volt. Mintha a keresztyén *vallás* megfelelt volna annak a pogány magyarnak. Mintha csak a katolikus egyház méltatlan püspökeket gyűlölték volna.

XIII. Nem szorultak ellenkezésöknél a pogány magyarok ügyvédi tanácsra oly kevéssé, mint a keresztyén magyar királyok. Mindegyik a maga érdekét, hatalmát védte és ha a vallást kellő köpönyegül fel is használták, tisztán látni a küzdelem valódi indokait. Nem lehet tagadni; most ezer év múlva világosan látszik; a királynak volt igaza. Azon elpusztíthatlan magnál fogva, mely a keresztyénségben nyugodott, mely ugyancsak későn fejlett ki nálunk, de mely csirában már akkor meg volt benne.

Természetes, Szent István ahhoz, hogy király lett, hogy a keresztyén vallást, a külföldi vitézeket és bölceseket elfogadta, szintén nem kérte ki semmiféle magyar

ügyvéd, vagy csak jogásznak is tanácsát. Krónikáink ebben unisono hallgatnak. Pedig nagy jogi reform, egész jogrend változás volt az, a mit ő cselekedett. Szent Istvánt nem valami mélységes jogtudományi bölcsesség vezette. Bár volt ebből is benne sok. Inkább csak a példák, a nyugati és keleti császárságok példái hatottak reá.

II. FEJEZET.

Szent István — Kálmán királyig.

I. Szent István utódai folytatták az ő művét. Alig, hogy a király behunyta szemét, felkavarodott a régi, ázsiai magyarság a király alkotása ellen. Újra hangsúlyozzuk, nem annyira a keresztyén vallás, mint a vallást terjesztő püspökök külföldi volta, adózása ellen. Aba Sámuel volt a fejük. «Ki kell kergetni a papokat; agyonütni a papi dézsmaszedőket.» A harcba bele szólott a német császár, mint Péter királynak támogatója. Rövid időre, mintha romba készülne dőlni a nagy király alkotása. Magyarország elveszti függetlenségét. A ménfői csata után Persenbeugben a nagy német császárnak Henriknek hűbért esküszik. De rövid ideig tartott a megaláztatás. I. Endre királylyal helyre áll Sz. Istvan államrendje: az ország függetlensége.

I. Endre Jaroslaw, lengyel király leányát, Anasztásiát birta nőül és lengyel, orosz segélylyel verte le a trónról Aba Sámuel. De királyi hatalomra vergődve, állhatatosan Szent István nyomdokain haladt. A német fejedelmekkel ismételten is véres háborúkat folytatott. A német császár hűbéri fenségét sikerrel lerázta. A tizenkét évig tartó függetlenségi harcban, Marczali első függetlenségi harcunknak mondja, győztes maradt. Ugy mint a magya-

rok az augsburgi csata után elismerték újra a német hatalom megközelíthetlen voltát, azonképen ismerte el a német, hogy Mosonyon, Pozsonyon, a Rába és Lajta mentén túl a magyar király az úr. Határvillongási háború elég volt még későbbben is, de a német fenhatóságról komoly szó nem volt. Magyarország függetlensége érzetében nyugodtan folytathatta életét. Sőt I. Béla Endre bátyját már a németek szövetségében ölte meg a Moson táján vívott esatában.

I. Endre halálával újra uralomra tör a régi magyarok pogány népe. «Meg kell kövezni a papokat, ki kell vágni a belöket, megfojtani a deákokat, felakasztani a dézsmálókat, lerontani az egyházakat, összezúzni a harangokat» kiáltással Vathának fia élére állt a pogány magyar ellenállásnak. De I. Béla leveri őket. Ő maga azonban meghal a Dömös melletti csatában, a melylyel IV. Henrik német császár Endre fiát Salamont visszahozta a magyar Árpád trónra.

Salamon mint király szintén Sz. István nyomdokain haladt. A német császárral szövetségben lévén, nyughatatlan elméjét az ország déli vidékeire, a görög, a délkeleti államokra, Lengyel-Oroszországra fordította; a kunokra, dalmátokra, horvátokra. Krónikánk mesél Belgrád ostromáról, ott hogyan vesztek össze a zsákmány felett a magyarok. Tud a görög császár ellen foganalba vett haditervekről, háborúkról. De közbe fellángolt az Árpád-család ivadékaiban a trónérti harc. I. Géza felülkerekedik és a morvákkaal szövetkezve, leteszi Salamont, a trónt elfoglalja.

I. Géza a nagy pápa, VII. Gergely korában élt. Vele szemben is fentartotta az ország önállóságát, függetlenségét. Koronát a görög császártól, Dukastól kért és kapott. Nemesen tartotta Szent István hagyományát.

I. (Szent) László hasonlóan indult és haladt. A Visegrádon Salamon tornyában fogva tartott és onnan kiszabadult. Salamon királylyal végezvén, szentté avattatta még pedig a legnagyobb pápával, VII. Gergelylyel, István királyt. A kunokkal harczolt és levervén őket, végezett velök. A német császári házzal rokonságban állván, inkább ezt, mint a pápát támogatta. Főfigyelme mintha az ország déli határaitra irányult volna. Ő hódította meg Horvátországot, Dalmatia egy részét; ő telepítette meg a székelyeket és kunokat. Keresztyén püspökségeket, klastromokat állított.

Kálmán király is elődjei nyomdokán haladt. Az akkori nyugat Európa nagy vállalataival szemben megvédi a magyar király önállóságát. Ugyanezt teszi a pápával szemben, a kit különben őszintén támogat még a német császárral szemben is. Véglegesen meghódítja Horvátországot, Dalmatiát. Az előbbeni hozzá tartozik a magyar királysághoz ma is. Oroszország felé is vitte a magyar zászlót, a magyar hadat. De itt a San mellett 1110 körül oly végzetes vereséget szenvedett, a minőt 150 év előtt a magyarok nyugaton a Lech melletti csatában szenvedtek a németektől. Nestor elbeszélése szerint 40.000 magyar, Pauler képtelennek mondja e számot, halottan maradt a Sanban, a csatatéren. Mintha a keleten a San melletti csata ugyanoly memento lett volna, mint az augsburgi csata 150 év előtt a nyugattal, a némettel szemben. Velencei és dalmatiai hadakozások zárják be életét.

III. FEJEZET.

A társadalom Szent Istvántól — Kálmán királyig.

I. Az első századbéli Árpád királyok külsőleg belejezték Szent István királyunknak nagy művét és alapjait rakták le szilárdan annak a Magyarországnak, a mely azóta fundamentumjukon épült. Nyolczszáz évig, 1848-ig az Árpád királyok által lerakott alapon állott, fejlődött az ország és így érdemes az ország állapotát külön szemügyre venni.

István király az ázsiai, a pogány magyart bevitte az európai állam-családba, a benne levő jó tulajdonságokat a keresztyénség elfogadásával tovább fejlesztette. Felvette a királyságot, behozta a keresztyénséget, megalkotta a megyei grófságokat.

Száz évig tartott, míg ez a három intézmény feltétlenül uralkodó tényező lett az országban. Nem mondjuk, hogy ez a száz év elegendő lett volna ezeket az intézményeket belső, igaz tartalmuk szerint megvalósítani. Ettől fájdalom még ma is kissé távol állunk. De tény, hogy Kálmán idejében csak ez a három tényező volt számottevő erőben; ezzel szemben más tényező nem számított.

Nézzük egyenként.

II. A *király* már az ősi rend erejénél fogva, feltétlen úr volt az ország dolgának intézésében. A király nevét a szláv králból vettük, de a lényege meg volt az ősmagyaroknál. A mi Szent István alatt kezdett érvényesülni, az ország területével való rendelkezés az alatta és utánna mindinkább tért foglalt és Kálmán törvényhozásával vitán kívül állónak ismertetett el. A Szent István által elkezdett donatiók, a külföldi vitézeknek

királyi javadalmakkal való ellátása, a magyar előkelő családőknek dús javadalmazása, az Árpád királyok nagyhatalmának ez az igazi forrása folyton emelkedett. Folyton szaporodtak azok a vitézek, a kik birtokukat a király adományozására vezették vissza, sőt nem tartom kétségesnek, hogy az Ázsiából bejött magyarok királyi donatiót eszközöltek ki régi szállásbirtokuk megerősítésére.

A király nagy hatalmát az teszi megérthetővé, hogy a királyt tartották az óriási terület jogos urának. Éltek is az Árpád királyok az ország javára ezen nagyhatalmukkal. Nemcsak egyeseknek tettek nagy adományokat. Egész népeket telepítettek le az országban; a kunokat, a székelyeket. A régi családok, a törzsek, a nemzetségek a honalapítási ténykedésökért királyi jóváhagyással megtartották földjeiket, inkább legelőiket. Ismerjük Szent Istvánnak törvényét, mely szerint a magyarok merőben szabad tulajdonnak, szabadon átörökíthető tulajdonnak nézhették földjeiket. De bármi értelme legyen a törvénynek, bizonyosnak vehetjük, hogy ez a szabad rendelkezés írott betű volt. Meggátolta annak érvényesülését az ősi szokás és erkölcs, és még inkább az eladás lehetetlensége; a pénz, a kellő érték hiánya.

III. A *keresztyénség*, legalább a külső szervezete, a királyi hatalom mellett az Árpád-ház első századában gyökeret vert. A pogány elem leveretését igazolják a fennmaradt beháborúk emléke. Van elég törvényünk, a melyik igazolja, hogy a keresztyénség hogyan gyökeredett meg: hogy mi az, a mi voltaképp gyökeret vert. *Erővel* gyökerezett meg. A püspökök, a szerzetek kaptak nagy birtokot; kaptak nagy hatáskört; kaptak adót és robotot a magyartól.* Nem kell azt hinnünk, hogy a

* Törvényt hoztak a püspök ellen feltámadókra; kiszúrták a szemét

keresztyén hit belső igazságai hódítottak. Hisz tudjuk, hogy az akkori hittérítők a rabszolgaság, a királyi és földesúri hatalom előtt mélyen beadták derekukat. Nyers erő, királyi akarat, volt az új vallás igazi terjesztője. A romlottság mindennapi volt a püspökök részén. Egyesekben természetesen élt a belső tartalomból is valami, de gyors erővel ez se hatott. Kálmán király idejében írja Alberik pap: «Kálmán király (a Szent István) zsöngé ültetvényét jól megöntözte, hogy az igazság gyarapodásában részesüljön.»

Kálmán király alatt végleges az egyházi hatalom megszilárdulása. Hatalmasan áll a király oldalán a katolikus egyház. Külső rendje és tekintélye meglehetősen háborítatlan; belső élete érvényesül.

IV. A megye, Szent István harmadik tényezője szintén fejlődött. A mi elvet a nagy király életbe léptetett, hogy a királyi országos hatalomnak az országban legyen megyéenként egy képviselője, az uralomra lépett. Élt az a megyei ispán a régi törzsek előkelőbbjeinek a tanácsával. De küldetése a királytól jött, hatalmat a királytól kapott.

Nevezetes azonban, hogy ez a megyei szervezet erőteljesen működött. Az ország katonai ereje, védképessége végelemzésben a megyére hárult. De sajnos, a királyok nem tettek elég intézkedést a katonai szervezet épségben tartására. A király bőven osztogatta donatióit, a melyekkel ki volt mondva, hogy a ki donatiót kapott, az híve, katonája legyen a királynak. De fájdalom, ez csak ki volt mondva. Tényleg megfélemedeztek róla a nemes magyarok. Beleültek a birtokba; volt gondjuk rá, hogy

annak, a ki a püspök ellen fellázadt; megbotozták azt, a ki az ünnepnapokat meg nem tartotta.

annak hasznait élvezték; de erélyes administrációról nem gondoskodtak. A király iránti kötelességről nagyon sokan megfeledkeztek. Sőt birtokukat mint olygarchák kezelték; még a király ellen is fordultak.

V. És a nemzet; — az valjon hogy élte a napjaít?

Meg kell különböztetni, az előkelő magyarokat és a szolga népet, a belföldit, tótot, németet, kúnt, székelyt és azt a magyart, a kik szolga állapotba jöttek be, avagy abba sülyedtek a háborúk alatt.

Az előkelőbb osztály lassan hozzá szokott az új ren-
hez. Hozzá szokhatott annyival inkább, mert az a sok háború, kalandozás, a mely a vezérek korában folyton hajtotta a magyart, az a Szent István utáni első században szünetezett, ritkább lett. Az előkelő rend sem fogadta el a keresztyénséget belső igaz értéke szerint. De elfogadta külsőleg, sőt bizonyára terjesztette. Nincs történetünkben nyoma annak a nagy emberszeretetnek, megalázkodásnak, a mely Krisztus tanát ma szentnek tünteti fel előttünk.

A nép nyugodtabban élhette napjait.

És mit tett ebben a relativ nyugalomban?

VI. Egy bámulatos tény tárul fel előttünk, mely egy rangba teszi a nép alkotó erejét a nagy királyok legdicsőbb alkotásaival.

Nem a keresztyény szellem, hanem az az őserő, a melyet Isten a magyarnak már Ázsiában adott, mely őt a honalapítás hatvan éves harczaiban lelkesíté, működni kezdett a népben.

Minden királyi ösztönzés nélkül, szabadon kezd érvényesülni a magyaroknál a vele született polgári, emberi erő; a munkásság, a vagyonszerzés.

A magyarban levő erő a munkára fordult és a nép az Árpád királyok első száz évében vagyont gyűjtött, dolgozott és haladott. Önérzettel tekinthetünk arra a

munkára, a mit a nép tett. Azt nem a királyok direct ösztönzésére, nem a keresztyénség papjainak ösztönzésére tette. Hanem tette, mert emberi természete arra szóllította, mert erősen élt benne az emberi erő, a munka ösztöne. A többi culturnépeknél is ugyanazt a tünetet látjuk. Nem hivalkodásból dicsérjük a magyart. Olyan nép volt, mint a többi culturnép.

A magyar törzsfőnökök és családjaik Szent István idejében még legelve, vadászva éltek napjaikat. A Szent István utáni században lassan áttértek a földműveléshez, a szóllő gazdasághoz, a józanabb, számítóbb, takarékosabb életmódhoz.

Csak azt fájlatjuk, hogy a nép a vagyonszerzés mellett nem fektetett kellő súlyt a morális, culturalis erők kifejtésére.

Szent István idejében a magyarok nádas, szalma-fődeles házakban, kunyhókban laktak; a kevésbé előkelők sátrakban, gödrökben, földkunyhókban. 50 hold még Róbert Károly idejében is csak egy márkát ért; egy hold tehát egy koronát. Valami nagyobb értéke Szent István idejében sem lehetett. Az emberek az állatok bőrében jártak, a mit a vadászaton elejteitek, vagy a mi gazdaságukban megdöglött. A birtoknak értéke nem volt. A legelőkön legelészett a marha, mely ételt, ruhát egyaránt adott. Fegyvert, íjat maguk készítettek maguknak; vagy a zsákmányul ejtettet őrizték tulajdonukban.

Kálmán idejében már némileg más képet mutat az ország. A földbirtok értékét megismerték; az ekét átvették és becsben tartották. A földbirtok értéke tért hódított. A nádfedelű házak mellett a hatalmasabbak már faházakat emelnek; és a második keresztes hadjáratról írja egyik francia krónikás, hogy «Magyarország nagyon termékeny ország.» Guibert argenti apát beszéli,

hogy «több évi búzatermést össze szoktak ott hordani és mély vermekbe, asztagokba rakni; torony magasságra emelkednek ott a boglyák.» A régi bőrruha, a mit a megdöglött ló, tehén bőréből, szalmával összefűzve, egy emberöltőn át hordtak, helyet kezd adni a len- és kenderből szőtt, a fegyveres ruhának, a vaspánczélnak. Szőlőgazdasággal is találkozunk több helyen. Összeállanak falvakban sok helyen, a mint azt Kálmán törvényéből tudjuk. A régi római, honalapítás előtti helyeken, folyamok mentén, keletkeznek a falvak, a várak, a városok.

A leírások azt a benyomást teszik, hogy az Árpád korszak első századában a nép önerejéből, mert a szükség hajtotta, fejlődött, gazdagodott; egyesek hatalomra tettek szert.

Szent István korában még a tinó volt az értékegyesség. A pénz a marha volt. Ebben szabja meg a király a törvényekben a büntetéseket.* Ezt adja a király a német császárnak, mikor a Vértes-hegységnél megverte; 50 nagytüstü vizát, 2000 oldal szalonnát, 1000 hatalmas ökröt, annyi kenyeret, a mennyit csak elbirtak, föméntelen sok birkát és bort küldött. De Kálmán idejében már az ezüst, a magyar denár tért foglalt. Abban mérik ki a büntetéseket, az szerepel adás-vevésnél, háborúban, békében egyaránt.

Szent István idejében a földbirtoknak határa nem volt; értéke nem volt. Kálmán király idejében erre vonatkozólag már találunk törvényt. Kezdi körülzáncolni a földet. «A ki igazságtalanul bitorolja másnak a földjét, ha e miatt elítélik, ugyanannyit vesz tulajdon földéből és azonfelül tiz pensát fizet.»

* Ezt kap a pap.

Kálmán király idejében kezd adót (füstpénzt) fizetni a királyi várak szabad népe.

VI. A birtok rendje Szent Istvántól Kálmánig nagyot fejlődött. Szent Istvánnak különben érthetetlen «szabad rendelkezése» Kálmán idejében mindinkább királyi birtokká fejlődött abban az értelemben, hogy vele a tulajdonos sem élteben, sem halála esetére nem rendelkezhetett: az a királyra száll vissza, hűllenség esetében is. A birtokot terhelte ugyan a katona-állítás kötelezettsége, de erős administratio nem tartotta fenn a rendet.

Kálmán idejében találunk először törvényeket a kereskedőről, a marhavásárról. A rend és igazság követelményeit statuálja benn a király.

És ugyancsak Kálmán idejében találunk az élet és vagyon védelmére célzó rendszeres kemény, büntetést. Azt az emberölés, a lopás, az orgazdaság, a kereskedelmi csalások ellen. Míg Szent István életében a lopás volt a legsúlyosabb büntetett és az emberölést meg lehetett váltani, addig Kálmán alatt egészségesebb törvényt hoznak.

Kálmán király, hogy úgy mondjuk, modernebb elveket akart megvalósítani. Az előkelőbb osztályok intellektualis ereje is valamivel emelkedhetett. Azt a képet alkotjuk magunknak, hogy a nép munkássága érvényesülni kezd a király és a keresztyénség által megalkotott alapokon.

Ki kell azonban újra emelni, hogy a magasabb culturalis törekvések terén a nép még nem haladott. E téren az egyház sem teljesítette hivatását.

A nép előkelő osztályai mellett a nemzet nagy tömege, a rabszolgák, a szolgák a régi tudatlanságban, nyersességben élt. Úgy mint ma a szegénység, nyomorban tartotta a szegény, neveletlen tömeget a hatalma-

sabb intelligentia, a régi családok hatalma. Az ország népességének legalább a fele rabszolga volt még Kálmán alatt is. Hisz két századdal később is még az volt. A rabszolgák mellett százezeren is lehettek, a kik egyben másban szolgálták a királyt, az előkelőbb urakat.

E néposztályokat tisztán csak az Isten kegyelme tartotta fenn. Semmi más. Nem vett az részt az ország kormányában, sem az állam belső életében, a törvényhozásban, igazságszolgáltatásban. Reménytelenül élte világát, teljes szegénységben, tudatlanságban. A szolgálai vagy szolgálati viszonynál fogva részt kellett ugyan venniök az ország hadakozásában. De fallacia volna azt hazafiságnak feltüntetni. Meg tudott a szegény a csatatéren halni, de fogalma se volt, miért halt meg voltaképp.

II. CZÍM.

I. FEJEZET.

Kálmán király – Arany Bulláig.

I. A korszak, mely Kálmán királytól az Árpád-ház kihalásáig terjed, azt a benyomást teszi, mintha az Árpád királyok egy fáradságteljes, száz évig tartó munkával, harc és küzdés után felvezették volna a magyar népet egy fensíkra, a melyről mindenfelé szép kilátások nyílnak. De a nép mintha nem jól találná magát a magas fensíkon. Nem sokat törődik az elért magaslattal; nem veszi fel a cultura munkáját. Sehogy sem vágyódik a cultura magasabb bérceztetőire. Beéri a már elért fensíkkal. Úgy a hogy azon rendezkedik be és azon folytatja életét századokig, mondhatnám 1848-ig.

Az Árpád-házi királyok Kálmán után testileg, lelkileg előkelő fejedelmeink voltak. de a nép mintha inkább

csak maga magával törődött volna. Az ország dolgát a királyra hagyja. A nemesi, a földesúri hatalom kiépítése, az egyéni kényelmének a gondozása a fő gondja. Hogy e mellett el kellett ernyedni, majd lesülyednie a nemzet őseréjének, az tisztán van.

II. Felvéve a történet fonalát, a Kálmán utáni királyok a nyugat felé folytatták elődjeik politikáját, mint a mely lényegileg abban állott, hogy a hatalmas német császársággal szemben letettek a hatalomért való küzdelestről. Ezt a lefolyt 160 esztendő reménytelennek mutatta. Inkább csak határvillongások dúltak. Figyelmüket a déli és északi tartományok felé fordították. Nem merjük állítani, hogy a görög császárság, a tenger megszerzése volt a céljuk. Legalább világos kifejezett tények idevágólag nincsenek. De házassági összeköttetések, a trónviszályok minduntalan háborúkba keverte őket a göröggel. A göröggel, a ki a földközi tenger partjait bírta és a ki már akkor is a későbbi ellenség, a töröknek segítségével élt a magyarok ellen.

III. II. István király korában kezdődnek a Balkán népeivel és a görög császárokkal való háboruszkodások. *II. (vak) Béla* alatt folytatódnak. Ez a király meghódítja, majdnem azt mondanánk, mellékesen Boszniát, Rámát, Dalmatia egy részét; hadakozik a lengyelekkel, az oroszokkal, a kikhez Borics, Kálmán törvénytelen fia menekült. De hiába akar Pauler belőle Kálmánhoz fogható királyt faragni. Az ország politikájára maradandó benyomást nem tett. II. Géza, a kinek orosz leány, Euphrozina volt a felesége, újra hadakozik a cseh, német, lengyel királyokkal; hadakozik a Rurik-házzal és újra előveszi a görög császárságra való törést. A Balkán népeivel elkeseredett harczokat folytat. De a cél, a tengert, Konstantinápolyt, mintha ki sem tűzte volna

magának, nem éri el. A mely helyzet II. László III. István, IV. István alatt tovább fenn marad.

III. Béla, a görög császári ház neveltje, jó részben a maga emberségéből újra felveszi a görög harczot, a melylyel a rohadt görög császársággal szemben czélt érhetett volna. Ő vivja Manuel görög császár ellen a nagy csatákat a Szávánál, Zimonynál, a melyeket a déli térfoglalás tekintetében párhuzamba lehet tenni azzal a nagy vereséggel, a mit a magyarok a németektől Augsburgnál, az oroszoktól a San mellett kaptak. Az eredmény az volt, hogy a görög is visszaszorította a magyart. Szomorú a megveretésben csak az, hogy a magyarok már távol sem harczoltak a régi lélekkel. Nem is értek czélt, nem hódították meg a tengert.

III. Béla alatt megyen hohensaufeni Barbarossa Frigyes Magyarországon át a szent földre.

Imre király, a kinek uralkodása összeesik a legnagyobb pápa, III. Incze uralkodásával, a mi meg is látszik Imre korán, szintén hadakozott a Balkán népekkel. A szerbbel, bolgárral. De uralkodása alatt ért véget a délkelet felé való terjeszkedés. Utódja, II. Endre alatt még egyszer némiképp fellobbant, hisz Jeruzsálemben is elvitte keresztes vitézeit. Ő alatta játszódik le, az ország belállapotát visszatüntetve, Bánkban tragœdiája. Járt lent Dalmatiában, figyelmet fordított Halics 1213 megvételeére: hadakozott is itten. De Kálmán hatalmas tengeri politikájának nem tudta megtartani a gyümölcsseit. Záráról lemondott. Pazarló, végeredményében gyöngye kormányzatának eredménye 1222-ben az arany bulla. Vele kezdődik az Árpádok családjában a törvényes süllyedés; az «alkotmányos élet»; a «földesúri» æra, mely 600 évig lenyomta Magyarországot.

II. FEJEZET.

A társadalom Kálmán királytól az arany bulláig.

I. Ha a nép életét nézzük, az a kor, mely Kálmán király után köszöntött be és mely társadalmilag fennállott 700 évig, 1848-ig, fundamentaliter különbözik az előzőktől.

A Kálmán előtti kor a nagy királyok, a honalapítás kora.

Kálmán királyal ez a kor befejeződik. Fellép a nemesi, földbirtokosi osztály. Szervezkedik és öntudatosan ellentétbe helyezi magát a királyi hatalommal.

Kálmán után vörös fonalként két tényezőt lehet az ország történetében megkülönböztetni. A királyi hatalmat és e mellett lényegileg mind erősödő szervezetben az előkelő földesúri hatalmat, mely kezdi élni a világot, mely a király dolgában már részt nem vesz úgy, mint a honalapítás korában, hanem szinte mindent elnyomó erővel önön világot éli. A királyok folytatják királyi dolgukat, internationalis törekvéseiket. Zsoldos vitézeket, külföldieket, egyházi urakat, rokonaikat, érdekközösségben lévőket tudnak maguk köré gyűjteni és azokkal vívják harczaikat. Adományaikkal még tudnak maguknak híveket szerezni. De nem szervezik az adminisztrációt, mely örökkön frissen tartaná a hűséget. A nép előkelőbbjei mintha elválnának a királytól. Mintha azt éreznék, hogy kedvesebb, előbbrevaló dolog a saját hatalmukat szervezni. — Kálmán király óta 1848-ig egyetlen egy példa sincs történelmünkben arra, hogy a haza védelmében egy esatában, mint az augsburgiban, 50,000 magyar esett volna el, hogy a királyt az egész nép hada

kísérte volna. A legtöbb az a 10,000 ember, mely elesett IV. Bélának a tatárokkal vívott csatájában. A San melletti 40,000 halottat nem tudjuk elhinni. Csak zsoldosai, főurak kísérték a királyt; a nép nagyja otthon maradt, élte világát.

II. István alatt, a ki Kálmán király fia és utódja volt, megdöbbenően jelentkezik ez a tünet. Az oroszok elleni hadjáratban történt, hogy a magyar táborban összeültek a magyar nemesek és a csata előtt Kozma Pázmán, a Géza fejedelemtől német lovagesalád ivadéka, a ki persze II. István korában már jóra való magyar földesúr volt, kijelentette a királynak: «Ugyan minek, miért haljunk meg? Ha elfoglaljuk a hercegséget (Kievet), kit tesz meg a király köztünk hercegnek? Ha vitézeid halálának árán elfoglalod a várat, kit teszel ide hercegnek? Főembereid közül senki e vállalja. Mi jobbágyok nem fogjuk vívni a várat; ha akarod, vívd meg magad. Mi meg haza megyünk és más királyt választunk.» II. István király, látva, hogy a nemes urak urak cserben hagyják, – hazatért.

Marczali Henrik, a Képes Krónika alapján, dicsőítve kiemeli e jelenetet. Kozma Pázmán neki az «alkotmányos küzdelmeink első elszánt győzelmes bajnoka.» Ebben is van igazság. De van benne olyan is, a mi bánt. Nagyon kirítt belőle az ország dicsőségével való nemtörődés. Kirí belőle a nemes uraknak a saját kényelmükkel való gondoskodása. És hogy ez az érzés káros befolyást gyakorolt, arra ugyancsak példát szolgáltat az egykori COSMAS, midőn megírja, hogy II. István alatt, 1116-ban, május 13-án az oroszok elleni csata alatt «II. István király és jobbágyai, mitsem tudva a küzdelemről, a püspökökkel együtt fényes lakománál ültek és ittak.» A csata persze elveszett; az oroszok győztek.

II. Azt hiszem, helyesen szemeltem ki ezeket a gyászos eseményeket a magyar életben történt változás igazolására. Mind jobban tért foglalt a magyar nemeseknél az a külföldről átvett szokás és felfogás, hogy ők *urak*, a nagy földnek, sok népnek az urai; ők *nemesek*, a kik első sorban saját és örököseik anyagi jólétéről gondoskodnak, a kik, hogy úgy mondjuk, elvben fentartják ugyan a király iránti hódolatukat és tiszteletüket, de a kik gyakorlatban úri kényelmök szerint intézik dolgait, a melyek közt túlgyakran az első, hogy elmulasztják hazafiúi kötelességöket.

III. A Kálmán királytól II. Endre királyig terjedő korszakban folyton gyarapodott «a német» befolyása. Napról-napra jobban kiélesedik a püspökök hatalma, a nagybirtok, a kényelmes időtöltés, az erre való törekvés áradata. A katolikus egyház akkor kapta Lukács esztergomi érsek nagy eszélye folytán végleges hatalmas állását. Szent István alapvető, szinte alaktalan nagy donatiói akkor záródtak le azon hatalmas egyházi szervezetté, a melyet Pázmán Péter újra rendbe hozott és melyet még ma is ismerünk. Semmi kétség; jól gondoskodtak magukról.

Az előkelő magyar ember már letett az ősi pásztor-életről. Földbirtokos, földesúr lett lassanként, a ki otthonában élvezte a magánjog áldásait és úri kényelmét. A királyok pedig folytatták volna az internationalis küzdelmeiket, de kellő ügyet nem vetettek királyi hivatásuk épségben tartására. Ha a nép régi áradatja már nem hozta nekik a sok harezost, hát zsoldosokat fogadtak, külföldieket tartottak, a kik a rokonsággal és érdek-közösséggel lehetővé tették királyi szerepöket. A királyok mind bővebben adományoztak birtokokat, de elfeledték magasabb kulturai intézményekkel magukhoz lán-

ezolni a nép előkelő tagjait. A királyt nem támogatta az administratio, a culturalis idea. Nem lehet csudálni, ha a nemeseknél az egyéni kényelemszeretet folyton erősödött. Nem lehet csudálni, hogy a földesúri osztály a királyi hatalom gyöngítésével 1222-ben megalkotta magának az arany bullát, melynek szelleme aztán 600 évig kormányozta az országot, csak Nagy Lajos és Mátyás király abszolút hatalma által dicsően megtörve.

IV. A király alatt álló társadalom szervezkedett, erősödött. Elöl járt ebben az egyház: még pedig már az arany bulla előtt.

ENDLICHER Monumentumaiban (381—364 l.) közli II. István király azon privilegiumát, melyet a katolikus papságnak adott Lukács esztergomi érsek közbenjárására. Lukácsot katolikus szempontból méltán megilleti Pázmány Péter elődjének a tiszteletneve. E szerint a magyar király lemond az apostoli királyok azon teljhatalmáról, a mely Szent Istvánt megillette. Elismeri, hogy püspököt a pápa hozzájárulása nélkül ki nem nevez, el nem mozdít. Elismeri, hogy a papi vagyonhoz sem a püspök életében, sem holtá után nem nyulhat, kivéve, ha ellenséges háborúban szükség volna reá, de akkor sem a papok megkérdezése nélkül. A király nem mond ugyan le végkép fejedelmi jogairól, de inkább csak elméleti úton tartja fenn magának a jogait. A király adománylevelét gyakorlatilag majdnem teljes autonomiáva fejlesztik az egyháziak. Az egyháziak vagyoni haszonélvezete, a pápai hatalom fölénye III. Sándor alatt biztosítva lett. Legelsőbbben is az egyháziak vívták ki maguknak a rendi önállóságot, sőt függetlenséget.

Nem sokáig késett a világi, a nemesi publicum. II. Endrének belügyileg gyöngé kormányza alatt megcsinálták maguknak a maguk szempontjából remekül,

alaptörvényöket az *arany bullát*, a mely aztán e hazának 600 éven keresztül alaptörvénye volt, a mely a haza sorsát, inkább gyászos, mint dicső sorsát szinte beláthatatlan időre szabályozta.

III. FEJEZET.

Az igazságszolgáltatás Szent István királytól az arany bulláig

I. Egybefoglaljuk a Szent Istvántól az arany bulláig terjedő kort, a midőn ezen dolgozat feladatára, az ügyvédségre térünk. Találunk adatot, a melylyel a Szent Istvántól Kálmánig és a Kálmántól az arany bulláig terjedő kort megfelelő tartalommal be bírjuk tölteni.

A midőn ebben a korban az ügyvédet keressük, nem vagyunk ugyan abban a szerencsés helyzetben, mint az egyház férfiai. Azok több törvényt, privilegiumot, decretumot találnak, hamisítottak is egynehányat, mely ezen korban kelt és mely meglehetősen tisztán mutatja azt, a mi egyházi téren történt. A ki az ügyvédet keresi, az sötétebb régiókban tapogatózik. Valamelyes kis mécses azonban mégis talál a justitia nagy térségén, a melyhez combinálgatásait fűzheti. Ugy van különben feladatával, mint a katona, a ki meg akarja irni Szent István korának katonai állapotát. Nem talál egy sor katonai rendelést Szent István törvényeiben. De hogy a nagy király háborukat vitt, azt megtalálja. Kellett tehát valami rendnek lenni ügyvédi téren is. Kötelességünk combinálgatni, kutatni.

Törvényünk, mely kifejezetten az ügyvédről, annak kötelességeiről rendelkezik, egy sincsen. Van egynehány rendelés a pristaldusokról, de ezekből sokat nem lehet

kisűtni. Rá vagyunk utalva, hogy kombináljunk: hogy az ügyvédi hivatást összevegyük az akkori idők cliensével, annak szokásaival, az ország belügyi állapotával. És hogy visszakövetkeztessünk egyet-mást a későbbi korból.

Keresni fogjuk ennél fogva a clienst, az igazsági állapotokat. Így majd megtaláljuk valahogy az ügyvédet.

II. Szent István törvényeiből csak két decretum maradt reánk. Nyilvánvaló, hogy ezek nem merítik ki államférfiúi tevékenységét. Inkább intések, a mit a fiához intéz. De esonka voltukban is mély tisztetetet érdemelnek. Szinte büszkeséggel töltik el a magyart, hogy az ő Corpus jurisa ily magasrendű hanggal kezdődik. A modern jogászok is nagy áhitattal olvashatják. Megszólal bennök elementáris erővel sok erkölcsi tétel, a melyet újabb időben ostoba nagy úri göggel agyonhallgatunk. Megszólamlík benne a katolikus egyház híve, a ki az egyház tanításait adja. Megszólal a családapa, a ki fiához intézi szavait; megszólal a király, a ki méltóságát, hatalmát elevenen érzi; megszólal néha a falusi község birája, a ki büntetéseket szab a gonoszokra. A stylusában sok valóban a római corpus jurisra emlékeztető classicus latin mondás mellett (Promissum cadit in Debitum) van középkori konyha latinság is elég. Így a 2-ik decretum 33. caputjában a «de evagatione» féle kitétel. Vagy midőn az 1. decretum 2. cap. 4. §-ában oktatja fiát: «in primis Regi Augusti dicebantur, quia augebant ecclesiam.» De egészben véve méltóságteljes, emelkedett a hangja. Classicus idézetei is vannak. Decr. I. cap. 6. § 2. «Roma vero usque hodie esset ancilla, nisi Aeneades ipsam fecisset liberam», vagy a 8-ik cap. 4. §-ában: «Quis Gracus regeret Latinos Græcis moribus? aut quis latinus Gracos Latinis regeret mori-

bus?» Erkölcsei tanításai ma is elsőrendűek. Így midőn fiát az igazságszolgáltatás nehéz mesterségére oktatja. «Honor regis iudicium diligit», «türelmes légy mindenek felett». Vagy midőn I. decr. 6. §-ában oktatja fiát: «unius linguæ uniusque moris regnum imbecille et fragile est», egy mondás, a melyet még ma se akar a magyar megérteni, noha a nemzet nagyságának, assimiláló erejének egyik sarkalatos fundamentuma.

III. Szent István is tudta, hogy nem mind arany ember, a ki alatta él. Tudta, hogy a durva erőszak, a véletlen, az emberek gonoszsága bajt csinál. Világosan utal is rá, «hogy ebből perlekedések szoktak előállani».

Nézzük már most, mit tett a rend fentartására.

A birói hatalmat ő gyakorolta. Járt az országban szerte-széjjel, igazságot szolgáltatva.* Megbizta nádorispánját, megbizta a megyei ispánokat, megbizta a püspököket, hogy a netán előálló vitákban szolgáltatassanak igazságot.

Azonban semmi adatunk sincs, legalább az első századból, arra, hogy ez a királyi birói hatalom rendszeren, szervezeten, nem ötletszerűleg érvényesült volna.

Arra a feltevésre vagyunk kényszerítve, hogy az Árpádház első századjában voltak ugyan bírák, tán részben a régi pogány rend által fellállítottak: volt baj, támadás a jog ellen. Azonban a jog védelme ezzel szemben szervezve nem volt. Tényleg az őállapot joga létezett, az önsegély. A mennyiben pedig azt a királyi hatalom nem védte, a nyers erő élt, uralkodott és garázdálkodott.

IV. Szent Istvánon kezdve a királyi hatalom, a

* E nép tartozott őt körutjaiban ingyen ellátni. Még III. Béla idejében egy királyi ebédre 12 ökröt, 1000 kenyeret, 4 hordó bort számítottak. (Marczali 324. l.)

király intézkedései mindig támadásoknak voltak kitéve. Mit tett a király? Szent Istvánon kezdve fegyveres erővel verte le az ellenzőket minden bírói eljárás nélkül. Szent István is ölte, megvakította az ellene felkelőket, saját testvérét, ennek gyermekeit. Miért tett volna mást a közönséges magyar?

Hiszen a király hatalma nem is volt bírói eljárásra szervezve. Az a pár látogatás, a mit a király a megyékben évenként tett, az a pár megyei ispán, az ugyan nem tarthatta fenn a rendet, ha komolyan veszélyeztetve lett volna. Az inkább csak ötletszerű igazságszolgáltatás volt.

Bizonyára úgy volt, hogy az ősi szokás, az egyéni erő tartotta féken a háborgókat. Különben az igények se voltak kifejlődve. Ha pedig a gonoszság előtört, a megtámadott helyt állt. Ugy mint a király, visszaverte a támadót, hát a ki sérelmet szenvedett, felhívta rokonait, törzsét és minden királyi segítség nélkül, önerejével intézte el a baját.

És hogy ez így volt, arra van auctoritás. Szent László III. decret. 27. caputjában mondja: «Si quis domi pugnaverunt et ad iudicem non venerint, nil quærat Iudex.» A kik otthon harccolnak és a bíróhoz nem jönnek, azokat ne keresse a bíró. Ezt bizonyára Szent István korában is így tartották.

Az önvédelem, az önsegély jogosultnak volt kimondva.

És több helyt említik a források, hogy az út, a közlekedés nehézségeinél fogva is el lehetett térni a királyi igazság rendes útjáról.

V. Bizonyára úgy volt, hogy az ősi nép jelleme, melyet helytelenül neveznénk pogánynak, fentartotta a jogrendet. Ősemberi, még Krisztus előtti tanítás volt ez.

Ép úgy, mint Szent István II. decretumának 44-ik caputja: Promissum cadit in debitum. Ezt tarthatta a pogány már a keresztyénség behozatala előtt is.

Sohogy sem a keresztyénségnek köszönhetjük. Az emberi érzés őseréje volt, mely a skandinávokat, a normannokat hasonló irányban nevelte, sok századokkal a keresztyénség felvétele előtt. Ugyanaz tartotta a magyarban a lelket és fogja tartani, ha a mai keresztyénség már majd csak a mult historiája leszen.

Nem akarjuk ezzel egyébként azt mondani, hogy a régi időkben jog ne lett volna. Volt, még pedig, úgy látszik, elég részletes. A Szent István korabeli törvények telve vannak büntető egyházi rendeletekkel; egyházi és világi fenyítéssel. A tolvajt büntetni kell; ki kell tolni a szemét, életét kell venni. Hasonlag az orgazdának is emigyen kell bűnhődni. A törvények az idők folyamataiban mind részletesebbek lesznek; jobban simulnak a kor igényeihez. Kálmán törvénye már súlyosan sújtja az emberölést. A ki öl, vérével fizet érte; a püspök ítélete alá tartozik. A tolvajt három napig kötözve kell tartani; majd megvakítják. A bitang jószágot a királyi ispán eltartja és eladja. És éppen nem kevés az egyházi rendre, a házasság tisztaságára vonatkozó rendelés.

Sőt a pereskedésre is elég gyakori rendelkezéseket találunk. A peresztes megnyirandó, a ki a kitűzött határnapra meg nem jelenik. Szent László törvénye szerint meg kell botozni azt a bírót, a ki 30 napon belül ítéletet nem mond.

De kétséges, hogy ezek a törvények az akkori időben, kellően ki voltak-e hirdetve, végrehajtva? Kétséges, hogy a bíróságok rendelkeztek-e a kellő személyzettel, hogy azokat végrehajtsák.

Nem alap nélkül fejezzük ki ezen kételyünket. Mert

hisz nyoma sincsen annak, hogy az igazságkeresésnek valami hathatós módja lett volna.

Ha vita volt, azt bírói eljárásban épp úgy végezték el, mintha bíró nem is lett volna. Perenkívül a kard élére került az ügy. Perben is csak erre került. Az Istenítéletek, a párbaj végeredményben oda terelik az ügyet, a hová perenkívül került volna. Perben ki kellett mutatni a rokonok, a jó barátok segélyével, hogy a megtámadott becsületes ember; Istenítélettel, hogy a megtámadott mellett harcol az Isten. Végeredményben párbaj, Istenítélet mondott igazságot, a mit még hihetlenebbé tett, hogy mások is vívták bérért a párbajt.

Azt hiszem, csak kivételesen került valami jogsérelem a bíró, a király széke elé. Rendesen erővel elvégezte maga a fél. Csak a különös lelkületű ember, csak az, a kiben az ősi erő egyénileg nem élt, nem élhetett; az özvegy, az árva, a beteg, a szegény, a mindenekelőtt idealis jogát kereső fordulhatott a bírósághoz. Hiszen ha a bírósághoz fordult is a fél, akkor is csak véres párbaj, Istenítélet tudott volna rajta segíteni.

Ilyen körülmények között ne csudálkozzunk, ha a régi okiratokban ügyvédnek nyomára nem igen akadunk.

VI. Hozzájárul ehhez, hogy az igazság keresésének a módja megfelelt az ős erkölcs postulatumainak, úgy a hogy, de sehogy se felelt meg az igazság emberi útjának. Fontosabb volt mindenkire nézve a rokonság, a barátság. Mintha az ember nem ért volna még meg az igazság igazi keresésére. Mintha még nem fogadta volna be a természete az igazságkeresés igaz törvényeit.

A régi korban majdnem kizárólag az erkölcsi kötelék tartotta fenn a rendet. Csak arra volt szükség, hogy a peres fél kimutassa, hogy ő erkölcsös, hívő ember. Ügyvédre szükség nem volt. Ha szerepelt is itt-ott, a hol

királyi adománylevelél értelme volt vitás, akkor is csak pap lehetett az, a ki írni, olvasni tudott, a ki tanácsot adhatott a félnek. Rendszerint papnak kellett lenni, bár lehetett más ember, sőt asszony is. Nyoma sincs annak, hogy qualificatiót követelt volna tőle akár a fél, akár az ellenfél, akár a bíró.

VII. Hajnik Imre nagy szorgalommal összeállította az Árpád és a vegyes házi királyok alatti bírósági szervezetet és a perjogot. De az Árpádok korából mentül kevesebb adatot talált. Ezek is homályosan tüntetik fel azt, a mi volt.

Ennek a kornak, úgy mint a megelőzőnek, első tanulsága az, hogy a magyarnak akkor perrendje, sem büntető, sem polgári, nem volt, épp úgy, mint az első Árpádok idejében. A királyok hoztak ugyan anyagi, jogi intézkedéseket; közbe találni egy-egy alakít is. De a perre néző törvényeket nem hoztak. Mintha fogalmuk se lett volna arról, hogy az igazságkeresés útja nagy és bonyodalmas, melyet egy pár tétellel elintézni nem lehet.

VIII. A bírósági szervezetről, mint fönnebb említém, több adatunk van. Megismerjük a királyt, mint legfőbb bírót. Látjuk, hogy bejárta az országot, birói széket ülve, úgy mint Sz. István idejében. Van rendelésünk arról, hogy útjában a nép tartozik őt látni. Látjuk a nádort birói székén, van nyoma a megyei biráskodásnak is.

De több aztán nem igen van; pusztán csak a birói szervezet pedig még nem magyarázza meg a birói eljárást.

Hogy szóbeli, nyilvános volt az eljárás, arra biztos következtetést enged az akkori idők irástudatlansága, az a mély recenszus, a mely III. Béla idejében az írásbeli-

ség ellen támadt, úgy hogy később, IV. Béla idejében külön törvénnyel eltörölték az írásbeli folyamodást.

Nem kell különben azt hinni, hogy a III. Béla írásbelisége olyan írásbeliség volt, a minőt mi ismertünk. Az inkább csak etiquette-szabály volt. Hisz tudjuk, hogy tölgyfa alatt tartotta a király birói székét, még IV. Béla alatt is. A per maga szóbeli volt.

A bizonyítás tekintetében kevésbé biztos a következtetési alapnak.

Épp oly bizonytalan arra nézve, hogy a nép mennyiben vette igénybe az igazságszolgáltatást.

Újra constatáljuk, hogy érvényben volt ebben a században is az ősi szokás, az ősi erkölcs. Úgy látszik, csakis ez tartotta a rendet. Ha ez ellen valamelyik fel-támadt, erővel verték vissza. Bizonyára, hol győztesen, hol buktak. Birói útra csak egy elenyésző kis rész mehetett.

A pert nem az igazság peradatai, nem a jogkeletkeztető, szüntető tények alapján, a mit ma igazságnak hívnak, hanem épp úgy, mint peren kívül, *erővel*, a rokonok támogatásával, Istenítélettel, esküvel döntötték el. Néha egy-egy királyi okmányoknak volt perdöntő fontossága.

Erre mutatnak a régi documentumok; erre a későbbi korszakok maradványa.

IX. A kik a mai korban nevekedtünk, azoknak szinte lehetetlen dolog, maguknak érthető képet alkotni ezen kor igazságügyi eljárásáról.

Ma, ha vita van, a szabály az, hogy az önsegély, az önvédelem ki van zárva. Biróhoz kell fordulni és a biró vizsgálat alá veszi a vita ténybeli álladékát, jogi részét. Az ügyvéd ma ezekben segédkezik a félnek. Tisztába iparkodik hozni a tényt, bizonyító eljárás során előadja

a bírónak mindazon bizonyítékot, mely a vitás jog fenn vagy fenn nem állását bizonyítja; a felek tényeit, az okiratokat, a tanukat, szakértőket, kritikus esetekben a fél esküjét. És a tény tisztába hozatala után kifejti a jog állását; törvényre, szokásra, bírói döntésekre hivatkozik és esedezik.

A régi korban máskép ment a dolog. Ha valakin sérelem esett, a sértett első sorban a saját erejére, fegyverére gondolt. Majd mozgásba hozta rokonait, ismerőseit, szolgálit és azokkal iparkodott jogát erővel érvényesíteni. Ha ellenfelét leverte, nem keresték. Szent László 3-ik decretumában rendeli: «Si qui domi pugnaverint, et ad judicem non venerint, nil quaerat judex.» Ez a törvény törvényesíti az önsegélyt, elzárja a bírói utat a győztes ellenfél előtt. Ki veheti ezt neki rossz néven? Hisz a bírói úton is harczolnia kellett volna párbajban. Ha legyűrte ellenfelét otthon, a bíró ne zaklassa.

Nagyon ritka esetben, tán csak özvegyek, kiskorúak, betegek vagy természettől gyávább emberek esetében történt, hogy bíróhoz, a királyhoz, az ispánhoz, a káptalanhoz fordultak.

És ezen ritka esetekben is nem a döntő tényekben, a peranyag kifejtésében keresték az igazságot. Ezekben is, mintha más formában ismételték volna az önsegély útjait.

Azzal álltak elő a bíró előtt, hogy ők tisztességes emberek. Mozgósították a falu, a rokonság népeit. Előhozták ritka esetekben az okmányaikat. És ezen az alapon segítségül hívták az Istenséget. Hadd nyilatkoztassa ki az, párbajban, esküben, Istenitéletben, kinek van igaza. Lehoczky Tivadar a Századok 1873. évi folyamában közöl egy esetet, mely ugyan 1347-ben játszódott le, de melyet az arany bulla idejében sem intéztek volna el

másképp. Arról volt szó, hogy «a föld az eszényi birtokhoz tartozik-e». És erre az egyik fél 250 nem nemes, 125 meg nem nevezett nemest, és vagy 80 megnevezett nemest, összesen tehát vagy 450 tanut állított! És még ez a 450 tanú sem volt elég; a feleknek még párbajt kellett vívniok!

A régi per úgy volt berendezve, hogy Isten maga fogja kinyilatkoztatni, kinek van igaza. Az Istenitéletben, a párbajban el fogja dönteni a vitát, kijelenteni, hogy ki a győztes.

Modern felfogásnak nehezen megérthető ugyan, de az okiratok bizonyítják, hogy így volt.

E kor a sötétség kora volt. Nemcsak minálunk. A külföldön sem voltak jobbak az igazsági intézmények.

IV. FEJEZET.

Az ügyvédség Szent Istvántól az arany bulláig.

I. Ha már most keressük, volt-e az Árpádok két első századában ügyvéd, volt-e ügyvédi kar, mely a hivatás kötelességeit teljesítette, ki kell jelentenem, hogy adatunk kevés van. Csak a jogtudomány és az emberi élet megismeréséből, tehát kombinálgatások útján vethetünk valamelyes világosságot a homályba.

Ebben a munkában értékes tanulságot kapunk abból, a mi a külföldön volt.

II. Ki kell indulni abból, hogy az Árpádok két első századában a magyar nagyjában még a pásztor, a kezdő földműves korát élte. Olvasni, írni nem tudott. Cultura nem volt. Voltak előkelőbb urai, a kik azonban kizárólag a nemesi foglalkozásokban, a jó életben, fegyverfogásban töltötték idejüket. Ha vita támadt, az önsegélyhez, az

önügyvédhez nyultak az emberek. Igen ritka esetben került a vita a bíró elé. Ha pedig már bíró előtt volt, akkor az Istenítélet, a forró vas próba, az Istenítélet döntött benne.

Hasonló állapotok a külföldön is voltak. Évszázadokig tartottak ott is. Tanulságos, miket tanulunk az ügyvédség megfelelő külföldi korszakaiból.

III. A francia ügyvédség a Nagy Károlyt követő korban a cultura figyelemre méltó tüneteit tünteti fel. Jámbor Lajos 819-ben in generali conventu populi kimondja az ügyvédi qualificatio törvényét. Kimondja, hogy az özvegyek, a kiskorúak, a szegények egy olyan embert kapjanak grófjuktól, a ki érveiket elő tudja adni; talem hominem, qui rationem eorum teneat vel pro eis loquatur. Van egy capitulare abból a korból, mely megadja a főpapoknak az ügyvéd használatát; egy oly ügyvédét, «non mala fide suspicatum sed bonæ opinionis et laudabilis artis inventum»; megadja nekik ezt a segítséget, «ne dum humana luera attendunt, æterna premia perdant».

De a Karolingok uralmát követő időkben Franciaországban az igazság keresése ép úgy, mint nálunk az Árpádok két első századában, mysticismusba, sötétségbe sülyedt. — Az Istenítéletek korát élik ott is az emberek. Ebben pedig a francia történetírók szerint az ügyvédnek dolga nem igen volt. Csak 1270-ben Szent Lajossal derült az ügyédekre Franciaországban a jobb kor. Szent Lajos etablissement-jaival veszi kezdetét a francia ügyvédség.

Ha ez így volt Franciaországban, nem látni okát, miként lett volna másképp Magyarországon. Hisz Franciaországban a XI., XII. század sötétségét egy szebb kor előzte volt meg. Láttuk föntebb Jámbor Lajos rendelkezését

819-ből, mely az ügyvéd qualificatiójáról szabályokat állít fel. Fel van jegyezve, hogy Jámbor Lajos ideje után jó időket éltek az ügyvédek. A papok szívesen vállaltak ügyvédi teendőket. Segédkeztek a félnek; allegáltak bíróság előtt. Sőt az ügyédi díjtól szinte megittasodtak, úgy hogy a mainzi zsinat 814-ben kimondta, hogy a pap világi ügyben ne allegáljon; simoniát követ el, ha mégis segédkezik a félnek. Daczára a IX. és X. század virágzó ügyédi életének, Franciaországban mégis sötétség borúl a XI., XII., XIII. században az ügyvédekre. Nincs memoriája ügyvédi szempontból ennek a kornak. Nem lehet ennél fogva csudálkoznunk azon, hogy az Árpádok két első századának sincs valami előkelő ügyvédsége. Olyan időket élt ezekben a századokban a magyar, mint a francia.

Angliában is csak a magna charta idejében, 1215 után alakúl meg az ügyvédség. Akkor álltak össze a koresmákban a londoni főbíróság mellett a jogtudósok; akkor alakultak az ügyvédi inns-ek, a melyek az angol ügyvédség dicsőségére még ma is fennállanak.

IV. Rátérve Magyarországra, az Árpád királyok két első századában nem találunk, sem a törvényekben, sem a napfényre került privilegiumokban, sem másnemű okiratokban nyomára annak, hogy ügyvédi *kar* létezett volna.

Azonban igaza van Demarestnek, a nagy francia ügyvédnek, hogy: a hol van, a ki a gyöngét nyomja, mindig akad, a ki a gyöngének segítségére jön. Ebben a korban a magyarnak már kezdett valamije lenni. Érdemes volt már, a máséra vágyni. Előállott a küzdelmes magánjogi harcok kora és tere kezdett nyilni annak, hogy segítőt keresett a megtámadott vagyon. Ha a segítőnek nem is volt ügyvédi qualificatiója, bizvást ügyvédnek tekinthetjük: a jogi érvelés fegyverével küzdött.

Nézzük már most ennek a kornak ügyvédjeit, a pristaldust, a szószólót, a papi, a városi ügyvédet.

V. A pristaldus.

1. *Szent László, Kálmán király törvényeiben több helyen is van szó a pristaldusról.*

Szent László első decretuma 40 caputja a papi tizedről szól. Rendeli, hogy a püspök mindenből tizedet kapjon, és a következő eljárást írja elő: A püspök pristaldusa vegye vallatóra a birtokosokat, hogy mennyi termése, mennyi marhája (bestia) van. Ha hitelt ad a valomásnak, fogadja el valónak, a mit a fél bevallott. Ha pedig nem ad hitelt, vegyen ki esküt a féltől. Ha az eskü letétele után kitűnik, hogy valaki hamisan esküdözött, a püspökök pristaldusán felül a királynak és a comesnek pristaldusa előtt olvassák meg a kilenczedet. 6. §. Ha pedig a fél makacszkodott volna (contumax fuerit) és a tizedet nem akarta a püspök pristaldusának bejelenteni, akkor a pristaldus alkalmas tanúk előtt jelentse ki, mennyi látszik neki igazságosnak.

Szent László második decretumának 18-ik caputja rendeli, hogy ha valami idegen ember (hospes) Magyarországra jön lovat venni, akkor a királyhoz menjen és a király engedélyével annyit, a mennyit a király engedélyez, vehet a király pristaldusa előtt.

Kálmán király első decretumának 28-ik caputjában «De pristaldo iudicis verberato et de pœna verberantis» cím alatt rendeli: Ha a birónak pristaldusát az ítélet meghozatala után valaki megveri (megütlegeli), az ütlegető a megye főispánjához (comes) küldendő és a mit ez határoz, az mind megvétetik rajta a biró segélyével.

Ugyanezen király I. decretumának 28-ik caputjában «De idoneitate pristaldorum sicut et testium» cím alatt

rendeli: «A pristaldusok olyanok legyenek, mint a fentebbi cikkben körülírt tanuk.»

Ugyancsak Kálmán király I. decretumának 30-ik caputja rendeli: Ha valamely pristaldus a bíró általi kiküldetésében valami igazságtalan dolgot követett el, a bíróval együttesen elmarasztalendő.

Végül ugyancsak Kálmán király I. decretumának 31-ik caputjában «De pœna judicis occasione pristaldi secula» cím alatt rendeli: A kár, a mit valamely bíró pristaldusa által tesz, a bíró vagyonából megtérítendő.»

2. Ennyi az egész materialé, a melyet az Árpádok két első századának törvényhozása az ügyvédről ránk hagyott. Kiséreljük meg, világot hozni a sötétségbe.

Ebben a törekvésünkben az első, a mi szembe ötlik az, hogy nincs a törvényeinkben Szent László előtt semmi, de absolute semmi említés, szabályozás a pristaldusról. Csak egyszerre, mint élő lény áll elő a Szent László törvényében. Szent László és Kálmán törvényei már úgy veszik a pristaldust, mint a ki az életben már működik, ott polgárjogot szerzett. Mint a bíróság, a király poroszlója áll elő. Fontos missiót, a püspöki tized megállapítását kapja egyszerre. Hasonlag fontos a hivatása Szent László második törvénye szerint. Lovat külföldinek csak a király engedélyével és csak a pristaldus előtt lehet eladni. Kálmán király törvényei még magasabb tenorban vannak tartva. A ki pristaldust sért, azt meg kell büntetni; a pristaldusnak oly tulajdonságai legyenek mint a tanúnak.

Úgy vagyunk tehát a pristaldussal, mint a csőszszel. Az is egyszerre, az 1840: IX. törvény 21. §-ában áll elő, mint hiteles szavahihető ember, a kinek tanuságára el lehet a mezei kártevőt itélni.

A magyarázat az, hogy valamint a csősz a gyakorlati

életben létezett már az 1840. IX. törvényczikk előtt is, és ez a törvényczikk csak a már létező csőszre ruházta a nagyobb hitelességet, de azért a csősz már élt és más dolga is volt, mint hiteles tanuságot tenni; azonképen a pristaldus is létezett a magyar életben Szent László törvénye előtt. Ez a törvény az élethől vette a pristaldust, egy meglevő férfiúra ruházott bizonyos nemű jogi funkciót.

Minthogy e szerint Szent László előtt semminemű törvényünk, sem privilegiumunk nincs, mely létesítette, megszervezte volna a pristaldust, és minthogy, különösen később, sok adatunk van rá, hogy a pristaldus más dolgot is végezett, mint a mit reá Szent László és Kálmán törvényei róvnak, azt kell feltennünk, hogy a magyar nép, a magyar előkelő nemzetségek okossága teremtette meg magának a pristaldusi intézményt. A király kinevezte a püspököket, ispánokat; azok valamelyes módon szolgáltatták az igazságot. Ez igazságszolgáltatás folyamában, az élet ügyeinek rendezésében az írni, olvasni nem tudó fél, az elfoglalt fél, az asszony, a gyerek, a beteg szembe került a birájával. Érintkezni kellett a biróval; végrehajtani kellett a biró intézkedéseit, kézbesíteni kellett a keresetet, végrehajtani az ítéletet. A nép maga nem tudván írni, olvasni, megbizott valakit, a ki tudott. Hasonlag az előkelő embernek, a püspöknek, a királynak sokfelé volt vagyona; nem ért rá mindenütt személyesen ügyelni dolgaira. Hát megbizott egy embert, ki ügyeire, érdekeire ügyeljen és védje.

Ilyenformán jöhetett létre a pristaldusi intézmény. A nép ereje, okossága teremtette meg magának. Nem királyi kinevezés, nem országosan instituált törvény alapján állottak elő és voltak meg Szent László korában. Hanem megvoltak, mert maga a nép látta, hogy okos,

czélszerű, hasznos dolog, ha érdekét oly emberre bízza, a ki olvasni, írni tud, a ki a törvényt, a szokást ismeri, a ki ezt a bíró előtt ki tudja fejteni.

Azt hiszem, el lehet fogadni, hogy Szent László idejében, I-ső decretumának kibocsátása előtt, már léteztek az országban szerte-széjjel pristaldusok, a kik a nép érdekében annak ügyeit ellátták. Ép úgy a mint volt kovács, ács, mészáros, szabó a nép között, épp úgy volt pristaldus is. Szent László csak annyit tett, hogy ezeket a férfiakat bizonyosnemű jogi teendőkkel megbízta.

A régi idők szorgalmatos kutatói egyre-másra 20 kötet régi documentumot kutattak fel; vagy 150-et az Árpádok korából. Fehér György Codex diplomatikusa, Endlicher Rerum hungaricarum monumenta, Wenzel Gusztáv Árpádkori okmánytára sok értékes adatot tartalmaznak. Eddig még nem akadt ügyvéd, a ki áttanulmányozta volna őket. A jelen dolgozat sem dicsekedhetik ezzel a nagy alapos tanulmánnyal. Azonban lapozgattam bennök és kiszakítok olvasmányomból egy néhány okiratot arról, hogy a pristaldusok az Árpádkorban ügyvédileg működtek.

Wenzel Árpádkori okmánytárában az első kötetben 61. lapon közöl egy documentumot II. Géza idejéből, 1151-ből, a melyben a király 20 gira ezüstöt vett kölcsön a szentmártoni apáttól és ezen kölcsön fejében földeket adományoz az apátságnak. Ebben az adománylevélben Caba pristaldust bízza meg a király a föld átadása dolgában.

Wenzel ugyancsak az első kötetben 60. lapon közli, hogy II. Géza 1150-ben a szentmártoni apátságnak a a halászat üzésére átenged egy Sulvta nevű udvarnokot. «Pristaldus volt ez ügyben Gregorius, notarius Barnabás, a ki okiratot írta.»

Ugyancsak pristaldus szerepel Wenzelnél I. kötet 90. lapon János, szentmártoni apát ítéletében.

3. Egybefoglalva Szent László és Kálmán *törvényeit*, azok szerint a pristaldus állása a következő volt.

Nem volt hivatalnok; nem a király nevezte ki őket. Ezt tényként el lehet fogadni. A király megbízást ugyan adott a pristaldusnak, de egyetlen egy documentumunk sincsen, mely a pristaldust ab ovo királyi lisztviselőnek, a pristaldusi intézményt királyi intézménynek minősítené. Ellenben a két király törvényeiből, még inkább a később méltatandó nagyváradi regestrum adataiból világos, hogy a pristaldusok mint szabad független emberek léteztek az országban, és hogy minden előkelő embernek, püspöknek, főúrnak, káptalannak, megyének volt külön pristaldusa. Volt a királynak is olyan, a kit a király megbízott.

Kiderül aztán a két királynak törvényéből az, hogy a főbb urak, a püspökök, a király pristaldusa bizonyosnemű hivatalos jogi functiókat végezett. Ezen functiók teljesítésében a törvény különösen kifejezett védelme alatt állott. Kiténik, hogy hamis eljárásáért felett, bűnhődni kellett.

A két király törvényeit az újabb időben felfedezett okiratokból kiegészíthetjük. Ezek szerint a pristaldusok végezték a perbeli idézéseket; ők hajtották végre az ítéleteket; ők kísérték a feleket a bírósághoz, még pedig úgy az ítélő bírósághoz, valamint az istenítélet, párbaj kivételére delegált káptalanhoz.

A két király decretumait tartva szem előtt, bizonyos fokig nagyon érthető, ha a mult századbéli történetíróink a pristaldusban nem láttak mást, mint a bíróság, a legfőbb bírónak, a királynak a poroszlóját. Ez a fel fogás már a Corpus Jurisunk régibb, XVIII. század-

beli kiadásának jegyzeteiben van meg. Így a Budán 1779-ben a m. kir. egyetem által kiadott Corpus Jurisunk Szent Lászlónak pristaldusi törvényéhez a pristaldus szónál azt a megjegyzést teszi; «Pristaldus — accipitur pro officiali, aut famulo; alias sæpe stat pro servo judicis et sententiæ, quam is tulerit, executore.»

És nem is szenved kétséget, hogy a két király törvényét tekintve, a pristaldusban olyan bírósági segéd-személyt, végrehajtót, hiteles embert kell látnunk.

4. Van azonban Wenzel fönnebb hivatkozott adatain kívül is elég adatunk arra, hogy a pristaldus nemcsak a birónak segédje, ítéletének executora, «famulus»-a volt, hanem hogy lényegileg a fél ügyvédje volt; teljesített oly szolgálatokat, a minőket hivatása szerint az ügyvéd szokott teljesíteni.

Ez adatokat különösen a nagyváradi regestrumban találjuk.

A nagyváradi regestrum ugyan csak a következő korszakban jött létre. Az arany bulla idejében Nagyváradon megfordult 389 per emléket örökítette meg. Azonban helyén van már itt is figyelembe venni, mert jogi dologban tudvalevőleg lassan fejlődik az élet. A mi az arany bulla idejében már mint kész dolog meg volt, az lassan fejlődött azzá. Annak gyökérszáalai visszanyúlnak a régi időkbe. Nagyon természetes dolog, hogy a regestrum eseményeit visszakövetkeztetés útján már az arany bulla előtti időben is bizonyos alakulatokban fennállóknak kell vennünk.

A nagyváradi regestrum 389 esete közül a legtöbben szerepel a pristaldus is. Vagy 250 pristaldusról kapunk tudomást a regestrumból.

Ezen pristaldusok sokféle teendője között sok olyanra akadunk, a mely tisztán ügyvédi természetű.

A pristaldus ezek szerint lényegileg ügyvéd-ember volt. A fél pristaldust hozott magával, a kit gyakran nem a királytól kapott; a kit maga a fél választott. Szabad ember volt, nem a király tisztviselője. Szent László és Kálmán törvényei előtt ügyvédileg segédkezett a félnek. Elkísérte a felét a bírósághoz, ott allegált, magyarázta a documentumokat, felmérte a birtok határait. Eljárt a vásárookra; ő előtte kötötték a ló-, bizonyára a baromeladásokat. Szóval olyan jogi mindenese volt a népnek.

E mellett igaz, hogy Szent László, Kálmán törvényei az életben kipróbált pristaldusra részben birói functiókat ruháznak. Ezen két királyunk után a pristaldus, ha megbízást kapott, hivatalos functiókban is járt el. Még pedig a királynak pristaldusa csak úgy, mint a püspöké, a megyei ispáné. Ezen functiókban a pristaldus a bíróság rendelése alatt állott épp úgy, mint a királyé alatt.

Vagy a király, vagy a püspök, a megyei comes «adla» a pristaldust a félnek. De ezen királyi, bírósági kirendelés nem szüntette meg az ő függetlenségét. Különösen pedig semmi törvény sem tiltja el őt attól, hogy a felek kérésére segítséget adjon nekik adott esetben. A mire a regestrumban elég eset van.

5. A pristaldusban ezek szerint megtaláltuk az Árpád-királyok két első századának az ügyvédjét. Igaz, nem a mai ideális ügyvédet, a ki mást sem tesz, minthogy függetlenül mindig az igazságot és csak az igazságot védi. De találunk embert, olyan jogi mindenest, a ki a jogszolgáltatás terén előálló mindenféle teendőt végzi. Közte azt is, a mely ügyvédi teendő, a mely az igazság előterjesztésében, védelmében áll.

Nem példa nélküli az ilyen vegyes intézmény a népek történetében. A multban nincs egy ország sem, még

Angliát sem véve ki, a melyben az ügyvédség tisztán ideális feladatokat végzett volna. Az ügyvédek majdnem mindenütt és mindig a tisztán ideális működés mellett egy rakás másnemű teendőt végeztek. Sőt tudományos viták folynak ma is az iránt, hogy compatibilis-e az ügyvédi hivatással a másnemű foglalkozás. A legutóbbi évtizedben mondta ki a németországi lipesei Reichsgericht, hogy az ügyvédi hivatással megfér a polgármesteri állás, a bankdirectorság, a cégjegyzőség. Mert az ügyvéd szabadon választja cliensét; ha községi bírónak, polgármesternek, cégvezetőnek megválasztják, tudni fogja, hogy milyen ügyet vállalhat el; különösen tudni fogja, hogy a község, a cégje ellen ügyet nem vállalhat. A kir. közjegyző hivatását szintén megférőnek tartja a német birodalmi törvényhozás az ügyvédséggel. Elég még a nagy porosz királyra, Nagy Frigyesre utalnunk, a kit a korabeli ügyvédek kapzsisága és alattomosága arra vezetett, hogy az ügyvédséget királyi kinevezéshez kötötte, az ügyvédeket administrationalis úton ellenőrizte.

6. Ha már most képet akarunk magunknak alkotni a XI XII. század pristaldusáról, azt csak combináltságok, feltevések útján hozzuk létre.

Tény az, hogy semmi törvényünk vagy másnemű adatunk ninesen arról, hogy a pristaldusnak bizonyos fokú qualificatiót kellett megszereznie. A törvény a pristaldust mint kész productumot veszi. Kirendeli a pristaldust a dézsmaszedéshez, a birói ítélet végrehajtásához. A bíróság elfogadja a fél által magával hozott pristaldust, meghallgatja az előterjesztéseit. De schol semmi rendelést nem találunk, mely a pristaldus tudását, qualificatióját előírná.

Feltevésre vagyunk ennél fogva a qualificatio kérdésében kényszerítve. És erre meglehetősen biztos támpont-

tot ad az, hogy felsőbb iskolák akkoriban nem voltak az országban. Még alsók, elemiek se igen voltak. Jogi egyetem, vagy akadémia meg éppen nem volt. Külföldön sem volt. Csak Bolognában és Párisban volt valamelyes jogi iskola. Magyarországon tény, hogy nem volt.

A XIII-ik század történetében elő fogjuk adni, hogy a XIX. század elején, 1805-ben, Miller jogi irónk arra a feltevésre jut, hogy a pristaldusnak okvetetlen volt valamelyes qualificatiója. Irni, olvasni csak kellett tudnia. A perekben okmányok szerepeltek; lehetetlen ennél fogva, hogy a pristaldus ne tudott legyen irni, olvasni.

Bár a feltevés plausibilis, én még sem fogadom el. Nézetem szerint csak annyit lehet mondani, hogy az a pristaldus, a ki okmányperben allegált, annak kellett irni, olvasni tudni. Valamint annak is, a ki birói ítéleteket végrehajtott.

De a pristaldusok nemcsak okirati perekben jártak el. Tanácsadói voltak a népnek azon vitákban, a melyeket az élet előhoz. Ehhez pedig az irni tudás nem nélkülözhetetlen kellék, hisz' ma is van vak ügyvéd. Ha figyelembe veszem, hogy Wenzel magyar király hasonnevű atyja, Csehország nagy királya, még egyszáz évvel későbbben sem tudott irni, olvasni és országát még is jól kormányozta: ha a magyar clerusban talállok esztergomi érseket, II. Endre sógorát, Berchtold-ot értem, a kit a pápa nem akart megerősíteni, mert tanulatlan, műveletlen ember volt: bajos arra a conclusióra jönnöm, hogy a pristaldusnak okvetlen irni-olvasni kellett tudnia. Ma is számtalan ember van, a ki irni, olvasni nem tud, és mégis okos, meggondolt ember, a kinek a tanácsát kikéri, követi a nép.

Úgy gondolom, hogy a pristaldust lisztán a gyakorlati élet qualificálta. Az egy ember volt, a ki az életet

figyelemmel kísérte, a ki az emberek csalfaságait kilátulta, a ki a fennálló jog szerint tudta intézni dolgaiat. Tudott rendszerint írni, olvasni, de nagyon el tudok magamnak olyat is képzelni, a ki írni, olvasni nem tudott.*

A nagyváradi regestrum adataiból visszakövetkeztetés útján fel lehet állítani a tételt, hogy a pristaldusok nagyja a szegényebb sorsú emberekből állott elő. Volt köztök előkelő származású úri ember is. De az élet tapasztalása az, hogy a gazdag, előkelő osztályok mindig és mindenütt elsősorban a vagyonukat élvezik, élnek a világukat, nem adják magukat arra, hogy más ember bajával foglalkozzanak. A II. Endre alatti törvény, mely rendeli, hogy 1-2 évnél tovább ne legyen a pristaldus a *cliens* terhére, szintén arra mutat, hogy szegényebb sorsú emberek voltak a pristaldusok.

A *qualificatio* kérdése e szerint a gyakorlati élet megítélésére volt hagyva. Semmi jogi tanulmány, vizsga nem volt. Pristaldus az volt, a kihez a nép, a király bizalommal fordult.

Természetes ennél fogva, hogy valami kiváló jogtudóst hiába keresünk a pristaldusok sorában. Csalódhatott és csalódott bizony sokszor a nép a pristaldusban.

Az akkori idők természetében feküdt, hogy meglehetősen sok pap állott be pristaldusnak. A nagyváradi regestrumban elég nagy számmal szerepelnek a clericusok mint pristaldusok. A pap nemcsak írni és olvasni tudott. Tudott még latinul is. Ki kell azonban emelni, hogy a regestrum idejében a világi pristaldusok, úgy látszik, többségben voltak.

* A jogélet idealisabb kincseiért egyáltalában nem küzdött az ország népe. Ügyvédje sem küzdhetett érte. Nem volt a pristaldus karilag sem szervezve, hogy ideálokért küzdjön.

Szerteséjjel laktak az országban. Városban lakó pristaldusról nem tudunk. Mind falvakban laktak. Még magyar hangzású név is aránylag ritka közöttük. Ruthén, latin, szláv név ellenben elegendő van.

7. Karilag szervezve a pristaldusok nem voltak. Legalább semmi nyom sem mutat kari szervezetre. Merőben egyénileg éltek éltöket, teljesítették functióikat. Állottak természetesen a királyi, megyei igazságszolgáltatás alatt. Hisz van felelősségre vonásukról Kálmán királytól törvényünk. Sőt van törvényünk, mely specialis védelemben részesíti személyöket. De hogy olyformán, mint ma, karilag lettek volna szervezve, hogy ők maguk ügyeltek volna arra, híven jár-e el a «kartársuk» hivatásában, arra semmi nyom sincsen.

Nincs természetesen büntető törvényünk sem, mely a pristaldus vétségeit sújtaná. Kálmán királynak van törvénye, mely büntetést ró arra a clericusra, a ki ludakat és csirkéket lop. A pristaldus ellen ily specialis törvényünk nincsen. Mintha nem adtak volna okot ily törvényre.

8. A pristaldusok qualificatioja után összeállítjuk teendőiket, a miket rendszerint teljesítettek.

Egy szóval úgy véljük őket leghívebben jellemezni, hogy a pristaldusok jogi mindenesei voltak a népnek. Elvégezték mindazt, a mire a népnek társadalmi boldogulásában, az igazságszolgáltatásban szüksége volt.

Adtak először is tanácsot a népnek az élet ügyeiben. Vannak eseteink Wenzel gyűjteményében, hogy peren kívül is eljárak. Ha bíróhoz kellett menni, elkísérték feleiket. A bíró előtt előterjesztéseket tettek. Alig lehet máskép, a félnek segítségére voltak a tanuk, a bizonyítékok beszerzésében. Törvény is van rá, hogy magyar lovat külföldre csak a pristaldus előtt lehetett eladni.

A nváradai regestrum adatokat közöl, a melyekben a pristaldus védte a fele jogait a hatalmaskodó ispán ellen. Van esetünk, a melyekben a pristaldus csinálta a földek felmérését, szétosztását és védte az általa csinált osztályt. A jognak minden terén látjuk. Közjog, magánjog, büntető jog, egyházi jogban allegált.

Valami mélységes jogtudományt nem lehet a tevékenységökben keresni. Irásba foglalt törvény kevés volt, az ingó, ingatlan vagyon még csak szunnyadott. Városi élet sem volt. Ipar, kereskedelem, hitel se igen. És ha per mégis keletkezett, azt az akkori idők sötétségében valamelyes döntésre vezették. A kánonjog szabályai, a lithurgia, a papi megszokás szabályozta az eljárást. Valami keveset kellett mindebből tudni, és az bizony elég volt.

9. A pristaldusok munkadíjáról semmi adatunk nincs ebből a korból. A nagyváradai regestrumban és II. Endrének 1231-ik évi törvényében találjuk az első adatokat, de ezek már a következő korszakba esnek.

Figyelembe vehetjük azonban az adatokat vissza következtetés útján. A jog lassan fejlődik. A mi 1222-ben vitán kívüli jog volt, az már a XII. században csírázhatott.

Ezen visszakövetkeztetés útján megállapíthatjuk, hogy a pristaldusok díjukat készpénzben, terményben, baromban kapták. De rendszerint *in natura*. II. Endre király törvénye, mely eltiltja a pristaldust attól, hogy 1—2 évnél tovább legyen a *cliens* terhére, arra enged következtetni, hogy a pristaldus díja gyakran abban állott, hogy elment a *cliens*éhez lakni, ott eltartatta magát, a törvényt véve figyelembe, két évnél tovább is.

10. Nincs adatunk arra sem, hogy tisztességesen, becsülettel jártak-e el hivatásukban a pristaldusok. Kró-

níkáink, történeti adataink absolute hallgatnak működésök birálatáról. Közölnek kárhoytató itéletet a királyok hatalmaskodásairól; a főurak, az előkelő földesurak sok kemény szót kapnak. Leplezetlenül elmondják a főpapok, az érsekek, püspökök, az alsó papság erkölestelenségeit, botrányos életét; de a pristaldusokról hallgatnak. Sem dicséret, sem szemrehányás, korholással nem illetik őket.

Levonhatjuk ebből azt, hogy valami nagyratörő, kiváló szerepet nem vittek az életben. Mődjukban sem volt, sem dicső, sem tulságos díztelen dolgot cselekedni. Inkább még azt lehet következtetni, hogy tisztességgel álltak meg szerény körükben. Nem voltak valami nagy szónokoló ügyvédek, népszónokok. Beérték az élet mindennapias dolgainak a törvények, a lithurgia alá foglalásával.

11. Végezetül még röviden a pristaldusok számával, statistikájukkal kell foglalkoznom.

A rendelkezésünkre álló adatokból annyit látunk, hogy pristaldusa volt a királynak, a főpapoknak, püspököknek, prépostnak, káptalannak. Volt a bíróságoknak, a legfőbb királyi törvényszéknek, úgy mint az egyházi conventnek, a megyei törvényszéknek, a megyei ispánnak. És volt azonkivül a pereskedő, ügyes-bajos félnek, a kit az választott magának, a ki a fél támogatásában megjelent a bíró előtt.

Adataink továbbá igazolják, hogy faluhelyeken, szerte szét laktak az országban. Városi ember nem igen volt

Miller a II. Endre koráról azt mondja 1805-ben megjelent művében, a 48. lapon, hogy «pristaldorum in Hungaria seculo XIII. non minorem fuisse copiam, quam hodie sit in regno advocatorum multitudo.»

Úgy látszik, igaza van az arany bulla előtti időkre

is. Mindenesetre százakra ment a számuk. Magyarországnak akkoriban alig volt két millió lakosa.

VI. A szószóló.

A pristalduson kívül bizonyosan meg volt a szószóló is.

Nincs ugyan egyetlen egy adatunk sem, mely a szószólónak létezését az Árpádok két első századára igazolná. De a nagyváradi regestrumban már mint teljesen elfogadott intézmény szerepel. Alapos tehát a következtetés, hogy már a XII. században is ismerték. Támogatja ezt a feltevést a németországi Fürsprecher.

A regestrumban több helyütt említett szószóló nyilván nem volt pristaldus. Pristaldus volt az, a ki rendszerint, mesterségszerűen foglalkozott peres dolgokkal. A szószóló egy közönséges polgár, jobbágy-ember volt, a kit a fél ötletszerűen magával hozott, hogy kérelmét a bíró elé terjeszse. A legtöbb szószólónak meg lehet ismerni a körülményeit. «Falubeli,» «földije» volt a peres félnek.

Ma «zugprókátornak,» «zugírásznak» csufolnánk a szószólót, a kik pedig igazán emberi hivatást teljesítettek.

A pristaldus és a szószóló adja meg az Árpád-kor két első századának az ügyvédségét. Úgy volt, mint ma van. Ma a kamarákban szervezett ügyvédség mellett szónokolnak és eljárnak az országban a szószólók, a zügügyvédek. Így volt mindig és így is lesz mindig. A pristaldusok emberek lehettek, a kik bizony nem nevelték intézményszerűen az igazság cultusát nagyra. De az életben jóra való, derék emberek voltak. Sokkal többre ma sem vittük, bár intézményeink tökéletesebbek.

VII. A papi ügyvéd.

A pristaldusokból és szószólókból álló országos ügyvédség mellett bizonyára nagy számban létezett még a

szent-székek, a consistoriumok oldalán a tisztán papi ügyvédség.

Az egyház jurisdictiója az Árpádok alatt nagy és terjedelmes volt. A pápa számtalanszor ítélkezett magyar jogvitában. A házassági, családi jog, a végrendeletek felett az egyház gyakorolta az igazságszolgáltatást. A melyhez a vétségek, büntettek esetén a penitentia tartás, a szentségek körüli jurisdictió járult.

A külföldön is papi kezekben feküdt az ügyvédség. A Karolingok idejéből sok törvényünk van a papok ügyvédeskedéséről. A jogi élet kiválóan a latin tudáshoz, a papi rendhez tapadt. Az eljárások is a papok műve volt. Minden jel arra mutat, hogy a papi ügyvédség nálunk is az első volt. Azonban ezt csak bővebb kutatás fogja kimutatni, a melyhez szerencsésebb viszonyok kellene, mint a milyenek az enyéimék.

Kálmán királynak nagy törvényéből tudjuk, hogy a szent-székeket külön jurisdictióval ruházta fel.

De ha a nagy király consistorumai nem is állottak fenn sokáig, azért az egyház erősen tartotta a maga jurisdictióját, mely a consistoriumok megszűnése után is kiterjedt a közjog, magánjog, egyházi jog nagy területeire.

Bizonyos ennél fogva, hogy sok papi ügy volt és bizonyosra vehetjük, hogy a nép műveletlenségében a papok között keresett és talált segítőköt.

De kikutatott közelebbi adatunk nincsen.

VIII. A városi ügyvéd.

Nem lenne a kép, a melyet az Árpádok korának ügyvédségéről adunk, teljes, ha a városi életre nem vetnénk egy pillantást.

A magasabb cultura, köztök a jog, az igazság cultusa, a városban szokott fejlődni. A vidék, a tanya, a puszta,

a nomád nép élete nem alkalmas talaja. Athén és Róma, a világ minden népének a története ezt mutatja.

De tudjuk, hogy Róma letűnte után a városok mindenütt nehezen fejlődtek. A földbirtok, a vidéki ember sehol sem fogadta be rokonszenvesen a culturát. Város nem is igen volt. A városi életnek mindenütt a királyi hatalom volt a kezdeményezője, istápolója. Nagyon lassan fejlődtek a városok. Szinte évszázadokig tartott, míg valamelyes jogi állapotra vergődhettek, az olasz városokat kivéve, a hol a régi római traditio tartotta fenn a lelket.

A mit az európai városok általános képe mutat, azt Magyarország még világosabban mutatja.

A honfoglalás idejében a magyarok a régi Róma telepeit találták itten. Aquincum, Veszprém, Nyitra. Az Árpád királyok a római alapokon fejlesztették a Dunántúl városait: Győr, Szőny, Sopron, Szombathely. Zalavár, Kanizsa, Veszprém, Etelvár, (Ó-Buda), Pécs, Eszék.

A keresztyénség, a püspökök, a monostorok elhelyezése volt az egyik főtényező. Azt is külföldről telepítették be hozzánk a királyok, leginkább a nyugatról. Wolfgang püspök, Piligrin püspök a nyugatról jöttek. Jött egy-kettő keletről is; Cyrill, Method, Hierotheus. Volt még valamelyes városi alakulat Erdélyben, a rómaiak Dacia tartományában.

Tisztán magyar elemekből, vagy az Árpád királyok alapítása gyanánt Szaboles, Csongrád, Bars, Pest, (a Volga parti bolgárok alapították) tűnnek fel. Szatmár-Németi a Szent István nejeének, Gizella királynéének német kíséretéből alakult.

A városok a régi benszülött lakosságból, külföldi jövevényekből, leginkább németekből alakultak. Tisztán magyar jellegű város az Árpádok korában csak Székes-

fehérvár, Győr, Vác, Szeged, Várad, Csanád volt. A németiség uralkodott a többi városokban. Kassa, Eperjes, Pozsony, Sopron, Nagy-Szombat, Selmece, Besztercebánya. A szepesi, erdélyi szászok városai is német telepítvények. A bolgár és a más nyelvű városok nem tudták magukat fenntartani.

Nevezetes dolog, hogy a városok nyílt ellenkezésben voltak nemcsak a vidéki magyar földesurakkal, hanem a magyarsággal általában. Sok városunk évszázadokig fentartotta, hogy magyar ember városi bíró, előljáró nem lehet. Az ellenkezésnek bizonyos nemű nyomaira akadunk ma is. De tény, hogy a magyarság büszke lehet arra, hogy magának a városokat évszázadok alatt teljesen meghódította. Kell valaminek a magyarságban lenni, a mi fölebbvaló, mint a nemzetiségi rokonszenv, a mi tisztán emberi.

IX. A XIII.- XIV. században egybeállított városi jogkönyvekből, a selmeczi, budai, pozsonyi jogkönyvből, az erdélyi szászok jogszokásaiból következtetjük, hogy már a XII. században, az arany bulla előtt valamelyes jogélet volt a városokban.

De erről csak annyit mondhatunk, hogy a városok akkor más úton haladtak, mint az országban a nemesek. Az ipari és kereskedelmi tevékenység hozta őket össze; önállóságot tartottak életökben és önállóan fejlődtek. Részletes szabályaik voltak a forgalomról, az egyén megélhetéséről. És ezek a szabályok magukkal hozták a városi jogban jártas emberek tanácsolását. Adatunk ugyan a XII. századra nincsen. De a későbbi századok jogkönyvei már oly nagy kész materialét nyújtanak, hogy azok nem egy nap készülhettek, azoknak a gyökere kétségenkívül az Árpádok ezen korára nyúl vissza.

Ma az ügyvédi kar főleg a városokban él és fejlődik.

A népelet első stádiumában, az Árpádok korában, ez másképp volt. Legalább az Árpádkori magyar adatokból az következik, hogy a városi ügyvédség későbbben keletkezett, mint a vidéki ügyvédség. Erre nézve a pristaldusokban, a szószólókban van valamelyes adatunk. — A városi ügyvédségről nincsen.

X. Ha visszatekintve egybefoglaljuk az Árpád királyok két első századát, az ügyvédségre nézve a következő tanulságokat találjuk benne.

Azt látjuk, hogy az országban vannak ügyvédek. Pristaldusok, szószólók, papi ügyvédek, a városi ügyvédnek a létezését megállapíthatjuk. De nem látunk semmi törvényhozói intézkedést, királyi rendeletet, a mely a lényeg működő ügyvédséget teremtette, szabályozta volna.

Adataink mind arra mutatnak, hogy az ügyvédséget a magyar nép okossága, Istentől vett jó természete teremtette. Az a tudat, hogy okosabb emberhez fordul a nép, mikor baja van.

A királyság, a keresztyénség ugyan végső okban szintén ennek köszöni receptióját. De ezeket az institutiókat lényeg a király akarata kényszerítette a népre.

A király illetén fellépéséről az ügyvédség nem tapasztalt semmit. Azt tisztán a nép ereje alkotta meg.

III. KORSZAK.

Az arany bullától — 1848-ig.

A földesúr.

BEVEZETÉS.

I. A harmadik korszak, nézetem szerint, az arany bullától 1848-ig terjed.

Történetíróink más beosztásban adják elő az ország történetét. A történetírók a cæsurát kivétel nélkül az Árpádház kihalásával csinálják.

De feladatunk, az ügyvédség szempontjából, együvé tartozónak tekintjük a kort Szent Istvántól az arany bulláig; és ismét egységesnek az egész időt, mely innentúl, az arany bullától 1848-ig lefolyt. Lényegben változatlanul fennállott ezen hosszú éveken által a nemes ember földesurasága; lényegben egy alapon nyugodott az ügyvédsége.

II. Az arany bullával kisiklik az Árpád királyok kezéből a nemzet vezetése. A nemzet megtalálta a maga súlypontját, a nemességet, a földesúri hatalmat és története ezentúl a saját egyéni kényelme s hatalma körül forog, mozog. Már nem a király egyénisége dönt. Dönt a nemesség, a földesuraság.

I. CZÍM.

Az arany bullától — az Árpádház kihalásáig.

I. FEJEZET.

Az arany bullától — az Árpádház kihalásáig.

I. II. Endre az arany bulla kiadása után folytatta pazarló, könnyelmű életét, donatióit. De az arany bulla hívei nagyon is emlékeztették az arany bullára. Élükön az egyház, mely a gyöngye király alatt III. István privilegiuma alapján mind hatalmasabb lett, bárha egyénileg gyakran corumpált egyének ültek a püspöki széken. Az elégedetlenséget a királylyal fokozta az, hogy a király bőven osztotta a zsidóknak és saracenusoknak a királyi adományokat, a kamarai, kereskedői előjogokat. III. Honorius pápa hiába inti a királyt a zsidóktól, mint a kik folyton fosztogatják az egyházat, a népet. 1231-ben a király kiadja újra az arany bullát, még pedig még élesebb szövegezésben. Különösen igéri benne, hogy a zsidóknak, saracenusoknak nem fog méltóságokat, hivatalokat adni. Azt a benyomást teszi, mintha ebben a korban a zsidók versenytársai, még pedig sikeres versenytársai lettek volna a püspököknek. És a király felhatalmazza az esztergomi érseket, hogy megszegés esetén átkozza ki őtet, a királyt!

Meg is történt 1231-ben a kiátkozás, az interdictum, a melyet IX. Gergely pápa helyeselt. Nem sujtotta ugyan a királyt, de a nép szenvedett alatta.

II. Endre kiadta 1233-ban Szent István napján az esztergomi érseknek azt a privilegiumot, mely Marczali szerint, «az egyházi uralom zenithjét jelzi hazánk törté-

netében.» Ebben újra ismétli, hogy a zsidók és izmaelitáknak nem ad hivatalos méltóságot, tisztet. Kivonja a keresztyéneket szolgaságuk alól és, jellemző, részletezi vagy 60 cikkelyben az egyházi jövedelmeket: részletességgel állapítván meg a sót, a pénzt és a többit, a mit a király és népe tartozik adni az egyháznak. Kiveszi az egyháziakat a világi törvénykezés alól.

Az arany bulla gyöngítette a királyt. Nem követték a királyt külföldi háborúba; sőt a belföldön sem támogatták. Fokozta ezt a káros hatást II. Endre fiának, a későbbi IV. Bélának viszálya, sőt hadakozása a királylyal.

II. IV. Béla egyike a legnagyobb Árpádházi királyoknak; törekvése kezdettől fogva a királyi hatalom helyreállítására ment. De egyenlensége az apjával gyöngítette az országot.

A király és fia közötti háborúskodások erősítették a nemességet. A mit az apa megadott, azt megvonta a fia és viszont.

Ki kell emelni, mint öntudatos, fontos lényt, azt a privilegiumot, a mit II. Endre 1224-ben az erdélyi szászoknak adott. Fontos ez kivált igazságszolgáltatási szempontból. Jóformán egy önálló kis államot alkotott a király a szászok földjén, a melyben német behatások alatt fejlődésnek indulhatott az ügyvédség.

A halicsi, délkeleti, osztrák tusakodásai inkább a király egyéni hiúságából folytak. Nem illenek bele rendszeren az akkori magyar történetbe. Olyanok, mint a korábbi jeruzsálemi keresztes hadjárata. Nem hagytak nyomot. Következetes politikai gondolat nem volt bennök.

III. IV. Béla, a kit történetíróink nem ok nélkül kiváló Árpád királynak tartanak, már atyja életében, uralkodása első idejében sokat tett a királyi tekintély helyreállítására. Komolyan kezébe vette az eladományo-

zolt, a királytól elragadott birtokok visszavételét. Atyja, II. Endre szinte esztelenül adományozta volt el az ország földjét, és az adományozást súlyosította az, hogy a birtokok most már az örökjog révén szinte menthetetlenül elvesztek a királyra nézve. IV. Béla főtörekvése oda irányult, hogy a könnyelműen tett adományokat visszaszerezze. Különösen az örökjogok ellen fordult. Érje be a nemes avval, ha élte fogytáig kap javadalmakat. Rendbe próbálta szedni a papság elhatalmasodását, sőt az ország déli és délkeleti missiójában is tett sikeres lépéseket.

De egy a külföldről ránk szakadt baj, a tatárjárás meghiusította legszebb fáradozásait. Az ország már a belterjes fejlődés folytán sem volt a régi, harczias Magyarország. A tatárok romba döntötték még a meglevő erőt is.

A tatároknak 1241. évi berohanásuk a magyarra az utolsóelőtti elementáris erővel bíró csapás volt, hasonló ahhoz, a melyet a népvándorlás, majd a török Európára zúdított. Csak a török tehető igazán még párvonalba vele. Mondhatni, hogy a tatár özönnel szemben Magyarország volt egyik védbástyája az európai kulturának. És IV. Béla egyik főérdeme, hogy a tatárral okosan, bátran szembeszállt. Másik érdeme, hogy, habár nem bírta őket saját erejével egészen visszanyomni, elvonulásuk után derekasan hozzá látott az ország felépítéséhez.

Röviddel a tatár megrohanás előtt IV. Béla gondját a Lebediában tőlünk elszakadt magyarokra fordítja. Julianus küldetése, a melyet diplomatai tárgyalások követtek, fényes bizonylatot adnak IV. Béla királyi kötelességtudásáról.

A «kutyafejű tatár» húsz évig, sőt tekintve, hogy IV. László még 1285-ben is hadakozott velök, 45 évig

rémületben tartotta az országot, Európát. 400,000-re teszik a krónikások számukat; 40,000 oroszot küldtek előre a vereczkei szorosban az erdőben utat vágni. Nem lehet csudálni, ha IV. Béla ellenállani nem tudott. Megkísérelte ugyan a kunok letelepítésével erőt szerezni ellenök. Szövetkezett az osztrák herceggel is. De mindkettő utóbb ellene támadt. A nemzetben, az arany bullás «alkotmányos» nemzetben elég harczost nem kapott. A magyar már nem volt a régi harczos nép, a mely volt Árpád és a vezérek első évtizedeiben. Az már «nemes», már földesúr volt, a ki elsősorban a maga birtokával törődött, a haza dolgát másodsorba tette. A Sajó melletti iszonyú vereség bekövetkezett és bekövetkezett ellenállhatatlanul az ország elpusztítása. Magyarország katonai ereje, 65,000-en voltak, a Sajónál összeomlott; 10,000-en estek el. Ne feledjük el, hogy Augsburgnál, 955-ben 50,000-en estek el! A nép, a «nemzet» a Sajónál távolról sem támogatta már úgy a királyt. Az üldözés elpusztította az országot. Elpusztult Pest, Arad, Csánád, Nagyvárad, Esztergom, Kolozsvár, Ragusa, Cattaro. A tatár az előkelők kipusztítása után letelepedett az országban. Béla király az ország széleire, végre Zarába menekült. A földet 1241—42-ben vetni sem lehetett. Aratás 1242-ben nem volt: a lakosság barlangokba, az erdőkbe menekült.

A király délkeletre, nyugatra és a felvidékre fektette a felszabadulást. Zarából indult meg, törvényhirdetőket előre küldve. Leverte az osztrák herceg kapzsi hatalmát és lassan újra megalapította a hont. A megfogyott lakosság szaporítása volt egyik főgondja. E mellé sorakoznak a városok, a várak újraépítése. A király adománylevelei mind a honalapítás hurján pengenek. Ujra telepíti Pestet: Győr, Esztergom, Fehérvár, Korpona,

Dobronyiva, Pozsony, Eger és a felföld sok városa a király szorgalmatos új honalapításának köszöni ujra-éledését. Két leányát orosz hercegeknek adja, hogy az ő révükön értesülést és támogatást kapjon a még mindig, bár inkább Azsiában, háborgó tatárokról. Fiát, V. Istvánt, a kún fejedelem leányával házassítja össze ugyanazon indokból, hogy a kúnt megnyerje a tatár ellen.

A tatárok elleni küzdelemben, különösen IV. Béla vége felé, bevegynének az osztrák, a cseh királylyal folytatott véres, bár győzedelmes harcok.

IV. A tatárjárás nem volt alkalmas idő a királyi tekintély helyreállítására. Már IV. Béla alatt lép fel először a magyar nemes gyászos rémalakja, az olygarcha. Folkus vajda az első eset. Ellenállt a királynak, hamis pénzt veretett. A király nem birt vele.

A zsidókat IV. Béla is magas tisztségekre nevezte ki. A só, a vám, a kereskedés az ő kezökben volt; földbir-
tokot szerezhettek.

A nagy király utolsó éveit a fiával, V. Istvánnal kitört harcok tették kiatlenné. Több izben is háborusan állottak egymással szemben. A pápa is közbenjárt kiegyeztetésöknél. Már visszavonulásában építette fel a király Visegrád várát, mely utóbb annyi dicsőséget és gyászt látott.

IV. Béla utolsó éveiben Oroszország volt támadásainak egyik fő tárgya. De a tatárjárás ezt is megszüntette.

Ezután a Balkán-politika volt a király gondja. De ott az erélyes háborút a magyar alkotmány, az arany bulla lehetlenné tette.

V. IV. Béla éveibe esik az a családi összeköttetés, a melyet Anjou Károly, a sziciliani királylyal 1269-ben kötött. IV. Béla István fiának a fia, a későbbi IV. László elvette Anjou Károly leányát. Ugyanúgy, t. i., nube, mint

a Habsburgok a mohácsi vész után, az Anjouk is házasság útján jutottak a magyar trónhoz.

IV. Béla 1270-ben meghalt. A nyulak szigetén temették el, melyet ma a nép által a szentek sorába emelt leánya után Margitszigetnek hívunk.

Szent István után IV. Béla tett legelőbbel a hazáért. De a tatárjárás iszonyú zivatara lehetetlenné tette az alapos reconstitúciót.

VI. Fia, V. István, csak két évig uralkodott, és ezt a két évet «a magyar alkotmány» az arany bulla rakoncátlansága, németújvári Henrik bán, a fejüket felütő olygarchák hűllensége megkeserítette.

VII. IV. László, a kún, vette át az uralmat. Derék, harezias ember volt, de mindenekfelett szerette a kún menyecskeket. Voltakép korhely volt; az egyetlen az Árpádok között. Hosszú uralkodásában az ország nagy érdekei semmi támogatást sem kaptak tőle. A dőzsölés, ágyaság korszaka volt az ő kora. Ő volt az utolsóelőtti Árpád férfisarj. Meg volt benne a férfias, lovagias erő, de uralkodott rajta a mulatás, a kún menyecske. IV. Bélának Margit leánya mellett, a kit a nép méltán emelt a szentek közé, az ő korhelysége nem méltóan zárja be az Árpád-királyok sorát. A magyar nemesség alatta élelmesen gyarapította a hatalmát. Egyesek még jobban kiemelkednek félelmetes hatalmukkal. Az olygarchia Csák Mátéban, a németújvári bánban vakmerően emeli fel fejét. A pápa hasztalan hallatja szavát. Az interdictum hiába fenyeget és sujt. IV. László, ha a szükség nyomta, aláveti magát rongy főpapjaival, a kiket kún menyecskek mellett talált a pápai legatus. Harczol és vív jó barátaival, a kúnokkal, mikor fejére nőttek. Az egész országot irtóztató polgárháború dölja 1288–1289-ben. A magyarok Habsburgi Rudolffhoz fordulnak segítségért

királyuk ellen. Végre azzal is vádolták, hogy mohamedánná lett. Egy kún menyecske a férje ölte meg a kún menyecske oldalán.

Életének kimagasló momentuma uralkodásának kiskorúságába esik. Értjük alatta azt a nagy segedelmet, melyet IV. László daliásan vitt Habsburgi Rudolfnak, annak ismételt kéréseire, Ottokár cseh király ellen. 1278-ban a Morva mezei csatában kezét szorított a magyar király Habsburgi Rudolfal. A szövetséges tábor fele része magyarokból állott. A győzelem teljes volt. Habsburgi Rudolf császári koronája biztonságban kezelt fényleni. De IV. László erélyes fellépésének, hű szövetségének árát nem tudta a német császártól kivenni.

VIII. III. Endre, az utolsó Árpád, bár eredetére és nevelésére olasz volt, II. Endre Endre fiának, Morosini Thomasinától való fia volt, mintha újra feléleszteni akarná ősei dicsőségét. Lopva, álruhában jött be az országba, de erőteljesen vette kezébe az ország kormányát. Habsburgi Rudolf fiával, Albrecht osztrák herceggel diadalmasan megvív. Tönkre silányítja a Habsburgház hűbéri aspiratiót, a miket ez IV. Bélának a tatárjáráskor tett felajánlására alapított és a melyre Habsburgi Rudolf 1290-ben alapította hűbéri jogát Magyarország felett. De az országgal nem birt. Országgyűlései, kivált az 1298. évi, meggyőzően mutatják gyöngeségét, a földesurak hatalomra kapását. A földesurak közül egyesek már nagyon is elhatalmasodtak. A Csák-ok, a német-ujvári bánok.

Tizenegy évi uralkodás után meghalt. El van temetve a budavári helyőrségi templomban.

II. FEJEZET.

Az arany bulla.

I. II. Endre kiadja 1222-ben az arany bullát. Már bevezetésében világosan megszólal az egész törvény inteniója. A nemesi renddé fejlett előkelőségnek szüksége volt törvényre. Szabadságát nyugton akarta élvezni. Ezért bocsátja ki a király a törvényt.

«Mint hogy úgy birodalmunk *nemeseinek*, mint másoknak szabadsága, melyet Szent István király állapított meg, némely királynak hatalmaskodása által sokban megcsorbult, azáltal, hogy néha haragjokat töltöttek rajtuk, néha gonosz emberek hamis tanácsára hallgattak, vagy olyanokra, a kik saját hasznukat keresték; ezek a mi nemeseink gyakran zaklatták felségünket és elődjünket, az ő királyait, kérve és nagyon sürgetve a birodalom megjavítását.»

A bevezetés mutatja, hogy a király a törvényt a nemesek kértére hozta. A kik a régi törvényekben még csak nagyon elszórtan szerepelnek, Szent István idejében jóformán név szerint nem is léteztek, csak egyszer fordul elő Szent István decretumaiban a nobilis szó, ezt is utólagos hamisításnak mondják, most mint a nemzet képviselői szerepelnek. A mit a régi királyok ellen az arany bullában felhoznak, azt csak egy-két király ellen lehetett alappal felhozni. De elfeledték a nemesek, hogy a mit a bullában ők kívánnak, az még rosszabb. «A birodalom megjavítása» szép szó, olyan, mint a mai parlamenti szólások. De tényleg csak a nemesség egyéni jóléte, kényelem szeretete lappangott alatta.

A nemesség vette át Magyarország történetét az arany bullával és főleg a nemesség vezette, úgy a hogy, az

ország sorsát 1848-ig. Voltaképp nem lehet ebben a hatszáz évben «a magyar nemzet» történetéről beszélni. Az a hatszáz év inkább a nemesség története. Külföldön is körülbelül így volt. — Van a magyar nemesség történetében két lélekemelő momentum. A reformatio, a magyar irodalom fellendülése. De ettől a két mozgalomtól eltekintve, a melyhez még 1848 egy pár hónapját számíthatjuk, kicsit kietlen volt a mult. Kötelességteljesítés, nemes czélokért való küzdés kevés van benne.

II. Az 1. pont-ban kimondja az arany bulla, hogy a nemesek évenként össze fognak ülni a Szent-király ünnepjén Székesfehérvárott. Minden közrendű magyar nemes szabadon oda mehet. — Semmi kétség, alapvető rendelkezés. A nemes ember «alkotmányos jogát» biztosítja ebben a rendelkezésben. Csakhogy semmi garancia nem volt abban, hogy a nép össze is jön és ha össze jön, hogy okosan határoz. Semmi intézmény, sem királyi, sem másnemű, nem biztosította, hogy az országgyűlés felvilágosodott, okos, dolgos emberekből fog állani. Magyarországnak a bulla utáni dicsősége Nagy Lajos és Mátyás király életéhez fűződik. Ezek pedig nagy dolgokat országgyűlés tudta nélkül, sőt a nép akarata ellen végezték. Az országgyűlés majdnem mindig fonák dolgot csinált.

A *2. pont* biztosítja az egyéni szabadságot. Egyesek már nagy hatalomra vergődhettek. Azért kimondja a törvény, hogy törvényes eljárás és ítélkezés nélkül a hatalmas el ne foghassa, rá ne támadhasson a gyöngére.

De hiába keressük a bullában az intézményeket, a melyek ezt az elvet megvalósították volna. Nyoma sincsen a bullában annak, hogy erős administratiót, mindenek felett álló erős birói hatalmat, bár csak kezdeményeit, szerveztek volna.

A 3. pont kimondja, hogy sem adót, sem füstpénzt nemes ember nem fizet. Az egyház népeitől sem szed a király adót. -- Az adómentesség «szép» privilegium: az *egyénre* kényelmes és kívánatos. Alaptörvénynek át is ment Werbőczy könyvébe. A magyar nemesség 600 évig ne nyulj hozzámnak tekintette. De kétségtelen, hogy alapjában nyomorult léhaság, rút önzés nyilatkozik meg benne. Az ország nyugalma, fennállása és dicsősége ép ellenkezőleg ahhoz van és volt kötve, hogy a hazának adózzon mindenki. Az arany bullának ezen rendelkezése nyomorította meg a magyart 600 esztendeig. Ebből eredt az ország szégyenletes gyengesége, culturintézményekben való koldus volta.

A 4. pont rendeli, hogy a mije van a nemesnek, az az övé; élteben, halála esetére. Azzal, a leányoknak járó negyed kivételével, szabadon rendelkezhetik. A legfényesebb pontok egyike. Ezzel biztosította magának a nemes ember földbirtoka szabad élvezetét nemesak élteben; hanem holta után is azt, hogy a birtok nemzetiségeé legyen. Ez Szent István törvényeihez, még inkább Kálmán törvényeihez képest az egyéni tulajdonjog szempontjából nagy haladásnak látszik. De kétségkívül csak szerkesztői felületesség, hogy Szent István a szabad rendelkezést oly rideg módon mondotta ki. Már a legközelebbi törvényhozás is mutatja, hogy ez a szabad rendelkezés voltaképp nem az egyén, hanem a családnak, a nemzetiségnek tulajdona.

A II. Endre utáni hatszáz év alig tesz mást, mint-hogy ezt a pontot szabályozza, még pedig mindig abban az irányban, hogy a földbirtok nem épen az idő szerint élő nemzetiségi tagé, hanem a családjáé, a nemzetsége. Hogy azt szabadon nem adhatja el, nem idegenítheti el. Az a szent korona adományából száll reá;

haszonélvezheti, de magvaszakadása esetében, hűtlenség esetében visszaszáll a királyra. 1848-ban a vagyoni jog fejlődése elhagyta az aranybulla-korabeli jogot és újra visszament a Szent István törvényhozásának alapjaira, a római jogra.

Az 5. pont eltiltja a király embereit, a megyei ispánokat attól, hogy a szabad ember jószágán, nagyobb bünteteket kivéve, törvényt lássanak. A mi a földbirtokon van, a mi ott történik, annak a nemes ember, a földesúr, az egyedüli bírója. — Egy elv, a melyet szintén századokig fenntartani iparkodott a magyar törvényhozás, azaz a magyar nemesség, de mely ép oly természetellenes, mint a második pont adómentessége.

A 7. pont-ban kimondják, hogy a nemes ember nem köteles a királyt követni, ha az országon kívül vezet sereget, hacsak zsoldot nem ad. De ha az ellenség bejön az országba, mindenki köteles elmenni.

Ezzel a törvénnyel a nemesség egy igen lényeges pontban megszegte hazafias kötelességét. Kivonta magát a haza szolgálata alól, ha a király külső országba megy. Szárnyát szegi ezzel a hazafiatlan, oktalan rendeléssel a király nagy hatalmának. Szinte lehetetlenné tette az ország hatalmának délfelé terjesztését. A tengeren Magyarország felállítását. Nem enyhíti ennek a tételnek monstruosus voltát az, hogy a nemes zsoldért mehet. Mintha észre se vették volna, hogy ezzel a rendeléssel a király a külföldi hatalom jó tetszésére van bízva. Hogy valóságos játékszernek degradálták a királyi hatalmat. És azt, hogy bent az országban mindenkinek el kell menni, azt ugyan kimondták. Szépen is hangzik. De csakis hangzik. És csakis hangzott évszázadokig. Nem tettek semmi intézkedést a nemes urak, hogy ezt a rendelést érvénybe tudták volna tartani. Nincs semmi komoly adminisztrációról gon-

doskodva, niecs culturáról, mely az általános felkelést biztosította volna. A történetünk ezt szomorúan igazolja. Otthon maradt bizony nem egyszer, sőt rendszerint a nemesség nagy tömege. Augsburgnál még 50,000 magyar borította el a csatatért. Mohácsnál a török egy óra alatt zúzta agyon a királyt és a ki őt követte, a 26,000 magyart! Az ország hagyta a királyát a csatatéren meghalni. Keseregtek, de ezzel eleget tettek!

A 8. *pont* megbízza az ország nádorát, hogy peres ügyekben eljárhat. De a nemes embernek fontosabb ügyeit a király nélkül el nem intézheti.

A 10. *pont* szerint, ha valamely jobbágy, nemes ember, a háborúban elesett, fia vagy testvére részesüljön a kir. adományban.

A 11. *pont*: jövevények az ország tanácsa nélkül nem nyerhetnek méltóságot.

A 13. *pont* szerint a jobbágyok úgy követték a királyt, hogy a szegényeket el ne nyomják, ki ne foszszák.

A 14. *pont*: ha az ispán nem viselkedik becsületesen ispánságához képest, azt az ország színe előtt megfosztják hatalmától és az elvettek visszaadására kényszerítik.

A 15. *pont*: lovászok, peczerek, solymászok ne merjenek megszállni a szabad emberek jószágán.

A 16. *pont*: egész ispánságokat, méltóságokat, az ahhoz tartozó jószágokkal, a király nem fog többé adományozni.

A 17. *pont*: a ki igazán szolgálatért nyerte birtokát, attól őt megfosztani soha sem szabad.

A 19. *pont*: a várjobbágyok fenntartandók a királyoktól nyert szabadságukban. Hasonlókép a különböző nemzeti jövevények.

A 20. *pont*: dézsmát ne váltsák meg pénzen: hanem

úgy fizessék, a hogy a föld gabonát, bort termett. Ha a püspökök ellenmondanak, nem segíti őket a király.

A 22. pont: a sertések ne legeljenek a szabad emberek erdeiben és rétjein, a birtokosok akarátja ellen.

A 24. pont: az ország ispánjai, pénzváltók, sóárulók és adószedők nemesek és izmaeliták legyenek, zsidók ne legyenek.

28. pont: ha valakit törvényesen elítéltek, nem szabad, hogy valami hatalmas ember őt védelmébe fogadja.

III. A törvény híres *záradéka* magában foglalja az ellenállási clausulát. «Megállapítjuk, hogy azon esetben, ha mi magunk, vagy valamely utódunk valaha meg akarnák szegni ezt a rendelkezést, ezeknek erejénél fogva szabad legyen úgy a püspököknek, mint birodalmunk más jobbagyainak és nemeseknek, mindnyájuknak vagy egyenként, a mostaniaknak és a későbbieknek mindenkor ellenállani és ellenmondani nekünk és utódainknak».

Az egész törvénynek lelke szólamlík meg a clausulában. «Mi nemesek alkotjuk az országot: mindenké előtt mi akarunk függetlenül élni, urak lenni. Csak a királynak vagyunk alárendelve, de a király tartozik jogainkat tiszteletben tartani. Ha nem teszi, ellenmondunk, ellenállunk, a mostani királynak és utódainak».*

Ha garancia lett volna abban, hogy a nemes urak mindig bőlesek, hazafias, kötelességtudó úri emberek lesznek, a kik kiveszik ugyan a maguk szabadságát, de szí-

* Az aranybulla azt a korszakot jelenti, melyben a nemes ember uralmának öntudatára lépett. Az «alkotmányosság», a «szabadság» névéhez kötötték a mozgalmat. Igaz, ebből is volt valami benne. De a lényeg volt: úri jólétök biztosítása. E körül forog a magyar törvényhozás 600 éven keresztül. Valamire való nemzeti fellelkesülést csak egy-egy külföldi csapás, vagy egy-egy hatalmas király hozott létre.

ves örömmel megadják a királynak, az országnak azt, a mire belső zavargásokkal, a külföldnek támadásával szemben szüksége van, akkor az aranybulla minden tekintetben gyönyörű, dicsőíteni való törvény lett volna.

De az élet a clausulára mást mutatott, mást az egész törvényre. Azt, hogy a nemesek hatszáz évig inkább csak a maguk érdekét tartották szemök előtt. Az ország népe szét is tépte az aranybullát 1848-ban. A híres clausula pedig a Habsburgok által 1687-ben egy nagy törvényhozási actusban félre lett téve.

IV. Nagyra vannak egyes historikusaink azzal, hogy az aranybulla «a nemzet alkotmányos» érzületének, állam fenntartó erejének dicsően fénylő documentuma!

Ezekben a dicsőítő hymnusokban van szemernyi igazság, de végeredményben több a rhetorizáló ékes szó, mint az igazság.

Az aranybulla semmi több, mint a földesúri, a nemesi hatalom első codificatiója. A hatalomra vergődött urak, nem a magyar nép alkotmánya. Szép és elismerésre méltó az a törekvés, hogy az ország dolgában a király ne intézkedjék náluk nélkül. De ismételjük, ez a szép kijelentés nem kapott sem az aranybullában, sem a későbbi századok történetében concret testet, végrehajtást. Az arany bullában az urak maguknak a földesúri hatalmat szervezték meg. Arról nem tesz említést a történet, hogy a haza iránti kötelességeket, hogy a culturát, iskolát, közlekedést, justitiát egyenlő becsben tartották volna nemesi jogukkal. Inkább az ellenkezőre adnak a történet lapjai szomorú tanuságot.

Az «alkotmányos szabadság» csak akkor szép dolog, ha kellő culturával egyesül. Ha a földesúr a maga

haszna mellett felismeri és teljesíti a haza iránti kötelességeit.

Az aranybulla nem tesz semmit, a mit culturalis törekvésnek, hazafias kötelességnek lehetne mondani. Nem állít egyetemet, főiskolát az ifjak nevelésére. Nem adott az országnak erélyes administratiót. Nem törődik mindazzal, a mi az országot nagyra emeli.

Ezt az aranybulla utáni kor is — a királyokra hagyja. Adjunk hálát, hogy az Anjouk, Mátyás királyban akadtak jó, nagylelkű királyaink, a kik az aranybulla ellenére is emelni tudták a hazát.

V. Az aranybulla elvben fenntartja ugyan a király hatalmát. De, ismételjük, nem teremt semmi administratiót, semmi végrehajtást, a cultura biztosítására. Statuálja a nemes ember vagyoni függetlenségét és megfelelkezik mindenről, a mi ezt a nemes embert a haza iránti, a király iránti kötelességekre vezetné, hatályosan rendbe tartaná.

Még az adó és a háború dolgában is szűkmarkúan bánik el az ország a király jogával. Nem úgy, mint az angol Magna charta, mely ezekben a pontokban megőrizte a királyi hatalom körét.

Alatta áll az aranybulla az angol magna chartának különösen abban, hogy a magyar ember távolról sem volt oly kötelességtudó, mint angol társa. És hogy a gondviselés, a geográfiai fekvés Magyarországot az európai hatalmak közepébe helyezte el, míg Angliában, szigetország lévén, külföldi befolyásoktól menten forrhatta magát a magna charta főúri jogköre.

VI. Azért tisztelni kell a mi aranybullánkat. Mert a földesúri hatalomban biztos alapot teremtett a gyöngé vagy erőszakoskodó királyok túlkapásai ellen. Lehetővé tette a polgárok vagyonosodását. A bulla alatt, bár szá-

zadok kellettek hozzá, culturalai téren végre mégis csak emelkedett az ország és végre önerejéből meg tudta teremteni a jobb kor előfeltételeit.

De nem szabad elfeledni, hogy *sokáig*, 626 évig tartott, a míg valamennyire fejlődtünk, és hogy sokkal előbbre lehetnénk ma, ha őseink az aranybulla elveit, a királyi hatalom helyes gyakorlásának feltételeit részletesebben szabályozták volna, különösen abban az irányban, hogy magukra vették volna komolyan az ország hadügyi, culturalis feladatait.

VII. Az aranybulla, ha királyaink szigorúan betartják, rövid idő alatt lehetlenné tette volna Magyarország európai fennállását. Lehetlenné történeti hivatásának betöltését. Hisz gondoljunk csak azon pontjára, mely szerint a magyar nemes nem volt köteles királyát külföldre követni. Sőt semmi biztosíték sincs benne arra sem, hogy benn az országban kiáll-e.

Adjunk hálát az isteni gondviselésnek, hogy arra való királyaink, az Anjouk, Mátyás király, a Habsburgok nem sokba vették ezt a híres arany bullát.

VIII. Az *ellenállási* clausula, mely négyszáz évig főbüszkesége volt a magyarnak, a történet szövétnekénél egy teljesen értéktelen, haszontalan, kártékony intézménynek bizonyult.

Egy valamire való királyunk sem tisztelte; mindegyik király hivatása teljesítésében az ország dicsőségére egyszerűen figyelmen kívül hagyta. Beesukatta, leverte az ellenállni akaró magyarokat.

Az ellenállási jog akkor ért volna valamit, csak akkor lett volna alapja, ha biztosítva lett volna, hogy a nemes a cultura, a becsülettudás nagy fokán van. De így, egy olvasni irni nem tudó nemesnek, a ki örömét az istállóban, lóban, dinom-dánomban, a tréceselésben, az ob-

structióban, a lázadásban leli, annak kezében csak az ország megromlására volt alkalmas. I. Lipót királynak, a kit különben szeretni nem tudunk, tökéletesen igaza volt, mikor azt 1687-ben eltörölte.

IX. Az aranybulla uralma alatt gyökeret vert e földön a magyar nemes. Most már mint nemes viselkedett; megszokta, megszerette azt, a mit királyaink a külföldről behoztak. A lovagi, nemesi életmódot.

Az mindegy, miképen ejtette az ennek alapját képező földbirtokot hatalma alá. Ősjogon ült-e benne, avagy királyi adománylevél ültette bele. Gondja volt rá, hogy nemesi jogcíme nyilvánvaló legyen. Nem kétlem, hogy a legtöbb magyar a királylyal külön adományoztatta magának az ősjogi birtokot is.

Láttuk már Kálmán idejében, hogy gondoskodtak a birtokok körülhatárolásáról. Ez a határszéli gond megmaradt mindig. Kifejezést talált az aranybullában is.

Mint földesuraknak a törvény megadta nekik a nem nemesek feletti úri jogot. Úgy mint az állat, a barom az övé volt, majdnem úgy az övéi voltak az alávetett szegények, a régi magyarok, a régi bennszülöttek elszegényedett utódai. Adóztak, dolgoztak, robotoltak a földesuruknak. Mindenben az ő befolyása és hatalma alatt állottak. Az aranybulla külön biztosítja a földesurakat, hogy a királyi ispánok hatósága ezekre ki nem terjed, hogy azok a földesúr alá vannak rendelve. Sőt biztosítékot adott a bulla azon szökevény szolganép ellen, a ki urát elakarná hagyni és másutt keresni boldogulást.

Maga a földesúr tanyáján, birtokán, rendszerint faházban, de komoly dolog nélkül élte a világát. Kiemelem a faházat, mert hisz történeti adatunk van arra, hogy Szent István is faházban lakott. Semmi adatunk sincs arra, hogy az előkelők valami okos, nagy dolgot mivel-

tek volna. A régi állatbőr-ruhát felváltotta a finomabb szövetű ruha, a sok arany-ezüst dísz; a fegyverzet is finomabb munkájú, nagyobb mennyiségű lett. Az istállók tágultak. Ménben, jó kanczában bizonyára több volt, mint az ősi időkben. A földmivelés is adott már valamelyes termést. A bor, szőlő, a bőr, a faiparnak már kezdettek termékei lenni.

Azt hiszem, nem tévedek, ha az aranybulla korát, a *vagyonszerzés* korának mondom. A magyar emberből lassanként nemes ember, igazi földesúr lett. A régi kizárólagos marhaterménybeli gazdaság bizonyos önállóságot kapott a magyar pénz behozatalával. A kereskedelmi összeköttetések is részesültek már valamelyes védelemben. Főleg az ősi szokás tartotta ugyan a kereskedelem formáit. De az, hogy a kereskedéssel, pénzváltással leginkább zsidók és izmaliták foglalatoskodtak, és hogy az ezekkel előálló adásvételekre figyelmet fordított a törvény, már ez is mutatja, hogy valamelyes kereskedelmi élet még is csak volt. Ha nemis terjedt ki a földbirtokra, a melyet az ősi szokás és még inkább értéktelensége kivett a forgalomból, de a föld haszonvételének gyümölcsei, a barom, a ruha, fegyverzet, fa és deszka dolgában mégis csak volt élet, volt forgalom.

A föld régi végtelenségét, határnélküli voltát már Kálmán idejében itt-ott felváltja az eke szerinti földterület. Egy eke föld alatt 100—170 holdat értettek Kálmán király idejében. Később még többet. Az aranybulla idejében, és azon túl már inkább találkozunk már a magyar holddal, mely kisebb egység alkalmasabb volt az egyes birtokok körülhatárolására és mely lényegben fennáll ma is.

Arra, a mit a magányjog nyújt, a testi élvezetek, a kedélyes mulatozások nagy sorára, a családi, társasélet

örömeire, a bársony ruhára, az aranyozott fegyverre, lószerszámra, no meg valószínűleg a dinom-dánomra fordult a magyar nemzeti rend figyelme és szeretete. Az előbbre való volt, mint az ország dolgának királyi gondja. És fájdalom; a mily érthető és helyes dolog volt részben ez, sajnálni kell, hogy semmi idealisabb felfogás nem vegyült belé, a mely megrövidítette volna a földesúri hatalom évszázados korszakát. Nem tudósítanak a kronikáink semmi egyelemről, iskoláról. Még püspökjeink sem állítottak iskolát, papnöveldet kellő számban. A magasabb röptű cultura meg egészen ismeretlen volt.

De meglett lassanként a — *cliens*. Meglett az a magyar földesúr, a kinek volt mit védenie, a kinek volt miért küzdenie. Az aranybulla pontjaiban kidomborodnak a nemes ember, a földesúr; a mint a föld élvezetét magának biztosítja a joghatóságot, mely a földönlakókra kiterjed. Biztosítja magának élte fogytaig; az örökjog szabályozásával pedig az örökkévalóságra. Megjelenik a városi ember; a kereskedő, autonomiája és forgalma. Szinte látjuk, mint szüli a kapzsiság, az erőszakoskodó birvagy az aranybulla korában az olygarchát, és látjuk a másik oldalon mind nagyobb tömegekben a nem szabadok seregét, a kiket később jobbágy neve alatt ismerünk, a kiket gyámolytalanságuk, szegénységök a nyomorba sülyeszt. — Culturát pedig keveset látunk. Arról az aranybulla szerzői megfeledkeztek.

Az aranybulla szelleme 1848-ig állott fenn. Fogunk vele lépten-nyomon találkozni.

X. Szükséges még ügyvédi szempontból jellemezni az aranybullát.

És ebből a szempontból ki kell mondani, hogy az aranybulla nem hatott kedvezően az ügyvédségre. Az a korlátolt, önző felfogás, a melyet a nemesség az arany-

bulla meghozatalával tanusított, évszázadokra megbénította az ügyvédség minden törekvését. Az aranybulla törvény volt, melyet minden nemes ismert, minden nemes nagyra tartott. Az ügyvédnek alkalmazkodni kellett a törvényhez, annak káros részeihez úgy, mint a kellemesekhez. Évszázadokig tartott. Közbe kellett jönni a reformatiónak, a francia forradalomnak, irodalmunk felzsendülésének, míg ügyvédeink hivatásuk felismerésére megemberelték magukat. Semmi okunk sincsen, hogy az aranybulláért, a benne rejlő szellemért lelkesüljünk.

III. FEJEZET.

A földesúr az aranybullától az Árpádház kihalásáig.

I. Az ország kifelé sokat mozgott, de eredményes politikai actióra nem fejlődött. Jóindulatú kezdeményeket aránylag sokat látunk. De consequensen keresztülvitt actiót nem, különösen nem a tenger felé. A tatárjárás mint emlékezetes esemény tartotta lázban az országot. Mihelyt ennek a káros hatását kiheverte, megint a belső élet nyomorúsága lépett életbe.

Ez a belső élet pedig szigorúan az arany bulla jogához tartotta magát. A földesurasághoz, az ezt magában foglaló nemességhez.*

A mi már az aranybulla életében élő jog volt, azt

* Az 1231-iki törvényben a nemesnek adómentessége még élesebben körvonaloztatik. A királyt, mikor törvényt lát, nem kötelesek ingyen elszállásolni; fizessen meg lovászaiért, solymáriaiért, szekereszeiért. Ne sanyargassa a népet pénzzadóval; fogadja el, mint régen volt, a terményt. Ha a király megszegi a törvényt, az esztergomi érsek átkozza ki. — Az 1267. törvény még tovább megy. Ha a nemes futód nélkül meghal, birtokát nem szabad eladományozni, míg rokonságát, egész nemzetiségét nem idézték a király elé. Támadó háborúba a nemes nem köteles menni.

kiépítették; az mind általánosabban uralkodó joggá vált. Az ősi birtok, a szállás birtok, a melyet az adományi, a nemesi váltott fel, mindjobban értékesnek találtatott. A mely területek az előtt közlegelőül szolgáltak határ nélkül, azok lassan eke alá kerültek. Házak, istállók épültek rajtok; a kereskedés kezdte hatását éreztetni.

Főbirtoknak persze a föld tekintetett. Úgy a vele járó uraságért, mint a rajta dolgozó emberek sokaságáért. Igaz, hogy adás-vétel tárgyát a föld csak kivételesen képezte. De az élet folyásában elég alkalom kínálkozott a földbirtok nevelésére, terjesztésére. Örökség, házasság már a családi jog keretében is összehalmozta a birtokokat egy kézben. Hozzájárult ehhez az önkényes egyoldalú foglalás, az erőszak. Továbbá a birtokoknak zálogba vevése, a mi gyakorlatilag a tulajdonnal azonos volt.* Hozzájárul a királyi adomány, a mely az akkori trónviszályok idejében két helyről is hullott alá, gyakran visszaváltással párosulva. A családok kihalása, a trónviszályok és tatárjárásokban a hűtlenség, magszakadás czimén előállott új adományok elősegítették az egyes családoknak gazdagodását, sőt egyik-másiknak elhatalmasodását.

A királyok közül egyik sem bírta a földesurak lomhaságát, majd önkényét megtörni. Nem is szerves intézkedésekkel mentek neki a hatalmasoknak. Inkább csak a várföldi adományok visszavételén fáradtak és tétlenül nézték, hogy alakul a földbirtokon a hatalom egyes emberek kezében veszedelmessé.

A papság, mint láttuk, az első volt, mely rendi önállóságot, anyagi független hatalmat tudott magának, igaz, a pápai hatalom örve alatt, kivívni.

* Hisz IV. Béla 30 márkáról (720 frt.) is állított ki kötelezöt, plane egy orosz embernek, és zálogul odaadta neki Tarnóczot. A zálogos alig váltotta ki; a hitelező megtartotta.

Nem késtek soká a világi urak sem. Ezen kornak második felében fellépnek a «bárók». A címök alighanem Normandiából származott át hozzánk. Hatalmas földesurakból, a földjükön levő ember tömeg segítségével, lassan «bárók» lettek; főurai a magyarságnak. Feltűnkedeznek a németujvári bán, a Csákok, Máté az ispán.

A földesurak nagyja pedig vagyonosodott; gyarapodott, házasság, erőszak, királyi donatió, zálogbavétel útján. Fenmaradt Boros Miklósnak végrendelete 1239-ből, a melyben a nejének nyolczvan márka ezüstöt; a domonkos-rendűek egyházára egy ötéves vörhenyes lovat hagyja; az esztergomi Katalin egyházra, egy serleget, és pejlovát; Margit nővérére 10 más be nem tanított lovat, azonkívül himzett ruháit, sok prémét, tunikát; Anna huga egy barna skarlát felöltöt és lovakat; a bolognai domonkos-rendűek egy szőnyeget, a mit édes anyja hozott Görögországból.

Miklós ispán a maga végrendeletében elősorolja először öröklött birtokait. Ilyen van 15. Van egy birtoka, a mely iránt per foly; ezt birják közösen. Van birtoka, a mit az érsektől kapott. A többi birtokot harmincz házzal, 8 rabszolgával, 10 malommal, 4 igás ökörrrel, 301 fékezetlen lóval, 600 birkával, 200 sertéssel az öcsese kapja.

II. A XIII. század vége felé egyes családok fejei dynastákká fejlődtek. — A NÉMETUJVÁRI bárók birtoka 1279-ben egész fejedelemség volt. Volt váruk elegendő; Borostyánkő, Léka, Kőszeg, Szent Vid, Szalonak a hozzájuk tartozó falvakkal; ezenkívül sok jószág, Pozsony, Moson, Somogy, Komárommegyében, Szlavóniában. A Csákok, különösen Csák Máté, Péter nádor fia sem volt kisebb úr. Elfogadja a király udvarbirói méltóságát, mely az 1278-iki oklevél szerint 1000 márka fizetéssel

(40,000 K-ával) járt; birtokai 12 megyében terültek el, több mint 30 vár ura. 1304-ben 8000 vitézt tud a cseh király ellen síkra szállítani. Hasonló urak a *brebiri* grófok, a Babonegegek, az Abák, a Borsák. Marczaliban (647. l.), a honnan ez adatokat vesszük, meg is van mondva, honnan és hogyan szedték össze ezek az urak nagy hatalmukat. VIII. Bonifác pápa írja 1279-ben Lodomér érseknek, hogy ezek az urak, bárók, lovagjaik «megtámadták a püspökségeket, és a pannonhalmi monostort, tizedeket, magtárakat, várakat, falvakat, földeket, jövedelmeket, ingókat elfoglalták.» Harczba kellett nem egyszer a királynak is szállni velök.

III. Figyelembe veendő, hogy a királyi hatalom elgyöngülésével, a nemesi hatalom fellendülésével karöltve járt, hogy a nemes ember azt a hatalmat is gyakorolta a népe felett, a mit azelőtt a király, az ispán gyakorolt. A várnép, a szabad milesek raja az élelmes nemes ember uralma alá került.* A földesúr kezdte a birói hatalmat, a bármily gyarló administratiót vinni, épp úgy mint azelőtt a király.

IV. A földesúr otthon élte a világát. Nem találtam semmi nyomot, adatot arra, hogy legalább írni, olvasni tudott volna de regula. Hogy iskolát, utakat, tisztességes lakóházat, szóval valamelyes culturalis dolgot alapított volna, a minek szegény városainkban elég nyoma van. A mi kivirágzott a földesúrból, a mi nevezetességre tett szert évszázadokig, az az olygarcha.

V. Igazságügyi tekintetben ez a kor tovább folytatása a megelőzőnek, a melytől lényegileg semmiben sem különbözik, csak abban, hogy hasonlíthatlanul több ada-

* Gyakran külön királyi privilegium adja meg a földesúrnak a kizárólagos hatóságot a föld, az ember felett.

tunk maradt ránk, mint az előző korból. Érdemileg több volt már a cliens; de jogi dolgaikat ezek is csak úgy végezték, mint az előző korban.

Semmi kétség se lehet az iránt, hogy az állami rendet első sorban ebben a korban is az önsegély, az önvédelem tartotta fenn. Szent László törvénye érvényben volt. Ha a fél «domi», otthon meg is ölte ellenfelét, azt a bíróság nem kereste. Rendben történt.

Per azért természetesen volt. És az olyformán intéződött el, mint a megelőző korban.

A bírósági szervezet megmaradt a régi. A király fenntartotta legfőbb jurisdictióját. Beutazta az országot. «Tölgyfa alatt ülve» — szolgáltatta az igazságot. Új ebben csak az, hogy míg Szent István korában a nép ingyen látta el utazásaiban, most már törvényt hoztak, hogy a király maga tartsa el magát. Ne legyen a földesúr terhére. — A király mellett bíráskodtak nádorai, országbírái, ispánjai. Bíráskodott a pápa, az országos püspökök, szentszékek, monostorok.

Az eljárás szóbeli és nyilvános volt. III. Béla és IV. Béla elrendelték ugyan, hogy a király elé még a nemesek is csak írásbeli folyamodvánnyal járulhatnak. Ez a rendelkezés igazságügyi dolgaikra is vonatkozhatott; azonban mégis inkább administrationalis ügyekre szólhatott. De a magyar nemes még akkor se tudott írni, olvasni és az 1267-iki törvényben ki is mondta: «A nemesek ügyeit folyamodás nélkül kell elintézni.» Az eljárás tehát szóbeli maradt ebben a korban is; úgy mint az előző korban szóbeli volt. A régi magyarok kétszáz évig nem hagytak írásbeli ítéletet hátra.

A bizonyítás szintén a régi eljárás szerint ment. Egy józan rendelkezés volt benne; az okirati bizonyítás. De a többi vitapont a szinte érthetetlen Istenítéletekre, a

párbajra, a tüzes vas próbájára, az eskütársakra, az esküre hagyatott.

Valami perrendféle, mely a per egyes fázisait rendszeresen egybefoglalta volna, csak úgy nem volt, mint az előző korban. Törvény se volt még elegendő. Az egyházi eljárások, lithurgikus szabályzatok pótolták valahogy a perrendet.

De, mint fönnebb megjegyzém, szerencsések vagyunk abban, hogy a népeletnek meglehetősen részletes rajza, az igazságszolgáltatás sok jele maradt reánk, a melyből az akkori ügyvédségre következtetést tudunk vonni. Köztük első helyen áll a nagyváradi regestrum.

IV. FEJEZET.

A nagyváradi regestrum.

I. A nagyváradi regestrum a magyar népelet megismerésének legértékesebb documentuma. Illik vele valamivel tüzetesebben foglalkozni. Történészeink eddig többet foglalkoztak vele, mint ügyvédek, a kik a modern döntvénytárak lapozgatásában szinte elmerülnek, de a régi kor peres documentumait kevesebb figyelemre méltatják, noha az új kor vívmányait csak akkor tudjuk igazán méltányolni és megszeretni, ha látjuk, milyen nagy útat kellett a nemzetnek, a bíróságnak, az ügyvédségnek tenni, míg mai fokára ért.

A nagyváradi regestrumban II. Endre korában egy pap, a ki nyilván notariusus volt a váradi káptalannak, feljegyezte azokat a pörös eseteket, a melyekben az eljáró bíró tüzes vas próbát rendelt. A vaspróba kivétele az egyház ceremoniai szerint a váradi káptalan előtt volt kiveendő, és a regestrumban valami 350 pernek azt

a fázisát írja le a jegyző, mely Nagy-Váradon játszódtott le. 1216--1235-ig terjedő időre esnek a perek feljegyzései. Vagy 30 peren kívüli eset is van feljegyezve. De a 389 esetből vagy 350 eset tisztán pereset. Hatszáz faluból valók a regestrumban szereplő felek; 33 megyére terülnek el az esetek. Harmadfélezer fél szerepel bennök. A 389 ügyből egy történetírónk szerint 306 művelődés-történetileg érdekes; 119 fenyítő per, rablás, tulajdon-sértés, 104 tolvajlási eset; 34 status, személyes per; 11 mérgezési eset, 5 leányrablási eset, 1 házasságtörési eset van benne röviden elmondva. Egy-egy esetnek 3 25 sort szentel a jegyző.

A regestrum felett őrködött a Gondviselés. Nem pusztult el a tatárjárásban. A török sem pusztította el. Martinuzzi György, a nagyeszű nagyváradi püspök, ráakadt a váradi káptalan irattárában és 1550-ben «Ritus explorandæ veritatis» cím alatt Heltai kolozsvári nyomdájában kinyomatta. Áldva legyen a neve. Martinuzzi György az egyetlen magyar államférfiú, hisz tudjuk, hogy Zápolya János királynak miniszterelnöke, sőt többje volt, a ki a regestrum megmentésével és kinyomatásával magas elsőrendű állásban documentálta hazaszeretét és mély tudományos belátását.* Az ő kiadásából a Ritus explorandæ veritatis»-nak csak két példánya maradt meg. Bél Mátyás, a lutheranus pap, pozsonyi lelkész és tanár újra kiadta nagy katolikus elődjének, Fráter Györgynek Ritus-át 1716-ban jegyzetekkel. Egyesült a katolikusok és a lutheranusok két főpapja a nemzet ezen kincsének megmentésében. 1806-ban kiadta Endlicher Rerum hungaricarum monumenta Árpádiánában. 1898-ban a Szent-István társulat kiadásában kiadta Kandra Kabos az eredeti szö-

* Quando invenies parem!

veget magyar fordítással és jegyzetekkel. A nagyváradi káptalan is kiadta tudományos jegyzetekkel.

II. Jogi szempontból a nagyváradi regestrum a legnagyobb kincsünk, a mely az Árpádok korából ránk maradt. Ha a krónikások krónikái a királyok emlékét őrzik meg, a regestrum a nép, a nép szenvedéseinek és törekvéseinek örökbecsű könyve. Leleskülnek is érte a történetírók. «Valóságos aranyos kis könyv, szemem fénye és világa» mondja róla Bartal. Az ügyvédi karnak ugyanannyi oka van leleskülni érte és belőle tanulni. Az első hivatalos pergyűjtemény. Nem nevezhetjük döntvénygyűjteménynek, mert a mindennapi eseteket közli minden elvi kijelentés nélkül.

Jogtörténeti szempontból azért nagy kincs, mert bepillantást enged azon kor viszonyaiba, perlekedésébe. Meg lehet némileg tudni, mi körül forogtak a perek, hány per lehetett Magyarországon az akkori időben.

III. Sőt az ügyvédségre is vet világitást. A nagyváradi regestrumban csak azok a perek fordulnak elő, a melyeket a király, vagy a nádorispán, a megyei ispán bizonyítás eszközlése végett oda utasított. A királyi perek az előkelő urak birtok-, status-perei, adományperei csak a kritikus esetben, ha más próba nem volt, jöttek ide. Nem jöttek ide a szent székeknek fentartott családi perek sem. Végrendeleti pert ellenben találunk közte.

IV. A nagyváradi regestrum esetei egy előttünk ma még részleteiben ismeretlen eljárás szerint igazodtak el. Csak egy momentum magaslik ki az actákból. Minden ügy eldőlte eskütől, vaspróbától tétetett függővé. A próba előtti tárgyalás röviden elmondatik a regestrumban. És ez több irányban tanulságot szolgáltat nekünk.

A középkori eskü, az Istenitélet a mai logika szerint, voltaképp érthetetlen dolog. Annyi bizonyos, hogy a baj-

vívás, az Istenítélet a kereszténység *előtti* időből való. «Él Biró a felhők felett»; már a pogányok is hitték. A németeknél meg van a nyoma. Nagy Károly formalis szabályokat adott neki. Törvényeinkben a szabályozásnak nyoma nincsen. Csak Mátyás király idejéből van törvényünk, mely használatukat eltörli. De sok történeti adatunk van, mely szerint nálunk épp úgy érvényben volt, mint külföldön. Ha Dante 1324-ben lelkesül a bajvívásért, hát bizony akár magyar ember is lehetett volna. Mondhatni, hogy 1024-től 1635-ig minduntalan alkalmazott törvénykezési procedura volt.

Érthetetlen az Istenítélet még akkor is, ha arra csak esküdöző társak, rokonok segítségével bocsátják az esküdözött, a tüzes vas megmarkolóját. Lehet, hogy a procedurát körülvette a hit, a babona, hogy a vas nem égeti meg az ártatlannak a kezét, hogy az Isten nem hagyja el az esküdözött. De objective, értelem nélküli actus volt. Az igaz igazságkeresésnek direct negatívója volt.

Természetes, hogy az Istenítéletek korszakában igazi ügyvédség nem alakulhatott. Az hivatása szerint csak ott alakulhat, hol a valót, a tényeket veszik szemügyre. Az Istenítélet -- és az *igazi* ügyvédség merőben ellentétes fogalmak. Lényegileg az Istenítélet theologikus intézmény volt; az igazi ügyvédség pedig juristicus intézmény.

A külföldön is hasonló tünetet látunk. Franciaországban a IX—X. századokban meglehetősen előkelő intézmény volt az ügyvédség. De a XI—XIII. századokban, a mikor Franciaországban is az Istenítélet szerint mondtak igazságot, ott sem virágzott az ügyvédség. A francia ügyvédség írói egyértelműleg fájdalmasan constatálják, hogy az Istenítélet kora a sötétség kora volt.

V. A nagyváradi káptalanhoz a regestrum szerint

kizárólag a tűzesvas próba Istenítélet kivétele végett küldettek a perek. Maga a király küldte őket, küldött a nádorispán, Márton ispán, az országbiró, Gyula nádorispán, a kolozsi, a bihari ispán.⁵

Fel van jegyezve 389 eset. Alig esik átlagban 15 per egy évre. Nem szabad ugyan figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak Nagy-Váradon vettek ki Istenítéleteket. Ugyanily hatósága volt Kálmán király törvényei folytán a pozsonyi és nyitrai káptalannak; majd a kalocsai, egri, budai, aradi káptalanoknak. A 389 per kevés a mai 200.000 perhez képest, de elég nagy, ha az akkori idők berendezését, az önvédelmet, az önsegélyt, az administratio és közlekedés fejletlenségét figyelembe vesszük.

Az *eljárásra* nézve *perrend*, mint már ismételve megjegyeztük, a mai értelemben nem volt. Szokásjogon, kánonjogi szertartásokon alapult az eljárás. Lampert országbiró írja, (Hajnik 250. lap), «Verum quia ex hungarici regni *approbata consuetudine* universæ causæ, quomodo libet emergendæ juxta sententiam judicariam exhibitione instrumentorum, depositione juramentorum et pugilum congressione decidi solent et terminari.» Az országbiró ízezen kijelentése nem hagy fenn semmi kétséget az iránt, hogy Magyarországon a perek lefolytatását a szokásjog tartotta rendben. Természetes, hogy nem az ázsiai magyarok szokásjoga. A *consuetudo* alatt nem érthettek mást, mint az egyházi főpapoknak, a királyi tiszteknek azon tudományát, a melyet külföldön sajátítottak el, mely a külföldről jött át mi hozzánk. Ne feledjük el, hogy a főpapok, főurak még a XIII. században is a külföldről kerültek hozzánk. Természetes az, hogy magukkal hozták azokat a szokásokat, a miket künn tanultak.

VI. A perek a legtarkább képet mutatják. Volt köz-

jogi, hatóság elleni per, melyet ma fegyelminek, büntetőnek tárgyalnak. A legtöbb magánjogi per az akkori magánjogi szabályok keretén belül.

Igy a 248-ik szám alatti per érdekes betekintést enged az ország állapotába. A borsodi vár sokasága panaszt tett Dömötör ispán ellen a király előtt, hogy igaztalan ítéletekkel, jogtalan kirovásokkal sanyargatta őket. — Az ispán tagadta, maga mellett 40 tanút állított. A király Tamás egri püspököt, Salamon bánt rendelte bírónak. Ezek esküt ítéltek Dömötörnek, a ki ezt kész volt letenni, de a vádlók elállottak a pertől. Az ispán erre a káptalan kérésére megbocsátott nekik: 2 és fél márka kárt fizessenek.

VII. Az eseteknek jó része status per, értve alatta, hogy a perekben valami status volt vitás, a milyen: a mindent befogadó jobbágyi, szolgálai; a «jött-ment» emberi status, a melynek fogalma mindig valami szolgáltatást, vagy mentességet valami szolgáltatás alól involvált. Így a felperesi petitumok: hogy alperesek «jött-ment»-ek: a mire ezek: az ő földjük közös a várbeliekkel nemük első megszállása óta; (7. pont). — Gyászfaluból a felperes: hogy alperes «jött-ment» ember, nincs jussa a telekhez vagy földhöz; alperes: van joga külön földre, három ekényi telekre. 323. pont. — Egyed, pásztói apát beperli Dermert és társait, hogy ők a pásztói egyház nyerges lovászhai, ők meg azt válaszolják, hogy ők az egyház harczos jobbágyai; 80. pont. — Ugyanezen apát hasonló esetei. 88. pont. — Balassa poroszló többeket perel, hogy ők jobbágyok, de csak úgy vették ki őket a jobbágyok közül. 174. pont.

VIII. Directe a föld körül is elég per forog. Doboka tartományból való felperesek perlik a pelenkaiakat egy két ekényi, 200 kepényi földért, a melyet erőszakosan

elfoglaltak; a pelenkaiak azt mondják, hogy az a vár földje meg az övék. 97. sz. — A krasznai várjobbágyok a Pojási patak nevű földet keresik; alperes: a föld az ő öröksége: 110. pont. — Nógrád várának polgárai 4 ekényi földet keresnek; alperes: ő a földet úgy vásárolta; 133. pont. — A bajomiak többeket perelnek, hogy nincs joguk a nádasban, szigetekben, a sárréten, a halászóban; alperesek: egyenlő a részünk mindenben. 291-ik pont. — Póka falu jobbágyai «idegeneket» perelnek, a kik két ekényi földet jogtalanul elfoglaltak, Egyezség jött létre; a földet körülhatárolják; 358. pont. — Ipu falusi bölényvadászok a Dendas nevű földet keresik, melyet jogtalanul elfoglaltak tőlük; egyezség jött létre; a földet körülhatárolják. 330. pont.

A dobokai «szent király jobbágyai» kitaláltak egy embert, a ki a sorba beállott, mert nem tartozik «a szent király jobbágyainak sorába és rendjébe». Ebből per lett; Istenítélet előtt felperesek bevallották, hogy igaztalanul üzték ki alperest a sorból; 304. pont. — Farkas perelte Alhaust és társait, hogy azok az ő szabadosai, ők ellenben teljesen szabadoknak vallották magukat. 337. pont. Borsod és társai perelték Cykirket és testvéreit, hogy az ő hadukhoz tartoznak: de ők tagadták, mondván, hogy nem s nemzetségből valók, a király vitézei. 79. pont. — Fancesali kir. udvarnokok beperelték Nuhut és társait, hogy az ő szolgatársaik, de ők ezt tagadták: 100. pont. — Az erdődi udvarnokok beperlik Pólhát és Chumurt, hogy az ő udvarnok-társaik, de ők szabadoknak mondták magukat: 103. pont. — A kornusti várnépek beperlik a sobiakat, hogy ezek az ő polgártársaik, de ők azt válaszolták, hogy ők jobbágyok, abból a nemzetségből, mely a király szabadjainak neveztetik. 147. pont. — Telkő és társai bepanaszolták Bugyos és társait, hogy

társaik és alá vannak vetve a századnak; ők ellenben azt vallották, hogy a századnak nincsenek alávetve, hanem füstpénzzel tartoznak. A székelyszászai századhoz tartozó bihariak egy Deus nevűt perelnek, hogy az az ő társuk; de ez szabadnak mondta magát: 208. pont. — Gyobon és társai, a szolnoki vár jobbágysai perlik Angelust, hogy az ő társuk, Szolnok várának jobbágya; de ő azt vallotta, hogy egy olasz vendégnek a fia és teljesen szabad. 253. pont.

Péter, Borsod várának jobbágya beperel többeket, hogy kötelességek a börtönök őrzése; ők azt mondják, hogy hadi szolgálattal tartoznak, nem börtönőrzéssel; 10. pont.

IX. Nagyon tanulságos világot vet az akkori magyarokra az az elég számos ügy, mely rabszolgák körül fordult meg. Szent István után 200 évvel, mert a nagyváradi esetek 1210—1235 körül tárgyalattak, még teljes erejében fennállott a rabszolgaság. Adás-vétel tárgyai voltak az emberek. Ha az egyház circumspectus tanítása alatt enyhült is a velök való bánás, ha gyakoriak is lehettek a felszabadítások, ha a király birtokain Kálmán óta rabszolgákat nem is tartott, a népben élt az institutio. Közlök néhány esetet.

Arman eladta Vitalist, nejével, leányával, szolgálójával, minden birtokával Lőrincznek, Márton fiának; 189-ik pont. — Sorói Mátét eladták nejével, három fiával és két leányával Absolonnak Hort fiának 10 márkáért; (200 forint). 150. pont. — A debreczeni Teke pereskedik Csinesola nevű rabszolgájáért és annak két leányáért; kiegyeznek; 1 márka és 1 fertőért odaadja sógorának, 138. pont. — Paulina úrasszony elperli Custodia paptól Margit nevű rabszolgálóját; egyezés jött létre; Paulina ad egy márkát és Margitért kapja Huldhhol nevű rabszol-

gát, mert Margit már férjhez ment és így nem lehetett jogosan férjétől elvenni; 252. pont. — A Gábor monostor apátja öt emberfő miatt perelt, mert övéi. A felperes azt állította, hogy azzal kapta őket, hogy egyikök Szent Mihály egyházát évenként 60 kenyérrel, egy harmadfű tinóval, három luddal, öt tyúkkal, hat kupa sörrel és három misére való pénzzel szolgálja; 209. pont.

Tekus Urug nevű szolgálóját azzal hagyta tartójának, hogy évenként a bessenyői egyháznál megüljék torát két misével, egy juhval, 30 kenyérrel, egy luddal, egy tyúkkal és két csöbör sörrel; 341. pont. — Ágoston Pál szolgálóját a keresztelő Szent János monostorára hagyta, azzal, hogy évenként adjon egy meglehetősen birkát, 30 kenyeret, 5 veder sört, egyebekben meg ne legyen szolgálója az egyháznak vagy másnak, 353. pont.

Nem voltak rabszolgák római jogi értelemben. Volt köztük sok, a ki lelke üdveért (dusa) szolgált; a kit a tót dusa szótól dusnokoknak neveztek.

X. A robai Vincze bepanaszolta földijeit Ersant és társait, hogy egy Vajda nevű hatalmas (potens) az ő hamis árulkodásuk miatt megkárosította őket 6 márkával. Ők azt válaszolták, hogy ők nem árulkodók; Vajda a százados, a mit megvett rajtok, azt jogosan vette meg. A tűzpróba mellettök bizonyított; 44. pont.

Vazul, kurrui apát beperelte Jánost, a Gutkeled nemzetségből, az egyház majorjának elpusztításáért, 25 márka kárt kérvén. János 6 márkát kész fizetni; 50. pont.

Tomor beperli Mártont, a Belusbán nemzetségből, 15 márka kárra két ember megöléseért. Márton 7 márkát fizet egyezségileg; 231. pont.

XI. A nagyváradi regestrum bő tanulságot foglal magában a kor megismerésére. Sajnos, hogy jogászilag még ma sines feldolgozva. Eddig inkább csak historiku-

saink foglalkoztak vele. Talán akad ügyvéd, a ki feldolgozza, és elénkbe tárja az akkori Magyarország igaz képét.

Minket az ügyvédség kérdése érdekel. A regestrumban találunk meglehetősen sok adatot.

Megtaláljuk a pristaldust, a procuratort, a szószóllót. Egyik sem modern ügyvéd, de érdekes mindegyik, mert belőlök fejlett az ügyvédség.

V. FEJEZET.

Az ügyvédség az arany bullától -- az Árpád-ház kihalásáig.

Ebben a korban tovább fejlődnek a megelőző kor ügyvédségi intézményei.

Nézzük őket egyenkint.

I. A pristaldus.

1. Történészeink az arany bulla utáni pristaldussal úgy bánnak el, mint a megelőző kor pristaldusával. Említik a pristaldust, mint bírósági poroszlót, de különben nem nagy ügyet vetnek reája.

2. A történetírók felfogását legjobban tükrözi vissza Hajnik Imre «A magyar bírósági szervezet és jog az Árpád és a vegyesházi királyok alatt» 1899.

Hajnik Imre és vele egyértelembe Érdújhelyi Menyhért, a «Századok» 1897. évi 3. füzetében a pristaldust *birói segédnek* mondja. A pristaldus, a poroszló legrégebb és a legfontosabb segédje volt a birónak. Az írásbeliség hiánya tette a pristaldust szükségessé. Oly segéd volt, a ki a birónak mindenben segédkezett. Találunk királyi, nádori, báni, országbirói, ispáni pristaldusokat. Nem voltak állandóan alkalmazott tisztek, bár rendsze-

rint előkelő egyének, kanonokok, ispánok. Közreműködtek a legkülönbözőbb perbeli cselekményeknél. A pristaldus idézte felperest, az alperest: ő kísérte a peres feleket az eskü elé; ő vallja be a káptalannál az ítéletet; ő jelenti be a peregyezséget; ő foganatosítja az ítéletet. Ő van jelen a birtok iktatásánál, a visszaváltásnál, a birtok felmérésénél. Ő volt az ítélet meghozatalának a bizonyága. A bíró, a király, a püspök küldte ki őt, jelen volt a per tárgyalásánál. Az 1231. XXII. t-cz. megállapítja, hogy a fél a pristaldust egy-két évnél tovább nem köteles magánál tartani. Kálmán király I. decretumában megvédi őt bántalmazások, verések ellen. De ha hamisan jár el, bűnhődik. Gyakori hamisságuk miatt az 1231:XXI. rendeli, hogy az idézésökhöz, bizonyásgtételökhöz a megyei püspökök megerősítése szükséges.

Azonban a pristaldusi intézmény ezen felfogása mellett van ezen korról egy másik, mely a pristaldust határozottan ügyvédnek nézi.

3. JAKAB FERDINAND DE MILLER, a muzeumi könyvtár volt igazgatója, 1805-ben Pesten, Eggenbergernél kiadott egy monografiát: «*Pristaldus ex antiquitatibus juris hungarici interpretatione critica restitutus*» és ebben egészen más világításban mutatja be a pristaldust. A fejezetek címei mutatják, hogy Miller mit látott bennök. «Probabilis fuerunt plenipotentiarum, advocati, procuratores fiscali.» «Valószínűleg telj meghatalmazottak, prókátorok, fiscalisok voltak», úgymond Miller. «Nonnulli eos fuisse servos iudicium in stricto sensu existamaverunt», a XIV. fejezet felírása. «Némelyek birói segédeknek nézik őket.»

Miller művére GR. FÉSTETICS György emlékezetes alapítása, a Georgicon adott alkalmat. A nemes gróf 1804-ben megalapította Keszthelyen a hazai mezőgazdaság emelésére a Georgicont. Ezen földművelő-iskolát a gróf

organice akarta életbeléptetni. Nem elég a gróf szerint, ha a magyar gazda az ekét, a kaszát tudja kezelni; nem elég, ha őt csak erre tanítják. Szükség van arra is, hogy a gazdatiszt a jogot is értse. Szükséges, hogy az uradalmi ügyvédek jártasak legyenek a falubeli jurisprudentiában, a mezei ügyek törvénykezési rendtartásában. Ezért a nemes gróf elhatározta, hogy a Georgiconban 200 frtos stipendiumot alapít, a melynek segélyével a leendő urasági fiscalist kineveli a gazdasági jogtudományban. A «Vereinigte Ofner u. Pester Zeitung»-ban közzéteszi 1804-ben az alapítványt. Elmondja benne, hogy «egy szóval az *œconomico cameralis* falusi politikabeli rendtartások kellene egy oly foglalatosságokra magát felszánó ifju embernek, a milyennek egy fiscalisnak kelletik lennie.» Az évi stipendiumot azok fogják kapni, «a kik lépésönként fiscalis hivatalra magokat készíteni szándékoznak.» Megkivántatik, «hogy a törvénybeli oskolai cursust elvégezzék», hogy «a szokott törvénybeli censurát kiállották légyen és az erről kiállítani szokott diplomát» felmutassák. Ha a stipendiumot végig élvezték, akkor ezek fognak az alapító levél szerint, «mint valóságos *pristaldusok* az uradalmi fiscalisok mellett alkalmaztatni.»

MILLER művében már most kimutatja, hogy Festeich gróf ezen *pristaldus* alapítványa csakugyan megfelel a régi idők történetének, a régi *pristaldusok*nak. Nem tudja ugyan részletesen kimutatni, hogy az Árpád-kori *pristaldus* — ügyvéd volt. Miller könyvtár-igazgató volt; nem ügyvéd. De művében derekas kísérletet tesz annak igazolására, hogy biz az ügyvéd volt.

Felhossa idevágólag bizonyítéknak a váradi regestrumot. Kitűnik ebből, hogy a *pristaldus* bíró nem volt. Erre nézve különben törvényünk is van, Kálmán, Lib.

1. cap. 28. Kiténik az is, hogy éppen nem volt kizárólag kézbesítő, végrehajtó sem. Mert a kézbesítést rendszerint a *præco*, gyakran a plébános végezte. A *regestrum* 116. sz. esetében pedig külön fel van említve a végrehajtó, és külön a *pristaldus*. Nem lehetett tehát egészen végrehajtó sem. Megesett, hogy végrehajtásnál is fungált a *pristaldus*, de csak kivételesen. A végrehajtás rendszerint másnak a dolga volt.

A rendes dolga Miller szerint az volt, hogy a feleket ügyük előadásában segítette. A *regestrum*ban majdnem minden esetben említetik, hogy a király, a nádor, az országbíró a feleket X. Y. *pristaldussal* küldte Nagyváradra a vaspróbára.

De nemcsak Miller, hanem a *regestrum* figyelmes olvasója is látja, hogy a *pristaldus* ügyvédi functiókat teljesített. A *regestrum* mindjárt az első esetben érdekesen mutatja be a *pristaldust*, mint ügyvédet. Urunk megtestesülésének 1219. évében «*pristaldo regis nomine Martinus de villa Kama in provincia Suprutus veniens cum curiali comite . . . contestatus est nobis divisionem terræ Hene ipso mediante factam.*» A fél *pristaldussal* jön, a kit a *regestrum* királyi *pristaldus*nak mond, előadja a föld felosztását, melyet a per előtt ő maga készített. A *pristaldustól* e szerint ez az eset világosan megmondja, hogy a fél számára ügyvédi functiót végezett.

A *regestrum* második esetében olvassuk «*misit per pristaldum nomine Thomas de villa Kaboy.*»

A 110. sz. esetben. «*Nicolaus comes palatinus dato pristaldo Cyama, misit utramque partem Varadinum.*» A 70, 194, 197. sz. esetekben hasonlóan *pristaldust* adnak a feleknek a váradi útra. A 285. sz. esetben «*Georgius veniens cum pristaldo suo nomine Cubuchi*» A 23. sz. esetben «*Kilian pristaldussal küldte a felet Váradra.*»

Pray közöl II. Béla idejéből, 1139-ből egy ítéletet, melyben olvassuk: «Comes autem curialis erat Julia qui per pristaldum suum nomine Deák idem prædium prædicto cœnobia statuit.» (Miller 50. lap.) A regestrumban előforduló «dare pristaldum» Miller szerint nyilvánvaló módon annyit tett, mintha ma ügyvédet nevezünk ki a fél számára.

Ezekből az esetekből azt következteti MILLER, hogy a pristaldus, bár a bíró, a király rendelte ki, voltaképen ügyvéd volt, a kinek hivatása volt, fele jogát a bíróságnál előadni; felét védeni. Volt más dolga is, de a fő dolga ügyvédi dolog volt.

Utal Miller arra, hogy a pristaldus költsége, ügyvédi munkadíjnak neveznök ma, a regestrum eseteiben többször is előfordul. Azt mindig a feleknek kellett fizetni. Sokszor mind a két fél fizette: mindig a bíróság állapította meg, hogy melyik fizesse. A 23. sz. esetben a fél Kilian pristaldussal jön Váradra; ott kiegyezik az ellenféllel. A fél fizet a pristaldusnak 3 márkát; az ellenfél is fizet egy márkát. Érdekes továbbá a 123. sz. eset. Országos törvényünk is van, az 1231. XXII. t.-cz., mely rendeli, hogy a pristaldus egyik fél által se tartassa el magát egy-két évnél tovább. Ez az első törvény az ügyvédi költség követelésének szabályozására, apasztására. Csakugyan egészen indokolt. Mert ügyvédi eljárás fejében évekig eltartatni magát, az csakugyan egy kiesít sok. Úgy latszik, minálunk is már az Árpádok korában jelentkezik az ezeréves ügyvédi nyavalya, mely már Rómában bemocskolta a kart. Az t. i., hogy a pristaldusok ügyvédi díjjaikban nem tartottak mértéket, hogy nyúzták a feleket.

A pristaldus esküt, juramentum calumniæ-félét tett; Kálmán király I. decr. lib. I. capul 26., 27., 29., ép úgy,

mint a procuratornak a XVI. századig mindig esküt kellett tennie.

Mindezek alapján Miller az Árpádkori pristaldusról azt mondja: «Pristaldos haud aliud, quam partium coram jure litigantium advocatos fuisse.» «A pristaldus nem volt egyéb, mint a bíró előtt pereskedő félnek az ügyvédje.»

Előadja még Miller, hogy pristaldusnak nyilvánvalóan írni, olvasni tudni kellett.

És hozzáteszi, hogy sokan is voltak. Műve 21—48. lapjain közli a regestrumbeli idők pristaldusainak a névjegyzékét. Felsorol vagy 250 pristaldust; kevés magyar nevű van köztük. Túl volt tömve, úgy látszik, az Árpádkori «kar» is.

4. A regestrum adatain kívül találunk a pristaldusról adatokat az Árpádkori kutatók újabb publicatióiban.

Wenzel Árpádkori okirattárában az I. kötetben, 220 lapon 1226-ból közöl egy esetet, a melyben egy a pristaldustól megmért régi határ újra felméretik Budmerus pristaldus által. A 263. lapon, a 157. sz. okiratban II. Endre király pristaldusával kiadatja Detre zólyomi ügyvédnek Zymbud földjét. A 185. esetben, 304. lapon, II. Endre, Detre ispán ifjabbik fiának, a liptómegyei Ujfalú községet adományozta. A király «fidelis noster Pristaldus Alexander, ensifer, filius Moyos comitis» név alatt emlékezik meg pristaldusáról. Hű emberének mondja a pristaldust. A II. kötet 53. lapján Dénes nádor a pannonhalmi apátságnak megítéli Petend községét 1236-ban és az ítélet elmondja, hogy a földbirtok joga több instrumentum által igazoltatott, melyet a pristaldusok soroltak elő. A II. kötet 73. sz. okiratában pristaldus méri fel a tökörcsi birtokot 1237-ben. A II. kötet 91. lapján az 53. sz. esetben a veszprémi püspök egy perében

a bakonybéli apát ellen pristaldus járt el; «Stephano canonico Albense mediante pristaldo causae magistro.» A II. kötet 242. lapján, a 160. sz. esetben, a várnépek pörében pristaldust küldenek ki a földmérésre és tárgyalásra. .

Kovács Nándornak «Index alphabeticus codicis diplomati Árpádiani continuati», 1899, a jogi életre ninesen figyelemmel. A nagy kötetben a pristaldusnak, a procuratornak még a nevére sem akadni. A munka csak az Árpádkori okmányok személyeire, helységeire vonatkozik és ethnografikus tekintetben kiváló munka.

5. Ha már most keressük, poroszló avagy ügyvéd volt-e a pristaldus, úgy látszik, közbül fekszik az igazság. Volt poroszló is, ügyvéd is. Érthető, ha az Árpádok korában a király, a bíró az olvasni, írni nem tudó félnek segítő, pristaldust adott; ha ezt az embert kézbesítésekre, végrehajtásokra, hiteles bizonylatokra felhasználta. A törvények teljesen feljogosítanak arra a feltevésre, hogy famulus, poroszló volt. Viszont azonban ép ily kétségtelen, hogy a pristaldus ügyvédi functiókat is teljesített. Schwartner közöl egy rágalalmazási ítéletet 1268-ból, IV. Béla idejéből, a melyből a pristaldus tisztán ügyvédi tevékenysége tűnik ki. Úgy látszik, hogy ugyanaz a megfontolás, mely II. Frigyes porosz királyt arra vezette, hogy az ügyvédek kinevezés útján creálta, vezette az Árpád királyokat. A ki pereskedik, annak olvasni, írni tudó emberre szüksége van. A pristaldus ilyen ember volt. Ezt biztosította a királyi, birói kinevezés. A királyi kinevezés útján csak tisztességes emberek lehettek pristaldusok. Láttuk fönnebb hogy II. Endre király királyi donatiót adott pristaldusának, a kit «hű» emberének (fidelis) mond. A kinevezés azt a functiót teljesítette, a mit ma a qualificationalis törvény teljesít.

4. Nincs adatunk, a mely a pristaldusok működésének ex asse jellemzését az utókornak fenntartotta volna. Csak annyit mondhatunk, hogy róluk sem dicsérő, sem gyalázó adatunk nincsen. Formailag az adataink annyit igazolnak, hogy a pristaldusok, úgy látszik, eleganter kezelték a latin nyelvet. Stylusuk rövid, velős. Meglát-szik rajta a régi rómaiak ereje.

Abból, hogy a történeti adatok a pristaldusok ellen semmi panaszt sem foglalnak magukban, azt lehetne következtetni, hogy híven jártak el functióik teljesítésében. Bár elhallgatni nem lehet, hogy II. Endrének 1231: XXI. törvényezikke, mely tiltja, hogy a pristaldus 1—2 évnél tovább tartassa el magát a fél által, arra mutat, hogy ügyvédi díjuk tekintetében túllépték a mérséklet törvényét. Némi árnyat vet ő reájuk II. Endrének 1231. XXXI. törvénye is, mely a pristaldus idézését és bizonyosságát csak püspöki, káptalani megerősítés esetében mondja érvényesnek.

6. Még külön studium feladata lesz részletesen kimutatni, mennyiben volt ügyvéd a pristaldus? Milyen eljárásokat végezett a tiszán ügyvédi hivatáson kívül: mennyiben volt végrehajtó, birói segéd, tanusító. De azt már ma bizvást állíthatjuk, hogy leglényegesebb functiója az ügyvédi functio volt. A regestrum figyelmes elolvasása ezt kétségtelenné teszi.

Az újabb korban is van egy nagy példánk arra, hogy a királyi hatalom nevezte ki a nép számára az ügyvédeket. Az ügyvédi visszaélések, a szemtelen tagadozások, költségesinálások arra vitték Nagy Frigyes, porosz királyt, hogy ügyvédet csak királyi kinevezés útján engedett gyakorlatra.

Valószínű, hogy az Árpádok alatt a királyok, ha más indokból is, hasonlóan cselekedtek. Ha Nagy Frigyes az

ügyvédi visszaélések vezették a királyi kinevezéshez, az Árpádok alatt is volt egy ok, a mely a kinevezéshez vezetett. A nép irástudatlansága; tájékozatlansága az új európai igazságszolgáltatásban.

Én nem látok semmi nehézséget abban, hogy a pristaldusokat ügyvédeknek tekintem. Hogy ők egyuttal a bírónak is segédjei voltak, idézésben, tanusításban, végrehajtásban, az megfér az ügyvédi hivatással. Még ma is van állam, utaltunk már reá, a Németbirodalom, a melyben az ügyvéd városi polgármester, bankdirector, cégvezető is lehet, melyben egyuttal a közjegyző dolgát végzi. Van, a melyben birói functiót is végez. Az ügyvédi hivatás nagyon is compatibilis minden teendővel, mely tisztességes. Az ügyvéd ugyan első sorban a *fél* ügyvédje. De tőle függ, elvállalja-e a fél ügyét. Ha el nem vállalja, akár bíró is lehet a fél ügyében. Ügyelni csak arra kell, hogy egy és ugyanazon ügyben nem lehet ügyvéd is, bíró is, vagy akár a bírónak valami segédje. Erre bizonyosan ügyeltek az Árpádkori pristaldusok.

7. A pristaldusok qualificatiójáról, mint a már jelzeteiből kiténik, valami nagy gondoskodást nem találunk. Hogy az irni és olvasni tudás kellett a pristaldusnak, nincs ugyan kimondva, de ebben a korban szinte nyilvánvaló. *Miller* ezt külön ki is emeli. De már többet ne igen keressünk. Szó se volt róla, hogy egyetemet kellett hallgatniok; ügyvédi vizsgát tenniök. Hisz egyetem, ügyvédi vizsga nem is volt akkoriban az országban. Csak egy esetünk van, Wenzel, II. k. 56. sz. eset, melyben a procurator «litteratus» tiszteletnévvel tiszteltetett meg.

Az irástudás kelléke mintegy magával hozza, hogy a pristaldust rendszerint a papokból vették. Előfordul ugyan a regestrumban több pristaldus is, a ki pap nem

volt. Volt sok világi pristaldus. Sőt a regestrumban világiak vannak többségben. Így a 68 esetben a «falusi Marczel», a 71. esetben a «mócsi faluból való Bata»; a 79. esetben a «Damian faluba való Kristóf», a 84. esetben «Szekula, Rabei Illésnek alárendeltje» (serviens-e), a 86. esetben «Hodos faluból való Fuhrman», a 107. esetben «Ivánka (Ioanka) falubeli». A szabály mégis csak az lehetett, hogy a pristaldus rendszerint a papi rendből került elő. Legalább így volt a külföldön. Sőt ott a papok annyira ellepték a kart, hogy törvényhozói rendelést találunk, mely a papokat eltiltja attól, hogy világi ügyekben ügyvédkedjenek. Botrányos, túlságos díjakat szedtek. Ebből eredt a tilalom.

Minálunk kétségtelen, hogy a világiak nagy számban voltak pristaldusok. Hisz vannak adataink, hogy a magyar világiak látogatták a bolognai, párizsi egyetemeket. Onnan hazakerülve, nagyon is kinevezhette őket a király, a nádor pristaldusi tisztre. Adatunk ugyan arra, hogy pristaldus külföldi egyetemet járt volna, nincsen. A regestrumbeli pristaldusok, a mennyire kivehető, mind falusi lakos volt. Városi pristaldust sem találni a regestrumban.

8. A szolgálatokra nézve, a miket a pristaldusok felüknek tettek, a regestrum érdekes adatokat közöl. Kétségtelen, hogy ők mutatták fel az okiratokat; ők tárgyaltak, allegáltak a bíróság előtt. A perek nem voltak oly sokfélék, mint ma. A kötelmi jog nagyon szűk téren nyilatkozott. A status kérdések, a királyi donatiók, az öröklés vitái adták kétségkívül a fő vita anyagot.

Nem tudunk magunknak egy teljes képet alkotni arról, hogy az igazságot miképen dolgozták ki. De ha a regestrum elbeszéléséből szabad következtetést vonni a pristaldus eljárására, allegálására, hát akkor, legalább formailag, az jogászi volt.

9. Arról, hogy a pristaldusok, a kik már 160 éve működtek az országban, valamelyes testületet képeztek volna, hogy karilag lettek volna szervezve, szó nem lehet. Semmi adatunk sincs idevágólag. A király, a nádor, az ispán nevezte ki, a fél szemelte ki magának; ennyit tudunk. De hogy a kinevezetteket vagy választottakat valami kari kötelek tartotta volna össze, arról semmi adatunk nincsen.

Bizonyára mint független emberek külön-külön éltek világukat a falvakban, a birói forum mellett. A király oldala mellett, a püspökök székhelyein több férfi is élhetett, a ki a pristaldusságból meg akart élni. Alig tehetjük számukat 300-nál többre, és ez is csak érzés szerinti feltevés. Valamint feltevés az, hogy állandó székhelyök nem volt, és hogy a cliensek jószívűségéből szerte-széjjel a cliensek házánál tartózkodtak. Erre mutat az a törvény, hogy a pristaldus egy-két évnél tovább ne lakják a fél birtokain; ne legyen a fél terhére.

8. A pristaldusok díjáról a következőket találjuk.

A regestrum adatai szerint a biró ítélte meg a költséget. Nincs ugyan ily megítélés *minden* esetben. De azért elég gyakori. Van olyan eset, a melyben mind a két felet marasztalja a költségben; van olyan is, melyben csak az egyiket marasztalja. Van több eset, a melyben a fél önként fizet. — A költség pénzszerinti összege rendszerint igen nevezetes összeg. Főnnebb hivatkoztunk egy esetre, a melyben 240 korona egyezségi összeg esetében a pristaldus díja 160 korona volt.

II. Endre 1231. törvénye eltiltja a pristaldust attól, hogy 1–2 évnél tovább tartassa el magát felénél. Úgy látszik, hogy az akkori terménygazdasági időkben rendszerint *in natura* vették ki díjukat. És úgy látszik, hogy ebben nem igen tartottak mértéket. Egy-két évig el-

tartatni magát ügyvédi munka czimén, az egy kicsit sok.

Wenzel fönnebb közölt esetében látjuk azt is, hogy a királyok királyi donatiót adtak a «fidelis» pristaldusuknak. Ez is megfelelt az akkori naturalis gazdaság körülményeinek. És megmaradt a mai napokig. Ma is megtörténik, hogy egyes ügyvédek birtokot kapnak a felüktől. — A XVI—XVIII. századokban meg éppen nem volt ritka, hogy az ügyvéd szolgálatait fejében inscriptiókat kapott a felétől.

9. Fel kell még említenem a «pristaldus» szónak nyelvi magyarázatát.

A legrégebbi íróink, Bél Mátyás és Kollár Ádám a pristaldust szláv szónak mondják. A szláv «prisaham»-ból származtatják, a mely esedezést, kérelmezést jelent. Abban a nézetben vannak, hogy az ország szláv lakosságánál fejlődött ki az intézmény. A magyarok a szlávoktól vették volna át.

Voltak, a kik a pristaldust a latin «præstolare»-ből származtatják. Ez is kérelmezést jelent.

Voltak, a kik a görögből származtatták. *Ἡρεσβεία*, kérelmezéskéle kitételből és *στέλλω*-ból.

Sőt még magyar eredetűnek is akarták kimutatni. A Corpus Juris XVIII-ik századbéli kiadásában a jegyzetekben megmondatik, a mit Otrókocsy részletesebben kifejtett, hogy a pristaldus a magyar «perest-oldó»-ból lett.

II. A *procurator*.

1. Míg a pristaldussal már az Árpád királyok első századában találkoztunk, úgy hogy ő bennök jelenik meg az első magyar ügyvéd, addig a procuratorral, azzal a férfiúval, a ki egy félezredéven keresztül vitte Magyarországon az ügyvéd szerepét, először csak az aranybulla

után a XIII. században találkozunk. A pristaldus a XIV. században letűnik; a procurator az aranybullától 1848-ig élte világát.

2. Alig szenved kétséget, hogy a procuratort külföldről kaptuk. Az egyház férfiai hozhatták be. A nép okos-sága felkarolta őket.

A nagyváradi regestrumban több helyen is említik a pristaldus mellett a «procurator»-t. A 87. sz. esetben «a szerencsi ispolályosok procuratora Arnold» beperelte Zemplén várának több jobbágyát.

A 357. sz. eset hasonlólag procurator-ról szól, és annak tevékenységét érdekesen mondja el. Földbirtok iránt folyt a per. Az iránt, hogy az ősi részen felül volt-e alpereseknek szerzett birtokuk. Már a megítélt esküt le akarták tenni a felek. Akkor «procurator Petri, nomine Hubec, ubi jam jurare fuissent parati, justitiam adversariorum domini sui recognescens non adjuravit eos, dimittens ei terram, quam dominus ejus Petrus pro emptitia parte requierat». «Akkor Petrusnak procuratora, névszerint Hubec, mikor már esküdni akartak, *megismerve az ő fele (domini sui) ellenfeleinek az igazságát*, nem eskettette meg őket, hanem átbocsátotta nekik a földet, melyet Petrus vételi czímen követelt tőle.»

A mit a regestrum erről a Hubec procuratorról fenn-tartott az utókornak, nagy becsületére válik ennek a procuratornak. A pernek egy kritikus stádiumában megszólal benne az igazság hangja. Inkább elengedi az esküt, mely meg volt már ítélve, inkább lemond fele nevében a vitás földről, inkább *maga szolgálat igazságol*, sem-hogy az igazságot a peres eljárás esélyeinek tegye ki.

Nem szenved kétséget, hogy a magyar ügyvédség erre az Árpádkori procuratorra a megelégedés, a tisztelet érzésével tekinthet vissza. Megvilágítja az akkori ügy-

védtséget. Megszólal benne az igazság hangja. Visszanyomta a fele érdekét, igazságot szolgáltatott az ellenfélnek. Megvalósította azt, a mi az ügyvédi hivatás lelke. Adózzunk neki a tiszteletünk kifejezésével. Az az igazi útja az ügyvédnek, a melyen ő járt. Példát adott a karnak, a melyet ma is követni kell.

Az a jegyző, a ki a regestrumot írta, tán nem tudta, mily értékes dolgot őriz meg az utókornak, midőn ez esetet papírra vetette. Adjunk hálát a Gondviselésnek, hogy fentartotta számunkra a tisztességes Árpádkori ügyvéd emlékét.

3. Nyilván való, hogy már az aranybulla idejében a procuratorok eljárak mint a felek megbízottjai a bíró előtt. Erre nézve elég bő adataink vannak a regestrumban, és azokban az ítéletekben, peres iratokban, a miket a legujabb korban egyes kutatók felfedeztek.

Wenzel Árpádkori okmánytárában az első kötetben közli III. Honorius pápának a veszprémi és székesfehérvári Jánosrendűek közli perben 1225-ben hozott ítéletét. Előfordul ebben a következő tétel: «petiit procurator quandam sententiam... in melius commutari». A régi ítéletet «falsus procurator eszközölte volt ki. — Ugyancsak az első kötet 222. lapján a 132. sz. esetben a procurator compromissumban egyezik meg. — A 190. sz. esetben, 312. lapon, két procurator is van megnevezve, a ki 1233-ban a papi tized felett egyezkedik. Hasonló eset a 201. sz. eset, a 325. lapon. — A második kötet 52. sz. esetében, 90. lapon, két procurator szerepel a veszprémi püspök egy birtokperében. Az 58. sz. esetben, II. kötet 99. lapján 1239-ben szerepel «Benkus litteratus, famulus, et procurator domini Favi abbatis Seti. Martini in nostra presentia personaliter comparens». Itt tehát a procurator, tudtommal az egyetlen eset, a «litteratus»

cimmal tiszteltetett meg. A III-ik kötetből, a 151. számú esetből, 246. lap, megtudjuk, hogy a margitszigeti apácák egy földje ügyében «frater Nicolaus procurator» peren kívül eljár, 1270-ben. — Hasonló eset a IV. kötet 247. lapján található; hontmegyei Palást község perenkívüli esete.

Sőt a procurator honoráriumjáról is van tudomásunk. Wenzel az I. kötet 263. lapján a 157. sz. esetben közöl egy adománylevelet, melyet II. Endre 1229-ben Dehazólyomi ügyvéd javára kiállított «considerata fidelitate».

FEHÉR Codex Diplomaticusában (II. 38.) egy procurator van említve, a ki Rómában a pápai szent széken közbenjár. De ez nyilvánvalóan pap volt; papi dologban járt közbe.

Azonban ezeknek a procuratoroknak jogköréről további positiv részletes adataink nincsenek. Úgy látszik, hogy pusztán csak a szokásjog teremtette és tartotta fenn őket.

4. Az Árpádkori procurator tisztább képből mutatja be az ügyvédi character-t, mint a pristaldus. Már a latin neve is mutatja, hogy írni, olvasni, hogy latinul tudott, a mit a tót eredetű pristaldusról ily positive nem tudunk. A regestrum adatai szerint a procurator tisztán *ügyvéd* volt. A fél kereste ki magának, az vallotta ügyvédjének. Nem a király, a bíróság rendelte ki. A féllel eljött a bírósághoz és ott végezte a tisztjét.

Törvényünk a procuratorról egy sincsen. Míg a pristaldusról több törvényünk is rendelkezik, a procuratorról egy sincsen. Ennélfogva felvehetjük, hogy a procurator-t tisztán a nép okossága teremtette meg. Az a körülmény, hogy a nép írni-olvasni, latinul nem tudott, a bíró előtt ügyét előadni nem tudta, vezette a népet arra, hogy procurator-t vallott és azzal jött a bíróhoz. Tehát

a nép őseroje lélesítette, a mivel megfér az, hogy az első procuratorok külföldi minták után telepedtek le. Támogatja ezt a felfogást az, hogy a nép állhatatosan ragaszkodott a procuratorhoz. A procurator állandó intézményként megmaradt a népben. Az Árpádokat követő századokban minden vitán kívül van, hogy a procuratorok fejtették ki az ügyvéd minden funkcióját. A pristaldus már az Anjouk korában letűnik a magyar jogéletből. Bizonyára ugyanazon okból, a melyből II. Frigyes, orosz király, kinevezett ügyvédjei eltűntek. A hol a fél érdekéről van szó, ott a legilletékesebben a fél választhatja azt, a ki érdekét képviselje. A király, a bíróság interventiója nem pótolhatja a fél szemességét, bizalmát. A procurator azonban őserővel fentartotta magát. Fenáll ma is változatlan erőben. A mai ügyvédségben is több a procurator, mint az ideális ügyvéd. Ezt nem gáncskép mondom; hanem mint az élet exigentiáját. Közel harmincz éves ügyvédi gyakorlatomban én is majdnem rendszerint procurator voltam.

III. A szószóló.

A pristaldus és a procuratoron kívül megtaláljuk a «zúgprókátort». A regestrum több helyen említést tesz arról, hogy a fél a maga ügyét nem személyesen adta elő, hanem hozott magával egy embert, a ki igazait a bírónak előadta; a ki «védte».

A 337. sz. esetben azok, a kik szabadosként pöröltettek, «János polgárnak István nevű fiát állították elő szabadságuk szószólójául és védelmezőjeül; a ki is, midőn körömszakadtáig szabadoknak vitatá őket», — et adduxerunt assertorem libertatis ipsorum et defensorem nomine Stephanum, filium Johannis cujusdam hospitis Qui cum et ipse liberos constanter assereret...

A 253. sz. esetben alperest «falubelije Péter védelmezi».

A 254. sz. esetben alperesek «adduxerunt defensorem libertatis eorum»; a «Natita faluba való Istvánt».

A 369. sz. esetben «impeciit quondam juris militarem nomine Latibar (Kandra fordításában Latabar nevű törvénytudót).»

A 266. sz. esetben Ina és Ivánka tolvajlása ügyében «excusatore m mittentes», védőt küldtek, a ki tettöket mentse.

A 300. sz. esetben alperesek «szabadságuk védőjeül elhoztak egy Chebur nevű ruthén embert, Barnabás jobbágyát».

Ezen, még könnyen megtoldható esetekből, kitűnik, hogy a felek «szószóló»-t is alkalmaztak. A ki ügyüket elő tudta terjeszteni a bírónak. A «falubeli» Péter az egyik esetben a szószóló, a védő; a másikban a «földi» János. Qualificatiójukról szó nincsen. Tisztán személyes ügyessége qualificálta a szószólót.

IV. Több, részletesebb adatot, mely egy teljes képet adna, nem találunk a régi iratokban. Csak azt látjuk, hogy voltak; hogy léteztek; hogy bizonyos fokig segédjei voltak a félnek. Arról van törvényes tudomásunk, hogy a régi magyaroknak volt papjuk, püspökjük, földesuruk. Meglehetősen részletesen ismerjük jogkörüket. Az ügyvéddel nem vagyunk így. Csak azt látjuk, hogy voltak, plane többféle alakban, de állásuk szabályozását részletesen nem ismerjük.

Ne feledjük el, hogy törvény még nem igen volt sok. A kevés, a mi volt, nem volt kinyomtatva. Nem kellett karról gondoskodni, mely a törvények sokaságán eligazodjék, mely az igazságot keresné, tolmácsolná a törvény homályai, sötétségei között. Kerékgyártó szerint az írástudás nálunk csak a XIII. század második felében kezdett némileg tért foglalni. Hisz tudjuk, hogy Wenzel

magyar király apja, cseh király, még a XIV. század elején se tudott írni, olvasni, bár különben jeles ember volt. Ezen kor pristaldusai, procuratorjai, szószólói nyilván nem állhattak a tudás vagy éppen a jogi tudás magas fokán. Tán inkább csak Istenadta adományokkal, előadási képességekkel, becsületükkel teljesítették hivatásukat. Hisz meg van írva, hogy Aba, I. Endre, I. Béla királyok sem tudtak latinul. Nincs okunk annak felvételére, hogy az ügyvédek mind latinul tudtak volna; hogy jogtudó emberek lettek volna.

V. Hallgatnak különben, ismételjük, törvényeink a pristaldusok, procuratorok qualificatiójáról. Qualificationalis törvényünk csak egy — nem is országos törvényünk van. Az esztergami zsinat Kálmán alatt kimondta, hogy a papnak tanult embernek kell lenni. Az 1279-iki budai zsinat ismétli a rendelést. Más qualificationalis törvényünk az Arpádok korszakából nincs. A városi jogkönyvekről most nem szólok. Az 1231. és 1291-iki azon törvény, hogy a pristaldus idézetei és bizonylatai érvénytelenek, ha a megyés püspök meg nem erősíti őket, nyilván nem a pristaldus qualificatiójára, hanem csak bizonyos nemű ténykedésre vonatkozik.

VI. Nem csudálkozhatunk ezen kor ügyvédjeinek primitív voltán, ha akkor általános műveltségi állapotát egy kicsit közelebbről nézzük, a mit különösen KERÉKGYÁRTÓ «A műveltség fejlődése Magyarországon» 1880-ban megjelent műve alapján teszünk.

Minden kétséget kizáró módon ki lehet mondani, hogy az Arpádok utolsó századában a műveltség a papok kezében volt. Majdnem kizárólag papok kezében, mert az az egy-két világi ember, a ki írni, olvasni tudott, a ki Bolognában, Párisban járt, figyelembe nem jön.

Az 1056-iki compostellai, az 1179. évi harmadik és

az 1215. évi negyedik laterani zsinat elrendelte ugyan, hogy a püspökök tanítsák a tudományokat: javadalmat csak tanult pap kaphat. De elég adatunk van, hogy ezt a rendelést, úgy mint minden törvényt, nagyon gyarlóan hajtották végre. II. Endre Berchtholdot nevezi ki kalocsai érseknek, a kit III. Ince pápa nem akar megerősíteni, «csak olvasni tud; tanuljon még hittudományt».

Elemi iskola csak a papok buzgóságából volt emitt-amott a hazában.

Középiskola szintén. Okirataink ugyan adnak adatokat, hogy már Szent István alatt fennállott a székesfehérvári, a csanádi iskola, «a melybe 30 keresztyén kérte gyerekei felvételét». A zoborhegyi, kalocsai, győri iskola is még az Árpád királyok első századában keletkezett. Az esztergami, győri, budai, szepesi káptalan iskolái a XIII. sz. elején már léteztek. Azonban ezek a középiskolák először is csekély számuk miatt nem igen hathattak a népre. Szervezetök pedig még e csekély hatást is csökkentette. Tantárgyak voltak a latin grammatika, dialectica, rhetorika, arithmetica, musica, geometria, astronomia, képzelhetőleg alacsony fokon. Hisz könyvnyomtatás se volt még. Szent István idejében Bonipart pécsi püspök Fulbert chartresi püspöktől kért egy hatodik századbéli Priscianus-féle latin grammatikát és azt 1008 megkapta. Nem lehetett általános a műveltség, a mikor még segéd-eszköze sem volt hozzáférhető.

Felsőbb iskola nem volt az országban; Veszprémről alább szólunk. Vannak ugyan királyi adományleveleink hogy Pannonhalmán, Esztergomban volt valamelyes papi seminarium. Tudnak a tanárok javadalmazásáról. De tanításuk eredményéről semmit.

A jogi műveltséget csak a veszprémi egyetem tarthatta volna fenn. Sajnos, módfelett tökéletlen a róla

való tudomásunk. IV. László 1276-ik privilegiumából tudjuk, hogy ott a szabad mesterségeket «úgy mint Párizsban» akarta velünk műveltetni.

«Cultus justitiæ ad regni jura conservanda obtinuit principatum» mondja IV. László 1276 november 18-án kelt adománylevelében. De nem tudunk semmit a jog tényleges műveléséről. Azt is csak sejtjük, hogy az 1289. évi keresztes hadjárat alatt elpusztult az iskola. Elpusztultak «Pál mester jogtanár, az egyház nagy prépostjának őseitől örökölt 3000 girányi ékszerén felül 1000 girát érő könyvei.» Az ékszer háromszorosán haladta meg a könyv értékét. Nagyon rövid ideig, 1—2 évtizedig állhatott fenn ez az «egyetem»; hatását nem észleljük sehol. Ügyvédi kart bizony nem neveltek ottan.

A külföldi egyetemek az Árpádok utolsó századában már virágzásnak indultak. Örvendetes dolog, hogy a magyarság tényleg látogatta őket. Póor Antal a «Századok»-ban idevágólag közzé teszi kutatásainak eredményét. Rómában járt 1209-ben Berchtold, kalocsai érsek; 1221. Bertalan, pécsi püspök; Szent István 12 kanonok javadalmazásáról is van tudomásunk, a kik Rómában tanultak. A *bolognai* egyetem 1265 óta rendesen látta a magyar ifjakat; úgy látszik, csupa papot. A 14 nemzetből álló egyetem egyik nemzetét képezték a magyarok, még bizonyos turnusban rectori tisztet is viseltek. Van tudomásunk Paulus Ungarusról, a ki Bolognában jogtanár volt. — A *párisi* egyetemen is jártak a magyarok; van adatunk, hogy III. Béla korában, 1175-ben, jártak ottan. Sőt a spanyol Toledo, a keleti Aleppóban is jártak.

De a történet nem őrzött meg semmi adatot, a mely mutatná, hogy a külföldi egyetemek a jogi tudást Magyarországon előbbre vitték volna. Csak arra van adatunk, hogy magyarok jártak künn. De arra egy sincs, hogy

jogi dolgot ott tanult volna; nincs, hogy hazatértök után a belföldön mint juris consultusok működtek volna. Össze se lehet hasonlítani Bologna, Páris hatását azzal, a melyet Wittenberga, Halle a reformatio idejében tettek Magyarországra. A reformatio idejében ki lehet egyénekenként mutatni, mily emberek mentek ki és milyen emberek kerültek vissza, hogy hatottak itt a népre. Az Árpádkori külföldi egyetemeknek ilyen hatásuk nem volt. Legalább nem mutatható ki. A ki világi ember kiment, az bizony alighanem úgy ment ki, mint mai nap a gazdag úri sarjadék. Az künn élte világát; visszajött, és itt meg more patrio újra a világi mulatásoknak, földesúri örömeinek, a sportnak, vadászatnak élt.

Az Árpádkori közoktatás kezdetleges volt minden tekintetben. A latin nyelv megtanulása volt az egyik főfeladat. Mellette az Isten félelme, az akkori theologia vitte a vezérszerepet. Jogot hiába keresünk. Ne akadjunk fenn azon, hogy az ügyvédségben se igen látunk.

VII. A latin nyelv kizárólagos uralma alig enged kétséget, hogy a ki a clienst védte, az rendszerint pap volt. Leginkább activus pap. Lehetett közte olyan, a kit az ügyvédi munkadíj indított arra, hogy ott hagyja a papi pályát és kizárólag pristaldusi, procuratori hivatásnak éljen, mely őt jobban eltartotta. Emlékezetbe hozom idevágólag a pápák decretumait, a zsinatok határozmányait, melyek a papokat eltiltották a világi ügyek vitelétől.

Könyve az Árpádkori ügyvédnek nem volt. Törvényt sem igen forgathatott. Tanulni jogot nem tanulhatott. Tisztán gyakorlatilag képződhetett és tisztán gyakorlati feladatokat teljesített.

Leginkább az angol ügyvédhez hasonlított, a ki szintén tisztán a gyakorlati életben, nem egyetemeken szerezte meg qualificatioját.

A bíróságon kívüli magánjogi forgalomban segédje lehetett és volt a földesúrnak az adományszerzésben, a ritka adásvételekben, zálogszerződésekben. Készíthetett néha napján egy-egy gazdag földesúrnak egy végrendeletet.

A perben kimutatható tevékenysége a kereset szerkesztésében állott. A pert szóbelileg tárgyalták. Istenítéletek játszották benne a főszerepet. Perrend a mai értelemben nem volt.

A mi latin perbeli acta, ítélet maradt reánk, az gyakran csudálatosan megkap a lényegnek kiemelésével, a szócziczomák és törvényszéki frázisok távollétével. Bizonyos naiv erő jellemzi a stylust, a melyen gyakran meglátszik a régi Róma jogi nyelve; a rövidség, az erő. A perenkivüli latin okiratok stylusban gyöngébbek; szinte kores alakban, scholasticus túltömöttségben jelennek meg ott a latin szavak.

A per, mint tudjuk, élő szóval tárgyaltatott le. Hogy a ténybeli kérdések mellett külön tárgyalást kaptak a jogi controversiák, azt a fenmaradt ítéletekből construálhatjuk. Maga a vita a nagyon ritka okirati bizonyításon felül az Istenítéletekben végződött. Megelőzte ezt az eskütársak esküdözése. A bíró az eskütársak sokasága szerint ítélte el az Istenítéletet, a párbajt. Van esetünk reá, hogy 144 eskütársat is vitt az egyik fél a bíró elé. Sőt egy esetben, Lehoczky Tivadar közli az iratokat a Századok 1873. folyamában, 480 embernek kellett esküdözni!

Nem tartom kétségesnek, hogy a pristaldusnak, a procuratornak, a szószólónak egyik legfőbb tevékenysége volt, hogy segédkezett a félnek az eskütársak beszerzésében, kitanításában. Párosult ezzel a félnek előzetes kitanítása, az ügynek a bíró elé terjesztése.

VIII. Ismételjük, hogy semmi kari szervezetet, semmi ideális kari felfogást nem mutat fel az akkori ügyvédek sokasága. Az ügyvéd a mai felfogás szerint csak igazságos ügyet vihet. Épp ebben különbözik a közönséges meghatalmazottól. Ez tisztán a fél utasításait követi. Az igazi ügyvéd ezt csak annyiban teheti, hogy «tiszteletre és bizalomra méltatlan ne legyen». A mai ügyvéd nem képviselhet uzsorást, kéjleányok tartását ki nem eszközölheti a fél számára; nem hazudozhat a bíróság előtt. A közönséges meghatalmazott mindezt teheti.

Az Árpádok korában ilyen kari, magasabb ideális tekinteteket nem találunk. Bizonyára nem is voltak. Egyesekben azonban találunk nyomra. Így a nagyváradi regestrum 357. esetében fönnebb látjuk, hogy az egyik fél procuratora, Hubec, mikor a tárgyalás során meggyőződött az ellenfél igazságáról, *elengedte* az ellenfélnek az esküt és kiegyezett vele. Derék ember volt: élt benne valami az ügyvédi hivatás szentségéből.

IX. Az Árpádkori ügyvédek megélhetéséről keves adatunk van. Egybefoglaljuk, mert fontos dolog, még egyszer az adatokat. Csak a nagyváradi regestrumban találunk valamelyes adatokat és némi szabályozást országos törvényben.

A regestrum több esetje alapján azt a tételt constatalhatjuk, hogy a pristaldus bizony nem volt tiszteletbeli alak. Annak díjja kijárt, úgy látszik, minden esetben.

Mekkora volt a díj? Nem tudjuk. De van egy esetünk, a melyből azt látjuk, hogy biz az csekélyszerű nem volt. A 23 sz. esetben a pristaldusnak 3 márkája járt felperestől, 1 márkája alperestől. Összesen tehát 4 marka (160 korona), a mi igen tekintélyes összeg volt II. Endre idejében. Fenn van tartva az emléke, hogy II. Endre 60 marka (2400 K) fejében zsidónak zálogba adta nyitra-

megyei Tarnócz várát; tudunk 20 márkás kölesönről, a mit a király felvett. Poór Antal a Róbert Károly korára mondja, hogy 3 márkáért egy ekényi földet adtak, vettek. Egy ekényi föld Pauler Gyula szerint 100—170 hold volt. Tehát a Róbert Károlybeli értéket véve fel, a pristaldus egy esetben 230 holdat érőt kapott, a mi mindenesetre igen tekintélyes honorarium, különösen arra való tekintettel, hogy a per substratuma csak 6 marka értéket képviselt. Egy 240 K-ás perben — 160 K költség!

A másik concludens adatunk II. Endre király törvénye, mely rendeli, hogy a pristaldust egy-két évnél tovább nem kell a félnék eltartani. Úgy látszik, hogy a termény gazdálkodás idejében a pristaldusok úgy vették ki díjukat, hogy a félnél bekvártélyozták magukat és ott mint vendégek ennek a költségén éltek világukat. Így tett a király is. Fönnebb közöltük, hogy a királyt el kellett tartani, ha birói széket ült. 12 ökör, 1000 kenyér, 4 hordó bor volt az illetéke. Minthogy a pristaldusi tartásról a törvény egy-két évet mond leghosszabb időnek, biztosra vehetjük, hogy az életben hosszabb ideig is éltek a clienseik birtokán. Különben nem lehetne megérteni a törvény egy-két éves határidejét. Szinte az a feltevés tódul az előtérbe, hogy ha egyszer valami embernek pristaldusra volt szüksége, akkor ellehetett készülve reá, hogy azt bizony évekig kell eltartania. Alighanem több évig is kivette a tartást, a mit bizony túlszerény honorariumnak tekinteni nem lehet.

Arról, hogy egyes procuratorok kir. adománybirtokot kaptak, fönnebb említést tettem. Wenzel, Árpádkori okmánytárában I. kötet 263. lapján közli 157. sz. alatt II. Endre egy királyi adománylevelét, melyben Detre procurator fiának «considerata fidelitate» 1229-ben a Zymbud földjét adományozza.

X. Mulasztást követnék el, ha az Árpádkori ügyvédek-ről írván, nem emlékezném meg a *király* ügyvédjéről, a legfőbb úr, a leggazdagabb földesúr ügyvédjéről. A fennmaradt okiratok ugyan az Árpád-korból nem őriztek meg egyetlen egy adatot sem a király ügyvédjéről, de már Róbert Károly idejéből 1332-ből van documentumunk, mely «Thomas dictus Tyuk filius Johannis aulae regiae procuratorról» szól (Fehér VIII. 7. 313) és a politikai történetből szinte evidens, hogy ez a hivatal az Árpádok alatt már létezett. Azt hiszem nem tévedek, ha ezen hivatal keletkezését már az Árpádok idejébe teszem. De a királyi korona által reá bízott ügyek fontossága közel fekteti a gondolatot, hogy a korona ügyvédje rendszerint előkelő úri ember volt. Alighanem mindig püspök, apát. Eljárt a király nevében, annak pereiben, mint «generalis procurator», «syndicus generalis regis». Az Árpád-királyok bőkezűségénél, donatiókat osztó természeténél fogva díjuk fejében kaptak donatiókat; a későbbi inscriptiót; közöltük fennebb II. Endre donatióját. Azt hisszük, nem tévedünk, ha azt állítjuk a királyi ügyvédekről, hogy őket is a kényszerűség, az okosság hozta létre. A király nagy ur volt; sok földje volt. Nem ért rá, hogy ügyeit személyesen intézze. Megbízott másokat, a kik nevében eljárta. A dolog ezen természete hozta létre a királyi fiscalist, épp úgy mint a nép okossága megteremtette magának a pristaldusokat, a procuratorokat, a szószólókat.

XI. A nagyváradi regestrumból és az Árpádkori iratokból különösen egy nagy tanulság világlik ki.

Az t. i., hogy a pristaldus, a procurator, a szószóló minden királyi intézkedés nélkül, tisztán a dolog természetéből, az élet ismeretéből, a nagyobb szóbeli ügyesség felhasználásából állott elő, habár csak meghatalmazotti

minőségben. A király rendet tartott; bírákat nevezett. Megbízta a káptalant az eskű, az Istenítélet kivételével. De a király ezen tényeknél megállott, tovább nem ment. Nem állított egyetemeket, jogi academiákat, a melyeken jogot tanulhattak volna az akkori ügyvédek. Nem gondoskodott semmi részben arról, hogy a peres felek jogtudó, becsületes védőket kapjanak. Maga a nép szükséglete, az egyszerű falusi embernek az a belátása hozta létre az ügyvédeket, hogy külön tudomány, külön művészet az igazság keresése, a peres ügy előadása, a bíró elé való terjesztése.

A pristaldust a nép okossága teremtette. Ezt nem rontja le az, hogy bizonyos esetekben a király adott pristaldust a félnek.

Alig hiszem, hogy a későbbi kutatás meg fogná dönteni azt az igazságot, hogy Magyarországon állami rendet ugyan a királyság hozott létre, de az ügyvédséget a nép egészséges esze és lelkülete létesítette. A magyar népnek volt annyi természetes esze és szíve, hogy ügyét, kérelmeit meghatalmazott által, védő által terjeszse a bíró elé. Az architecturát merőben a külföldről vettük át. A jáki templom, minden valamire való épületünk, külföldi emberek teremtménye. Az ügyvédség nem külföldi intézmény. Azt a magyar nép ereje teremtette meg. Az a nép lelkületében fekvő azon meggondoláson eredt meg, hogy az igazság külön dolog, a melynek előadásához nem ért mindenki, és hogy azért a hányszor a félnek baja van és bíró elé kényszerül menni, a joghoz értőkhöz kell fordulni, azokban meg kell bízni.

XII. A nagyvárad-i regestrum mellett az ország igazságügyi állapotait némileg meg lehet ismerni az egyes krónikákból. Fenmaradtak egyes ítéletek. Ezek is azt bizonyítják, hogy az eljárás szóbeli volt, minden forumon

Az ítéletek mind latinul vannak írva. A pert azonban a személyes megjelenés kötelezettségénél fogva bizonyára magyarul tárgyalták.

Különb. általánosságban is találunk itt-ott egy adattal, mely általánosságban megvilágítja a helyzetet.

Az aranybulla idejében 1222-ben írja Honorius pápa az egri éseknek: «A nagyszámú sokaságot nem egy könnyen lehet észszerű okokkal megnyugtatni. Most pedig úgy halljuk, Magyarország egész népe az új törvény szerint évenként kétszer is összegyűl, a királynak is jelen kell ott lenni, és ez a sokaság nehezen teljesíthető és igazságtalan követelésekkel szokott ott fellépni. Azt akarják, hogy azok a mágnások és nemesek, kiket gyűlölnék, fosztassanak meg minden tiszttól és méltóságtól, üzessenek ki az országból, javaikat pedig osszák fel a nép között». (Marczali 410. l.) Ez világot vet az akkori törvénykezésre is, mert az országgyűlés alkalmából királyi bírói széket ült a király.

II. Endre korában IV. Béla a várföldek, az elprédázott birtokok visszafoglalásával foglalkozott. A birtok, különösen az örökösödési pereket II. Endre IV. Bélára bízta, magának csak a megerősítést tartva fenn.

A perek eldöntésére világot vet Burchardnak Urspergenium chronicon-ja, «Nem a tiszta lelkiismeret és az áhítatosság vonja feléd az embereket, hanem a büntettek elkövetése és a pereknek pénzen szerzett eldöntése». (Marczali 436. l.)

Egyáltalában szomorúan van megörökítve az akkori társadalom a legtöbb hasonló íróban. Erőszak, vesztegetés, erkölcstelenség jellemzi az eljárást. Nem áll meg az egyház kapuinál sem. Több adatunk van az érsekek rabló gazdálkodásáról, bujálkodásáról; van az Istenítéletknél elkövetett hamisságról.

IV. Béla helyre akarta állítani a királyi hatalom tekintélyét. Minden téren. Elrendelte, hogy ő előtte széken ülve ne jelenjen meg egy nemes sem. Összetörette székeiket. Elrendelte, hogy előtte folyamodás nélkül ne jelenhessen meg senki. Mind a két rendelkezés nagy visszahatást szült. Az írásbeli folyamodványt egy későbbi törvény, IV. Béla idejéből, el is törli.

A tatárjárás kipusztította, uratlanná tett nagy terri-toriumokat. Hisz fenmaradt annak emléke, hogy a tatárok 1241-ben kemenczékbe rakták a talált documentumokat és elégették őket; a mint azt IV. Bélának a jászói monostor jogait megerősítő 1255-ben kelt privilegiumából tudjuk. A tatárjárás után a királyi adománynak újra tág tere nyilott. De a megyei urak is örködték ám jogaik felett és kivívták a régi megye törvénykezési függetlenségét. A földesúri hatóságot felszabadították az azelőtti direct királyi befolyástól.

V. István folytatta, nem nagy eredménnyel, atyja politikáját, a birtokok iránti pereket. Úgyszintén IV. László, de kellő eredmény nélkül. A földesurak kapzsisága erőt vett rajta. Igazi lelket, consequens erőt úgy sem öntöttek eljárásukba a királyok.

III. Endre alatt az 1298. országgyűlés rendeli ugyan, hogy a szentszék ítéleteiben a kanonjogban jártas emberek bíraskodjanak. Az első qualificationalis törvényünk a birói tisztról. Azonban nem látszik, hogy betartották volna a rendelkezést. — IV. László alatt pláne a veszprémi főiskola virágzott volna; ott jogtudósokat neveltek volna egy pár évig. De a veszprémi főiskolát a németujváriak elleni harcban maga a nádor Csák Péter dúlta fel. Ujra fel nem építették.

XIII. Ügyvédi működést elvétele találunk ezekben a perekben. Míg forrásaink elég bőven említik a birói szer-

vezetet; a sokféle bírót; ismerjük a káptalanok közbenjárását; tudjuk, hogy a notariusoknak milyen szerepe volt, a kiküldött királyi emberét is ismerjük. Még a prístaldusról is van törvényünk. Csak az ügyvédről ex asse hallgatnak a törvények. Igaz, hogy Hajnik művében 175 lapon említi, hogy ügyvédvalló levelek, literas procuratorias előfordulnak már a XIII. század második felében. És igaz, hogy a budapesti ügyvédi kamara millenaris kiállításáról kiadott catalogusában literæ procuratoriæ fel vannak ebből a századból sorolva.

De a nagyváradi regestrum adatain kívül egyéb adatunk nem igen van.

XIV. A latin nyelv használata, melyet akkor csak a papok értettek, arra mutat, hogy a procurator leginkább papokból állott elő. Aligha nem úgy volt, mint külföldön; Német-Francziaországban. Ott is papok segédkeztek az igazságot kereső embereknek.

A papok kezében volt a latin nyelv, a hivatalos nyelv. Nem kell azt hinnünk, hogy a papok valami nagyon hivatásszerűen fogták volna fel teendőjüket. Sok panasz és kesergés foglaltatik a krónikákban a püspökök és apátok istentelen ítéletéről. Az egyik Bánkban esetét, Gertrud meggyilkolását is az esztergomi érseknek tulajdonítja. Paráznaságukról, rabló garázdálkodásukról nem egy krónika mond hihetetlen eseteket. A papok erkölcselenségét nem egy pápai leirat korholja.

A papok botrányos életére felhozzuk Marezali nyomán (622. l.), hogy Zách, pécsi püspöknek házasságtörés, vérfertőzés, gyilkosság és Simonia, — eladta a papi javakat — iránti perének a költsége és büntetése 15.000 márkára (720.000 koronára) rugott. Egy oly költség, a melyhez foghatót a magyar justitia ezer éves fennállása alatt nem tud felmutatni. Igaz az is, nem magyar bíróság,

hanem a pápa ítélte meg. Igaz az is, nem tudjuk, kifizette-e ezt a nagy költséget. Aligha nem úgy volt, mint Lord Bacon, a kinek a király szintén elengedte a vesztegetés miatt rá rótt 50.000 font sterlinget. De a költség megállapítása már magában is érdekes.

Törvényünk is elég van ebből a korból, a mely a papok erkölcsös életét biztosítani akarja, szigorú büntetéseket szabván a bujálkodás, házasságtörő, vérfertőztető kapzsi egyházfőkre. De utóvégre a nemtelen pap mellett ott volt az is, a ki hivatása szerint teljesítette állásának kötelességét. Volt, a ki védelmet nyújtott a megtámadott tudatlanságnak.

XV. A városi ügyvédség.

Nem volna teljes a kép, a melyet az Árpád királyok ügyvédségéről adtam, ha külön ki nem emelném az Árpádkori városok ügyvédjeit.

A városi ügyvédek élete lényegesen eltér a vidéki ügyvédek életétől. Megérdemli, hogy külön szemügyre vegyük.

1. Az Árpádkori város lakossága egészen másforma életet élt, mint a vidéki földesúr. A mint ma is más dolga, baja van a földesúrnak és más a városi embernek, azonképpen volt ez így már az Árpádok korában. Ha visszatekintünk az elmúlt századra, nincs jóformán városunk, a mely culturalis intézményt nem létesített, iskolát nem alapított volna. A földesúri családok szintén évszázadokra tekinthetnek vissza. A legkevesebb dicsekedhelik azzal, hogy culturalis intézményt létesített volna.

A városi ügyvéd más természetű ember volt, mint a földesúrnak az ügyvédje, a pristaldus, a procurator, a szószóló.

Sok adatunk nincsen, de következtetés útján biztosra lehet ezt venni.

Nézzük, mit tudunk, ha részben feltevések útján, megállapítani.

Az Árpádkori városok culturalis állapotáról a megelőzőkben már tettünk több megjegyzést. Kiegészítjük most.

2. A városokból az irányt adók mind német telepítvények voltak. A polgárok részben magukkal hozták a német jogkönyveket, a Sachsen, a Schwaben-Spiegel-t, a magdeburgi, az igloui jogot. A tatárjárás után a magyar királyoktól, különösen IV. Bélától kaptak privilégiumokat, a melyek alapján berendezkedtek.

3. A selmeczi jogkönyv a legrégibb. A XIII. századból való. Ugyanesak erre a századra megy vissza a pozsonyi, a budai jogkönyv. Az erdélyi szászok joga. Ha ez utóbbiak később is lettek írásba foglalva, maga az írásba foglalás mutatja, hogy tényleg már élt az a jog. Bizvást a XIII. század másik felébe tehetjük keletkezését.

Ezek a jogkönyvek terjedelmes, rendszeres munkálatok. Ha nincs is minden alapgondolatuk egész megnyugtató módon kidolgozva, azért mégis rendszeres munkálatoknak elfogadhatjuk. Szépen egyesült bennök a német civilisatio a magyar élet követelményeivel. Sokkal többet nyújtanak az élet megismerésére, mint az országos törvények.

Alapelvük: a városi élet függetlensége; a városi autonómia érvényre emelése, az emberi élet bajainak helyes szabályozása.

Tisztelték és engedelmeskedtek a királynak. De tisztelték autonómiájukat is. Ezt nem használták fel kizárólag egyéni jólétök emelésére, a mint azt a nemes urak az országos törvényhozásnál tették.

Főgondjuk volt nekik is a vallásosságot fentartani. De e mellett az ipart és kereskedelmet, a polgár ezen

főfoglatosságát ellátták kellő szabályokkal. Száz számra mennek a szabályok, a mit a forgalom, a munka védelmében felállítottak.

Az ember lelke örül, ha látja azt a minden emberi munkára, a tisztességre és rendre irányuló atyai gondot, mely ezeket a jogkönyveket jellemzi. Valóban «aranyos könyvek»: el lehet róluk is ezt mondani, a mit Bartal a nagyváradi regestrumról mondott. A nemes urak 600 évig vitték az ország kormányát és ezen 600 év alatt nem hoztak még a földbirtok tekintetében sem annyi szabályt, mint a kiválóbb városaink már a XIII. században. Mintha egészen más érzésű nép lett volna a városi. Nép, mely a munkát, annak eredményét meg tudta becsülni, mely lelkét a rend és tisztesség fentartására fordította.

A jogkönyvekben bőven vannak rendelkezések a mezőgazdaságról. Több gondot fordítanak a mezőgazdasági rendre, a munkára, mint a nemes urak. A városi emberek csak egy elenyésző töredékét bírták az országnak. De ebbe több lelket öntöltek, mint a földesurak, a kik az ország végtelen termékeny rónáit bírták. Van bőven rendelkezés a szántóföldek, az állattenyésztés, az erdőgazdaság terén. A budai jogkönyv a szőlőtermelésre, gyümölcstermelésre, sőt a főzelék és zöldségre; a selmeczi a bányajogra bőven kiterjeszkedik.

Az ipari tevékenység részletes szabályozást kapott. Az ötvösök, az íj- és nyílgyártók, a bőr- és szövetnemű iparosok, a mészárosok, a szűcsök, szabók, dolmánykészítők, a talpkészítők, pékek, sörfőzők, mind szerepelnek a jogkönyvben. Nem hiányoznak a gondoskodások az ócska ruhaneműek mesterségéről.

Még bővebben vannak szabályozva a kereskedelmi forgalom tényei. Megismerjük a budai jogkönyvből a

budai kereskedőnek és az idegen kereskedőknek jogkörét. Az árúmegállítás jogát. A vásárok rendjét. Az egyes üzlethelyiség jogviszonyait. Az elárusítási közvetítőket. -- Találkozunk egy egész sereg szabálylyal, mely az ingó dolgok eladását szabályozta. A gabonaeladások, az állatok, a hús eladása; a vadhúsé, a halaké, zsiradékoké. A ruhaneműek külön gondoskodás tárgyai. Részletes rendelkezések vannak a selyemszövetek, a többi vegyes szövetek, piperecikkek forgalmáról. Megismerjük a legalsóbb kereskedői rendnek, a kofáknak szabályzatát: a gyümölcskofák, a sós kofák, csirkés kofák és egyéb kofák rendjét.

A közjog és az általános magánjog rendelkezései, a polgári élet, a mindennapi élet rendje kiegészíti a jogkönyvek tartalmát. A hadi viselet, a tudás, a művészet, az egyházi ünnepélyek, a harangozás, az élet örömei s bánata mind szabályozást kaptak le a temetkezésig.

4. Igazságszolgáltatási szempontból a jogkönyvek alapelve az, hogy a város polgárai csak saját városi törvénytörvény-székök hatósága alá tartoznak, a melytől csak a királyhoz, illetve a tárnokmesterhez ment bizonyos esetekben a felebbezés. A későbbi időkben ezt az elvet consequensen keresztülvezették és kiépítették Zsigmond alatt a tárnoki jogszabályok institutiójával.

Ennek a jogfejlődésnek az eredménye már ebben a korszakban is az volt, hogy a városok, a városi polgárok joga mint egészen különálló jog állott a nemes urak országos joga mellett. Nem úgy volt, mint ma van, hogy egységes jog tartja együvé a nemzet összes tagjait. Az Árpádok két utolsó századában egész külön jogtestet képeztek a városok és egész külön testet a nemesség. Külön joga, külön igazságszolgáltatása volt mindegyiknek.

Ez a városi igazságszolgáltatás alapján lényegesen más úton haladt, mint az országos törvényhozás, az országos igazságszolgáltatás. Ebben az egyéni erő, mondjuk az erőszak igen gyakran megtörte az országos jogot, veszedelmes olygarchákat teremtett. A városokban ennek nem igen találunk nyomára. Az országos igazságszolgáltatásban a legsötétebb babona, az Istenítéletek feltétlen uralmát látjuk. A városiban felvilágosodottabb nézpon-
tokat találunk. A városi jog t. i. okosabb alapokon meg volt írva. Ennélfogva a városi justitia is közelebb áll hozzánk.

5. A városokban volt élet, munka, volt cliens. Következőleg ügyvédnek is kellett lenni. És volt is.

A budai jogkönyvben 14 helyen is találtunk adatokat, a melyekből biztos a következtetés, hogy ügyvéd volt a városban.

A jogkönyv 50., 175., 317., 324., 327., 361. számaiban látjuk, hogy a fél ügyvéd által helyettesíthette magát. Ezt nemcsak a beteg fél tehette, a mit a budai jogkönyv 361. száma külön felemlít, 6 hetet adván neki, hogy meggyógyuljon. Ha valakinek ügyvédre volt szüksége, a városi jegyző előtt állított ki ügyvédvalló levelet. De erre se volt okvetlen szükség. Elég volt, ha a bírák tudták, hogy az ügyvéd meg van bizva a képviseléssel.

Egy személy több ügyvédet is vallhatott. De nem mindenki vallhatott ügyvédet; a szőlőművesnek (Pergman) személyesen kellett megjelenni.

Qualificatióra vézve úgy látjuk, hogy 20 évesnek kellett lenni.

Van szabály, mely megköveteli, hogy az ügyvéd tehetősége szerint járjon el.

Ennyit mond a jogkönyv az ügyvédről, a kit «procurator» név alatt ismétellen (317., 324., 327., 361. számok) is említi.

A budai jogkönyv 361. sz. esetében az ügyvéd mellett látjuk a Vorsprecher-t, a szószólót, a ki a felet, ha beteg, helyettesíti.

6. Több rendelkezésünk nincsen. És nincsen fentartva semmi peradatunk sem, a melyből az ügyvéd szereplését közelebbről meg lehetne ismernünk.

Feltevésekre vagyunk ennélfogva utalva.

7. Azt hisszük, helyes alapon vagyunk, ha constatáljuk, hogy a városokban ügyvédi élet volt. Különböztethetetlen volna például a budai jogkönyv, mely az ügyvédekről, a procuratorokról csak úgy szól, mint a pékről, mészárosról, csirke-kofáról. Megállapíthatjuk azt is, hogy az különbözött a nemesség országos ügyvédjétől. A városokban nem találunk pristaldust. Más az igazságszolgáltatásuk menete, ennélfogva ügyvédsége is más volt.

Nem téves talán az a feltevésünk sem, hogy a városi ügyvédek nem voltak karilag szervezve. Sőt még a külön foglalkozási mesterségig sem fejlődtek. A városok adókönyveiben sehol sem szerepel az ügyvédség. Valószínű, hogy az életben sem szerepelt egészen külön kifejlődve, a mi nem zárja ki, hogy egyesek nagyobb ügyességök-nél fogva a díj által is indítatva, rendszerint ügyvédi tanácsadással, bíróság előtti megjelenéssel keresték kenyerüket. Mindenesetre bántó, hogy a jogkönyvből megtudjuk a szeméthordó baját: megtudjuk, hogy hány csirke-kofa, ebből hány magyar és hány német élt Buda városában, de az ügyvédről ennyit se tudunk meg. A jövő kutatásaiból sem igen remélünk bővebb felvilágosítást. Azt hiszem, be kell érniünk azzal, hogy külön szabályozású ügyvédség létezett a városokban.

XVI. A papi ügyvéd.

Az eddig tárgyalt országos és városi ügyvédség mellett kétségkívül léteztek ebben a korban, úgy mint a

megelőzőben, a püspöki szentszékek, kolostorok mellett a papi ügyvédek. Az egyház az élet igen nagy térein ebben a korban is szakadat nélkül gyakorolt birói hatalmat. Fennállott most is régi terjedelmében az egyházi, a pápai *jurisdictio* a vallás és erkölcs elleni bűntényekre; a magánjog, a családi jog sok nagy terére. Volt tehát ügy elegendő. Kellett lenni ügyvédnek is, a ki az egyház hatalma alá kerülő embert segítette. Az már csak külsőség, hogy ez az ügyvéd egyuttal pap volt.

A külföldi jogélet is arra tanít, hogy ez a feltevés alapos. Külföldön is mindenütt papok segítették a szegény embert, különösen egyházi törvényszék előtt.

Van egy pár *documentumunk* is, a mely ezt igazolja. Ha ezekben inkább országos sérelmek tárgyaltatnak, azok mégis mutatják, hogy a papok eljárak az ügyes-bajos emberek segítségében.

Közelebbi adatunk nincsen. Nincs pápai, egyházi rendelésünk arról, hogy a magyar papok ügyvédi hivatásukkal visszaéltek volna, hogy tulságos díjakat szedtek volna. Sőt oly adatunk sincsen, mely őket a felek képviselőletétől eltiltaná, mint a mainzi zsinat fönnebb közölt határozata.

XVII. Összefoglalva azt, a mit az Árpád királyok utolsó századából az ügyvédségről feljegyezve találunk, következő képet alkothatunk magunknak.

Az országban megerősödött a földesúr, a nemesség a királyság és a keresztyénség uralma alatt családjogi és vagyongjogi tekintetben. Alkalmatos *cliens* lett.

Ezek a *cliensek*, tehát a magyar nép emberei tovább fejlesztették a már az elmúlt században keletkezett ügyvédséget.

Ez az ügyvédség pedig négyes alakulatban teljesítette a hivatás kötelességét.

Az országos ügyvédség tagjait megismertük a pristal-
dusokban, a procuratorban és a szószólóban. Ezek a
nemességnek, a földesuraknak, a népnek volt segítője.

És volt papi ügyvédség, a melynek pap tagjai segí-
tették a felet, különösen az egyházi bíróság előtt folyó
ügyekben.

Volt ezen országos jellegű ügyvédség mellett a városi
ügyvédség, mely a városi polgárt védte ügyes-bajos dol-
gaiban, majd mint tudós procurator, majd mint szószóló.

Meglehetősen gazdagon bugyogott fel tehát a nép okos-
ságából az ügyvédség. Magas cultura, kari szervezet nél-
kül. De azt észre lehet venni, hogy a néperő, a nép
okossága teremtette meg őket mindenütt. Szabályok nem
maradtak reánk, a melyek az akkori ügyvédek eljárását
szabályozták volna. Azt azonban ténynek kell elfogad-
nunk, hogy az igazi ügyvédi rendet a nép ereje terem-
tette, az tartotta fenn.

VISSZAPILLANTÁS AZ ÁRPÁDOK KORÁRA.

I. Az Árpádok 896-tól 1301-ig, 405 évig voltak Magyarország urai. Eleinte fejedelmi rangban, majd királyi méltóságban. Történetünknek majdnem fele részét ők töltik be. Nyomot hagytak. Hogy *vagyunk*, nekik köszönhetjük. Illő, hogy mielőtt tovább haladnánk, még egy búcsútekintetet vessünk az ő fejedelmi házukra. Hálával és áldással tehetjük csak.

Ügyvédi szemmel nézzük a kort, azon tudatban, hogy ez nem von le semmit alkotásaik nagyszerűségétől.

Ezen szempontból következő korszakokat különböztethetünk meg.

Az *első* korszak ÁRPÁD *fejedelem és fia ZSOLT*. Mint harcziás, de pásztornép fejedelmei jönnek Európába. Földet foglalnak. Keresik a határt nyugot, dél, kelet felé. Ötven évig tart ez a keresés. Végre az augsburgi csatában megtalálják a határt nyugot felé. Megismerik az európai élet feltételeit, nagyszerűségét. Lassan megszeretik Európát. Kezdenek hozzásimulni. Magyarország földjének végtelen nagy terjedelme lehetővé teszi ezt. A honfoglalásnál nem volt szükségök az igazságra. Az erő és egynejtűsége álló ősi rend elegendő volt a feladat teljesítésére.

A *második* korszak: Taksony, Géza és István kora. Ebben ereszti le a nép gyökereit a haza földjébe. Ebben veszi kezdetét az igazi honfoglalás. Megesőkken a harczias erő. A nép főfigyelmét az otthonok megalapítására fordítja. Ebben a korban kezdik meg az Árpádok az európai civilisatiónak, a királyságnak, a keresztyénségnek behozatalát.

A *harmadik* korszak, a királyok korszaka, Szent Istvánnal kezdődik; Kálmán királyig tart. Folytatódik a telepedés munkája. A királyok ráerőszakolják az ázsiai népre az európai élet feltételeit. Leveretnek az ázsiai magyar pogányok. A király berendezi magának karolingi mintára a királyságot. Berendezi, alapot vet a keresztyénségnek. A nép előkelő része kezd lassan földműves, földbirtokos lenni. Lassan qualificálódik.

A *negyedik* korszak, Kálmán királytól az aranybulláig. A nemesség, a földesuraság megalakulásának a kora. A királyi hatalom csökken, előtérbe lép a nemes, minden aspiratiójával. Alkotmányos részvételével, tulajdonjoggal, és e tulajdont megörökítő örökjoggal, jurisdictióval. A király adományozza a tengernagy földet. A föld magánkezekbe megy által és a király megfogyott hatalmát nem tudja culturalis eszközzel pótolni.

Az *ötödik* korszak, az aranybullától – az ÁRPÁD-ház kihalásáig. A királyi hatalom hanyatlásának a kora; rémesen megvilágítva a tatárjárástól. A földesúri, a bárói vagyonosodás kora; az olygarchák megalakulnak; a király hatalma ugyanabban az országban fogy. Az ország súlyed, a mely mértékben nő az alkotmányosság.

II. Az Árpádok négyszáz éven át előkelő, hatalmas királyok voltak.

Az Árpád királyok házasságai értékes tanulságot adnak arra nézve, mekkora becsületük volt az európai államok

uralkodó családai között; világot vet egyuttal az Árpád királyok politikájára. Mert beletekintve a népek életébe, azt látjuk, hogy itt is a közép korban a *magánjog* az uralkodó nagyhatalom. Majdnem kizárólag annak érdekei szerint igazodnak el az országok tényei, élete. A honnan a király asszonyt vesz, azzal az uralkodóházzal rendszerint jó barátságban, szövetségben akar élni. Holmi örökösödési igényekről, speculatióról nem is szólva.

A német császárokkal, a német fejedelmekkel több jelentőségteljes házasságot őrzött meg a történelem. Szent István elveszi Gizellát, a bajor fejedelem leányát. Salamon a német császár leányát, Judíthot bírja nőül. Szent László Rudolf, sváb herceg, a német császár ellenjelöltjének leányát, Judíthot bírja. II. Henrik, osztrák herceg bírja III. István nővérét. Barbarossa Frigyes, a nagy Hohenstaufeni császár leánya Imre, Béla király fiának az arája; Barbarossa Frigyes fia, Frigyes sváb herceg elveszi III. Béla leányát. Béla királyfi 1264. nőül veszi a brandenburgi örgróf leányát.

A görög császársággal jelentős, majdnem egy századig tartó viszonyt kötött Szent László, a mikor leányát, Piroskát, Komnenos Alexios, görög császár fiához, Jánoshoz adta. Az ő fiúk volt a nagy Manuel császár. III. István Máriát, görög császárléányt bír. III. Béla Manuel császár (Komnenos-család) leányát, III. Béla leányát Angelos Izsák görög császár bírja.

A francia király, Fülöp Ágostnak Margit nevű hugát elveszi III. Béla. Ugyanaz a Margit, a ki Barbarossa Frigyes császárt Esztergomban fogadta, mikor keresztesháborúba ment.

A sicíliai király Rogeriusnak leányát Buzillát elveszi Kálmán király.

Az antiochiai herceg, Raymond, leányát chatilloni Annát, elveszi III. Béla király, a görög nevelésű.

Az apuliai fejedelem, Róbertnek leányát elveszi II. István király.

A meráni és andechsi gróf leánya, Gertrud, II. Endre király neje volt. Katona József halhatatlan Bánkbánjából ismerjük az alakját, bár a költő alighanem erőszakot tett a történeten. Hisz Gertrud volt Szent Erzsébetnek édes anyja! Hihetőbb, hogy nem Bánkbán, hanem János, esztergomi érsek ölte meg Gertrudot a pilisi sátorban; legalább erről van történelmi nyom.

Az aragoniai herceg leánya, Konstancza, Imre királynak volt a neje. III. Béla leánya II. Alfonz aragoniai király neje.

Az Anjou királyi házzal köztudomású a korszakos házassági összeköttetés. III. (kún) László elveszi Anjou Károly, a francia Szent Lajos király öcsésének leányát, Izabellát; és Anjou Károly fia, II. Károly, nápolyi király, elveszi V. István király leányát, Máriát.

Az éjszaki, keleti és déli hatalmasságokkal nem kevésbé sűrűtek az összeházasodások.

A velencei urakkal megnyitja a sort Szent István, a ki egyik nővérét nőül adja a dogénak; fia Péter király.

Az orosz dinastiákkal majdnem legsűrűbb a házasodás. Szent László egyik leányát, Szvjatopluk, kiewi nagyfejedelem bírta. Kálmán király második neje Euphemia volt, a kit később elűzött és a ki Oroszországban Borisot szülte, sok polgárháborúnak a gyászos hőseit; ez II. Vladimir Monomachusnak, a Rurik-házból való smolenszki nagy fejedelemnek a leánya volt. Géza 1146-ban elveszi szintén a Rurik-családból való Euphrosinát, Misztiszlav, kiewi nagyfejedelem leányát, III. István király anyját. IV. Béla két leányát orosz nagyfejedelmeknek adja.

A lengyel fejedelem egyik leányát I. Béla bírja, I. Endre

elveszi Jaroszlaw, lengyel fejedelem, Anastazia leányát; IV. Béla egyik leányát lengyel fejedelemnek adja. III. Endre a kujaviai hercegnek, Zienoirtnak leányát, Fenellát veszti el.

A szerb fejedelemnek, Uroznak, Ilona leányát II. Béla bírta.

A kún fejedelmek leányaival is párosodtak. IV. Béla, V. István kún fejedelmek leányait bírták.

A házasságoknak ez a felsorolása mutatja az Árpád-ház előkelő voltát. A királyi hercegek, a királykisasszonyok házasságait fel se vettem a kimutatásba. Csak a királyok főbb connubiumait vettem fel.

III. Az Árpád királyok politikája hatalmas képet nyújt. Menjünk végig azokon a viszonyokon, a melyekben Magyarország dicsőségét a különböző népekkel szemben tartották.

Tartsuk észben, hogy királyi hatalmuk az ország rengeteg területeinek birtokában állott. Adományaikkal, a régi törzsbirtok újra megerősítésével, új adományokkal csináltak maguknak szinte magánjogi kötelekkel egy hozzájuk esatlakozó vitézi rendet.

De tartsuk észben azt is, hogy a mely mértékben történtek az adományok, a mely mértékben fogy a királyok adománybirtoka, ugyanabban erősödik a megadományozott nemességé, a kik aztán a haza iránti kötelességüket nem vették komolyan a lelkükre. A királyok nem gondoskodtak kellőképp arról, hogy seregök, hatalmuk legyen a megajándékozottak felett. Ezek meg elvben tartoztak volna a királyt követni. Ki is mondták, de tényleg nem igen tették meg. Ez adja meg a magyarázatot a királyi hatalom alászállására.

A részletekben különben a kép a következő :

A *német császársággal*, a német birodalom egyes

hercegségeivel állandó a viszony; és ez mindvégig legfőbb figyelmet érdemel. Csak II. Endre idejében szorult egy időre másodsorba. Az Árpádok már fejedelmükben megismerkedtek a német fejedelem, a német nép hatalmával. Leginkább ő általuk buzdult Szent István a Karolingok birodalmának utánzására, a keresztyénség bevételére. A szász császárok, II. Henrik és Nagy Otto kitanították a magyart, hogy a nyugat felé mi legyen a hazája. Az ő idejéktől fogva, különösen az augsburgi csata óta szorítkoztak Magyarországra. De a viszony azért állandó volt Németországgal. Hol határvillongás, hol magasabb egyházi, emberi érdek összehozta az Árpádokat minden német dynastiával. A szász császárok, utánna a frank császárok, majd a hohenstaufenek, végre Habsburg Rudolf mindig befolyt Magyarország dolgaiba, úgy mint Magyarország a német dolgaiba. Hol mint jó rokon, szövetséges; hol mint ellenség. A német császárok legtöbbször járt Magyarországon, szintén hol mint ellenség, hol mint barát, hol mint a keresztes hadak parancsnoka, mint például Fridrik Barbarossa. Rövid pár évig Péter idejében a német valóságos hűbéres ura volt Magyarországnak. De ez a hűbéri viszony csak egy pár évig tartott és oly keveset nyom, mint az a tény, hogy a német császárok a fejedelmek idejében adófizetők voltak a magyarnak. Mondhatni, aranyfonalként húzódik végig a magyarok történetében a német nemzet befolyása, nemcsak az Árpádok alatt, a kik öntudatosan követték a németeket, hanem későbbben is, napjainkban és a még jövő századokban. Sokkal nagyobb benyomást tettek a németek mi reánk, mint mink ő reájok. A németek mindig előkelő, nagy nép voltak. A magasabb culturának voltak hirdetői az egész nyugaton. Az emberek nagy problémáiban izzadtak és fáradtak. Német-

ország a pápaság, a reformatió szülőföldje, a tudomány egyik hatalmas előmozdítója. Magyarország Németország mellett másodsorban élte világát, még az Árpádok alatt is. De dicsőségük az Árpád királyoknak, hogy ebben a másodrendű szerepben, becsülettel meg tudtak állani, ugyanazon becsülettel, a melylyel a német megállt. Oly becsülettel, a melylyel, Mátyás király kivételével, utóbb nem rendelkezett. Tán felemelkedik ismét a jövőben!

A *pápai* hatalommal a viszony épp oly állandó. Majd baráti, majd az interdiktumig menő ellenséges. Alapcharacterere a fiúi hűség és engedelmesség, de e mellett hatalmasan kidomborodik a király önállósága, úri volta. A püspököket, az apátokat, a káptalanokat, szerzeteseket Róma kegyességéből kaptuk: Szent István még a koronát is II. Sylvester pápától vette. De alapjában mindvégig erősen tartották a magyar királyok apostoli jogait. Szent László is inkább a német császárral tartott, mint a pápával. Csak rövid időre lépett előtérbe a pápai irány. Kálmán, III. István, II. Endre 1233. decretumában, jól mondja concordatum-természetűnek Marczali (307), a papi-rend bizonyos tulzott önállóságra és hatalomra fejlődik. De a magyar király fenhatósága, a mi történt, III. Sándor, a legnagyobb pápa idejében történt, még mindig nyilvánvaló. A magyar királyok benső viszonyban állottak a pápával; hisz a guelfek és ghibellinek harcában inkább guelfek voltak. István király a legnagyobb pápától, VII. Gergelytől lett szentté avatva. II. Endre leánya, Erzsébet, szintén pápai úton emeltetett a szentek közé; Szent Lászlót III. Celestin pápa avatta szentté 1185—1187 körül. A magyar királyt a pápa rendszerint szívesen támogatta a délkeleti harcokban. Hogy a pápa Magyarországot hűbéresnek tekintette, komoly figyelmet nem érdemel. VII. Gergely tartotta ezt. Erről a pápáról

meg tudva van, hogy ő Isten kormányzójának tekintette magát, mindenkit hűbéresének vett; a magyar királyt csak úgy, mint a többi császárokat. Gyakorlatilag a hűbériség alkalmazva soha sem lett; oly kevéssé, mint a német császárság hűbéri hatalma, bárha Péter alatt ezt a magyarok in plena forma juris elfogadták.

Minden pápai befolyás daczára az Árpád királyok úrnak tartotta magát. Minden lépten-nyomon találkozunk az egyházi javak adományozásával; de találkozunk egyúttal bizonyos érsekek, püspökök javai elkobzásával, a püspökök megfenyítésével. Az egyházi főurak az Árpádok korában egyúttal világi nagy urak voltak. Krónikáink mesélnek arról, hogy lakmároztak, ittak a királylyal. Van adat arra is, hogy csak úgy raboltak, gyilkoltak, mint a világi urak. De végig vág az Árpádok történetében, hogy a király — *király* volt; fölöttük állónak tudta magát végig.

A nyugati államokkal való viszony el volt intézve, még az Árpádok királysága előtt. Azt Nagy Otto az augsburgi csatában évezredekre, örök időre megpecsételte. Nem is volt az Árpádok alatt komoly szó arról, hogy a magyarok nyugat felé terjeszkedjenek. Határvillongási háborúk ezt meg nem változtatják. — Németország sem bántotta az Árpádokat. Az akkor a pápasággal vívta a nagy harcot. —

Némileg másként álltak a magyarok az Árpádok alatt *kelet, délkelet* felé. Nyugat felé hiába erőlködtek. A világ többi tája tán alkalmasabb talaj lett volna.

A magyarnak dél felé *tengerre* van szüksége. A honalapítás tenger nélkül csonka. Ezer éve lakunk itt, tengerünk ma sincs. Spalato nem elég. Fiume sem. A Földközi tenger, Fiume, Konstantinápoly körül méltó nemzetpolitika mellett, elengedhetlen szükséges Magyarország nagyhatalmi állásához. Csak a tenger tudja az Alföld déli-

bábos klimájának káros hatását gyöngíteni; csak az nyit teret a világforgalomra; csak az ment fel attól, hogy szárazföldi patkányok legyünk, a kik az alföld délibáján rágódunk.

Sajnos, az Árpádok alatt nem történt a tenger felé döntő lépés. Pedig még a muszka is tudott tengert szerezni egy *nagy* fejedelem, Nagy Péter alatt.

Az akkori időben a kelet, a dél távolról sem nyújtottak oly erős államszervezetet, mint a nyugat. A görög császárság, a bolgár, a szláv, a horvát, az olasz elem részben túlrett, részben éretlen conglomerációkban élt. És — sajnos — constatálni kell, hogy még sem sikerült az Árpádoknak ezeken a vidékeken oly államalakulatokat létesíteni, a melyek talán kiállották volna a későbbi századok viharait, félelmetes nagy posztóra emelték volna Magyarországot. Nem sikerült a tengert állandóan meghódítani.

Tettek az Árpádok kelet és dél irányában is nevezetes lépéseket. Sőt hódítottak is. Horvátország, az adriai tengerpart egy része, Szerbia, Bolgária bizonyos részei elismerték a magyar korona fenhatóságát. Megvillanhattott több Árpád fejedelemben is a gondolat, hogy Kelet-Európának uralmát egyesítik a magyar koronával; tettek is ebben az irányban. Nem dönthetjük el, hogy tehettek-e volna többet, biztosabb fundamentumokra fektethették volna-e délen a magyar fenhatóságot. Csak azt a tényt lehet és kell constatálnunk, hogy dél-kelet felé biztos uralmat nem tudtak megvetni. Sem az Árpádok, sem a vegyes királyok, sem a Habsburgok. Vajjon lesz-e idő, a melyben a magyar meghódítja magának a tengert?

De nézzük egyenként és közelebbről.

Szent István birodalmának dél-keleti határán terült a *görög-római* császárság. Egy korhadtt államtest, de nagyszabású keretekkel. A magyarok már akkor ismer-

kedtek meg vele, mikor még Lebediában tanyáztak. Folytonos volt az érintkezés a fejedelmek alatt.

Szent István a nyugoti egyházhoz, a nyugoti Európához csatlakozott, egész erejével. Mintha kellő figyelemre sem méltatta volna a görög császárságot, a *tengert*. Vagy legalább csak másodsorban vette volna figyelembe. Úgy látszik, nem állott világosan előtte, hogy Magyarország hivatása: a Kelet uralma le Konstantinápolyig. Hadakozott a görög monarchiával, de kellő erő és consequentia nélkül. I. Géza alatt megint feltűnik a görög császárság. I. Géza 1075-ben tőlök kér és kap koronát. De már háborúról szó sem volt. Szent László király leánya Komnenos Alexis neje lesz, és ezzel concret testet ölt a görög kérdés, mely akkoriban a keleti kérdés volt. De igazi eredmény nélkül maradt minden. III. Béla, e görög nevelésű Árpád királyunk, sokat foglalkozik a görög császársággal: sőt II. Endre rá is tört a görög császári korona birtokára. Azonban «alkotmányos» uton indult: a nemességünk, nem követte a fellendüléseket. Bár a harcok és diplomatikus tárgyalások egy évszázadig tartottak, bár voltak idők, midőn a görög császár, Manuel, szövetséget kötött a német császárral, Frigyes Barbarossával, Magyarország ellen, és bár ebben III. Sándor pápa a magyarok mellett foglalt állást, a hullámok lecsendesedtek. A tengeren nem vetettek lábat. Inkább lent maradtak a tengernélküli kis nemzetek niveauján.

A görögöt a későbbi századokban a török váltotta fel. Óriási hatalmával szemben a magyarok Hunyady János alatt még támadólag is érvényesíteni próbálták hatalmukat, a Balkánon túl a tenger felé terjeszkedéseket. Elbuktunk. Évszázados küzdelmek után még ma is megoldatlan a magyarnak a keleti Európa, a tenger feletti uralma. A jövőben kell biznunk.

Az oroszok, szlávok népfajaival az éjszakon és keleten hasonló volt az Árpád alatti Magyarország sorsa. Nem volt az orosz akkor az, a mi ma. Inkább több hatalmas néptörzs volt, de ellentétes kezdetleges műveltségű. A magyarok már a fejedelmek korában vívtak velök harczot, de valami mélyebb gondolatot bennök találni nem lehet. A királyok alatt az orosz fejedelemségekbe menekültek a király testvérei. Házasodtak is onnan, még a királyok közül is többen. I. Endre Oroszországból tör be orosz csapatokkal: Szent László hasonlóképpen. De Kálmán már kemény csatát vív velök. Ha hitelt adhatunk a krónikáknak, a San folyó mellett 40,000 magyar esett volna el egy csatában. Pauler Gyula ugyan «képtelen»-nek mondja e számot. Ha nem is esett el 40,000 ember, azért mégis ki lehet mondani, hogy a San mellett ismétlődött az, a mi 150 év előtt Augsburgnál, a Lech mezején történt. Mintha az oroszok nagy diadala örökre gátat emelt volna a magyarok keleti terjeszkedése ellen, olyformán, a mint azt a nyugat irányában az augsburgi csata tette volt. — II. István király derekasan hadakozott az oroszokkal. De magyar jobbágysai, a nemesek, a csata előtt összeültek és így szóltak a királyhoz: «Úgyan minek, miért haljunk meg? Ha elfoglaljuk a herczegséget, kit tesz meg herczegnek közülünk a király? Uram királyunk, mit művelsz? Kit teszel ide herczegnek? Főembereid közül senki se vállalja.» Ezt mondták a nemes urak a királynak, a Képes Krónika elbeszélése szerint. A magyar nemesek ezen szavaira a király visszament. Mintha azt fejezné ki érthető módon a krónikás, hogy tisztán a kelet felé, éjszak felé a magyarnak nincs keresni valója, a mi bizonyos restrictióval így is van, noha ez nem a teljes igazság. II. Géza a kiewi fejedelem leányát, Euphrosinát veszi nőül, és III. Béla, II. Endre

uralkodása alatt folynak a háborúk Halics, az orosz tartományok miatt. De a végső eredmény inkább az Árpád-ház visszaszorítása. Szárnypróbálgatást látunk éjszak, kelet felé, de komoly erő, consequentia nélkül, a miben a magyar «alkotmányos» gyöngesége miatt meg kell nyugodni.

A *lengyelekkel* szemben az Árpádok, csak úgy mint az oroszokkal szemben, valami nagyobb conceptióról nem adtak bizonyosságot. A háborúskodás itt is elég gyakori volt. Már Szent Istvánnak volt harcza Chrobry Boleslóval. I. Endre a lengyel fejedelem lányát veszi el; ő alatta menekül ide Béla öcsese, Szent László; Kálmán idejében folytak velök harcok; különösen Halics iránt, a melyet az orosz fejedelemségekkel egy sorban említhetünk. Sok magyar vér folyt ottan. De consequens politikai gondolatot nem érvényesítettek.

A *délvidéki* kisebb népekkel több eredményt mutatnak fel az Árpád királyok. A bolgárok, szerbek, bosnyákok, horvátok ismétellen megéreztek az Árpádok kezét. Velenceze se tudott sikeresen hosszabb időre ellentállani. Spalató, Zára a magyar koronát uralta majdnem 150 évig; Szerbia, Belgrád, Horvátország, Bosznia, Ráma szintén. Horvátország, Szlavonia végleg megmaradt a mai napokig. Egyszer-kétszer átkeltek a magyarok a Balkánon is, de maradandó államalkotásra nem fejlődtek.

A délkelet, a *Földközi tenger*, mint már fönnebb jeleztük, a dolog természeténél fogva a magyar nép uralma alá látszik rendeltetve lenni. Magyarország dús földjei, nagy természeti gazdagsága, az északi tenger hiánya, valamint másrészt a balkán népek fejletlen volta egyaránt arra mutatnak, hogy a délkeleten, a tengeren, a magyar uralkodjék. Európa keletén a magyarnak adott a természet legtöbbet. Az a legnépesebb, természettől úgy látszik, a legerősebb törzs; az van leginkább rá

hivatva, hogy igazságos ura legyen a tengermelléki balkán népeknek. Szüksége is van a magyarnak klimatikus szempontból a tengerre, a Földközi tengerre.

Ezekén a téreken az Árpádok háborúskodtak ugyan, de semmi maradandót nem alkottak. Csak Horvát-Szlavonország van meg, de ez csak a kisebbik, a kevésbé fontos rész. Ismételjük, a jövőnek dolga lesz, — ha a magyar meg tudja magát becsülni.

Némi megnyugvást lehet abban találni, hogy a mikor Magyarország sorsát nemzeti királyok, az Árpádok, intézték, akkor a királyok jelét adták, mintegy ösztönszerűen érezték, hogy hivatásuk a keletre, a tengerre szólítja őket. Nem tettek ugyan elég erélyes lépéseket a tenger meghódítására; de egy századig a görög császárság, a tenger problémája alatt állottak. Görög nevelést is kaptak; így III. Béla voltaképp görög volt. De még Pauler Gyula sem tud nekünk semmi adatot mondani, hogy a görög élet leghivatottabb képviselője, III. Béla király a Földközi tenger uralmára tört volna. Sajnálni lehet, hogy az Árpádok fel nem ismerték azt az egészséges irányt, a melyet a gondviselés a tengerre a magyarnak nyújtott. Ezer év múlt el, a nélkül, hogy ebben az irányban, valamit tettünk volna. — De még nem telt be a sors. Hátha a Habsburgok alatt beteljesedik! Bosznia már jó irányt mutat. — A míg a Földközi tengert nem bírjuk, addig kis nép leszünk. Csak a tenger bírja megváltoztatni az alföldi klíma délibábos hatását! A tenger visz be a nagy hatalmak, a világ forgalmába!

IV. Nagyon tökéletlen lenne az Árpád királyok képe, ha külön rá nem mutatnánk a *trónviszályokra*, a melyek a legtöbb Árpád királynak szárnyát szegték. Nem is merünk nekik szemrehányást tenni, hogy miért nem foglalták el a Balkánt, a tengert; miért nem mentek le

Konstantinápolyba. Majdnem minden Árpád királynak végtelen sok bajt, háborús gondot adott a trónviszály.

Az Árpádoknak nem volt szigorúan megállapított öröklési rendjük. Árpád véréből legyen a fejedelem, az közérzés volt. De hogy a királynak éppen fia, nem-e inkább testvére legyen a király, az iránt majdnem de regula szétágaztak a nézetek, a mi az akkori népszokások között testvérháborút, vérengzést, országpusztulást idézett elő.

Mi részben e trónviszályoknak tulajdonítjuk, hogy az Árpádok Magyarország missióját, délen, a *tengeren* komolyan nem vehették, komolyan nem vették. Járult hozzá persze sok más tekintet. A többi közt az, hogy az akkori királyokban nem volt meg az a nagy áttekinetés, mely ehhez a conceptióhoz szükséges lett volna. Nem volt meg a királyokban a hadszervezés folytonos erélye. A népet nem tudták administratióval mindig maguk köré gyűjteni. Nem volt meg a cultura azon foka, a melyre a római pápa, a német császár már felemelkedett volt, a kik a régi görög és római statusférfiakból is táplálkoztak.

De ettől eltekintve, az Árpádok családja hatalmas, királyi család volt.

V. Az Árpádoktól bucsút véve, vessünk még egyszer egy pillantást arra, miként fejlődött a magyar nép az Árpád királyok alatt? Mekkora hatása volt a királyságnak, a keresztyén vallás felvételének?

Alig fér hozzá kétség, hogy eleinte, majdnem száz évig; a nép zömére sem a királyság, sem a keresztyénség valami nagy hatást nem tett. Úgy voltunk vele, mint az újabb kor sok újításaival. Sok törvényt hozunk ma is. De sok belőle végrehajthatlan marad. — Sok csak évtizedek, évszázadok alatt megy át a nép vérebe.

Szent István törvényeivel, két külföldi nagy institúciójával a királysággal és a keresztyénséggel is így vagyunk. Bárha behozatalukat közel 50 év munkája előzte meg, mégis eltartott vagy száz esztendeig, míg a népbe valami része átment. A népnek belső lelkét még ma sem változtatta meg. Van a népben sok vonás még ma is, mely tisztán emberi; van ázsiai, pogány, betyár tempó.

Úgy látjuk, hogy az Árpád-ház királyainak első századában folytatódott a nép letelepedése, a földbirtoknak művelés alá vétele, a vagyonnak némi gyűjtése. Az ágostai ütközettel megszűnnek, ritkábbak lesznek a kalandozó hadjáratok. Egész történetünkben páratlanul áll ez a esata. 50.000 halott magyarról beszélnek a krónikák! Becsületünk ettől a esatától datálódik. Augsburg után a kalandozások kevesebb erővel indulnak. Van ugyan, mint láttuk, az Árpád-házi királyok alatt háború elég; bel-földi, külföldi. De nem látjuk a háborúkban a nemzet nagy tömegeit. Mintha azok a háborúk rendszerint inkább csak a királynak, hiveinek, püspökeinek, hospeseinek, rokonainak felkerekedései volnának. Egy krónikánk se tud már oly megrendítő áldozatkészségről beszélni, mint a mely Augsburgnál megrendítően nyilatkozott.

A nép nagyja nyilván otthon maradt. Otthon maradtak bizonyára a magyar törzsfőnökök és hozzátartozóik többen. És otthon maradt, a királyi hatalom szervezetlenségénél fogva, a többi szolganép. Legeltette a barmait, vadászott, halászott, kóborolt innen-oda. Lerakta sátrait, hordozható házeit. Városi házat, kőházat, akkor még alig találunk. Hisz Szent Istvánról meg van írva, hogy faházban lakott. És még II. Endre korában 1223-ban Bánkban egy sátorban követte el merényletét Gertrudis ellen. Nincs ok, hogy az ősoket kőpalotákban, kastélyokban lakóknak gondoljuk.

A mikor a test, a ruházkodás szükségletei némileg ki voltak elégítve, a magyarok «pogány módra» áldomást ittak; terített asztalok mellett mulattak, hallgatták az igriczek dalait. Ha aztán feltápáskodtak, nem érdekelte őket más, mint «az istálló, a ló». Így Szent Gellért.

A rendet fentartotta az ősi megszokás, az erkölcs. Közte alighanem a legáldásosabban az egynejtűség, a vének tisztelete.

Olyanformán élhettek az ősök, mint mai nap a juhász, a csikós él az alföld rónáin; a vándorezigrányok. Vagy mint még ma is a földműves nép milliói élnek. A hazáról, Európáról mit sem tudva. Kérdezzétek meg a mai csikóst, a pásztort, hogy mit tud Európáról, a magyar nemzetnek európai hivatásáról!

Nem ismerték a jogot. Nem volt szükség irott jogra, törvényre. Maga a természet megadta a jogot az egyéni erőben, az atyai hatalomban, a tiszteletben, a mivel a nagyobb erőnek, a kornak meghódoltak.

Földműveléssel a nép az első században nem igen foglalkozott. A mit egyik-másik krónika a földművelésről mond, az bizonyára a benszülött szolganép munkája volt. Szinte azon lehet csudálkozni, hogy a magyarnak volt enni valója, volt ruhája.

Egyuttal azonban a meglevő adatok, a relativ nyugalom azt mutatja, hogy a nép lassanként letelepedett azon a földön, a mit apáik szereztek. Lassanként átváltozott.

Éltek tovább, de bár adataink szórványosak, a krónikák alapján ki lehet mondani, hogy az az erő, a mely minden jóra való egynejtű népben meg van, és a mely azelőtt a rabló hadjárataikban nyilvánult, lassan abban kezdett nyilvánulni, hogy véglegesen lakóhelyet választottak; faházakat kezdtek építeni, rendesebb életet éltek.

munkával teremtettek maguknak otthont. Kezdett lenni valamijök, kezdtek elienseké fejlődni. Lett már valamijök, a mit védeni, a miért érdemes volt küzdeni.

Szent István törvényei elősegítették a megtelepedést. Voltaképp nem voltak ezek a törvények merőben újak. Minden jel arra mutat, hogy a nagy király a nép élet-szokásait figyelembe vette. Új bennök csak a külső dísz, a királyi cím, a püspökök; a nekik adományozott sok föld, a dézsma, a mit a németektől a Karoling-dynastia útján vett át. Új volt az a kötelesség, a mit 10 falura rovott, hogy templomot, kis faimaházat kell emelniök és új volt, hogy a püspökök földjeit, szőleit a népnek el kellett látni. De ezek az újságok csak lassan hatották át a nagy néptömeg életét. A földnek értéke nem volt. Az a tíz külföldi püspök, a melyhez talán még 200—300 pap járult, az bizony elenyészett a magyar nép sokaságában. A dézsma, a fatemplom, szintén. Érdemben a nép tovább élte megszokott rendjét. Az egyház is az egynejtűséget hirdette, és ezzel meg volt adva a régi állapothoz csendes továbbfejlődése.

Az eredmény tehát az, hogy az Árpád-ház első százada a letelepedés, az otthonépítés és helyyel-közzel a vagyonosodás korszaka. A rendet fentartotta benne az ősi szokás, az egynejtűség; az ezen természetszerűen fejlődő atyai hatalom, a rokonság köteléke, szóval a *magán-jog*, mint a mely ma is a népélet, a nemzet éltető ereje, szabályozója.

Szent László királynál illik megállapodnunk. Ennek harmadik törvényében tűnik fel először a magyar corpus jurishban a «nobilis», a nemes. És mivelhogy a nemesség keletkezése adta meg az egész magyar történetnek a characterét, vele az ügyvédségét is, illik róla külön megemlékezni. Nézzük a keletkezését. Hadd tudjuk meg,

miként keletkezett az, a mi 800 éven keresztül az ország támasza volt, a melyből főeliensünk tellett.

VI. Árpád és a fejedelmek korában nemeseket még nem találunk. Még névszerint sem. Nem ismert ilyen Szent István törvényhozása sem, bár a «nobilis» egyszer előfordul a decretumban. De az egy későbbi kor hamisítása.

A születés kétségkívül az ősi időkben is szabályozta a nép rendjét. De nincs rá a legkisebb nyom sem, hogy azt külön kimondták volna. Van az ellenkezőre; arra, hogy egyformák voltak a honfoglaló magyarok. Ha Szent István törvényeiben elő is fordulnak a király emberei, a servientes, a milites, ha a király ispánja hatósággal, hatalommal fel is volt ruházva, ez a hatalom a törvénykönyvből kitetszőleg nem születésén alapult. A király akaratán nyugodott. Ha külföldit tett meg a király valamely megye ispánjának, annak csak úgy engedelmeskedni kellett, mint a magyar törzsfőnök fiának.

A nemesség a 10-ik században Németországban, Franciaországban keletkezett. Legalább akkor lépett öntudatosan az az érzés, mely öntudatlanul meg volt már ősidőktől fogva, hogy a ki előkelő ember fiának születik, az már a születés tényénél fogva örökli apja vagyonát, hatalmát. Mind a vagyon, mind a hatalom erőn alapult, a mely bizony nem volt szerény, mértéktartó. Sőt a dolog természetét tekintve, inkább erőszakoskodó, más szabad embert is szolgaságba hajtó.

Tudjuk, hogy már Szent István előtt is, de kivált Szent István alatt, hol nejjével, hol önkényt számos vitéz jött be Németországból az országba. Itt adományokat kapott, udvari, megyei gróf, magyar ember lett.

Kétségkívül magukkal hozták ezek a németek nemesi önérzetüket, melyet a magyar király a politikai áram-

latok súlya alatt, de valószínűleg önként is szívesen elismert, gazdagon honorált. Hisz vasban öltözve, a kardhoz, a királyhoz hívek voltak halálig. Hívebbek még a legtöbb magyarnál, a kik közül sok az ázsiai pogányhithez és élethez ragaszkodott.

Nincs törvényünk, krónikánk sem írja, de azt a tényét látjuk, hogy a nemesség fogalma hódított a magyaroknál. Tetszhetett az a nagy tisztelet, az a nagy kegy, a melyben a király a külföldieket részesíté; a kik magukat nemeseknek mondták. Különösen tetszhetett, hogy a király a maga hatalmával szentesítette ezeknek a nemeseknek hatalmát; hogy más hitele volt a külföldi nemesnek, más annak, a ki őt szolgálta.

Kétségtelennek tartom, hogy a magyar előkelő osztályok, a tehetős, öröklött joggal és befolyással bíró törzsfőnökök, táltosok, családapák önként vették fel a nemességet. Hisz ők csak nem lehetnek silányabbak, mint ezek a külföldről ide szakadt vasas németek.

Állíthatni és belső okokkal támogathatni, hogy a nemességet a magyar nép előkelőbb osztályai önszántukból vették fel. A magyar nép előkelői recipiálták ezt a német institutiót. És az előkelőség tovább fejlesztette.

A királyságot az Árpádoknak köszönjük. A nemességet maga a nép hatalmas felső osztálya vette fel. Épúgy mint az ügyvédséget a nép teremtette meg, épúgy belföldi a nemesség, bár a külföldről vettek rá példát.

A nemességet a magyar nép minden előkelő tagja elfogadta. A nemesség fogalma sokkal előbb élt már a nép jogi meggyőződésében, mint a hogy kimondták II. Endre alatt az arany bullában.

Így alakult meg a magyar nemes. És megalakult vele az ügyvéd első alapfeltétele, a *cliens*.

A mit kifogásolni kell rajta, az csak az, hogy a nemes

túlsokáig, 800 évig, és túlridegen kizárólag «nemes» életet élt. Nyolczszáz évig a magyar nemesség alkotja a hon történetét. Valamivel kevesebb, tán hatszáz év is elég lett volna. A kifogásnak annyiban van alapja, hogy megalkották ugyan a nemességet, de elfeledtek melléje culturát adni a népnek.

VII. A régi magyarok közt az egynejlőségen állott a törzs kötelék, a nemességi kötelék. Azon nyugodott a vezérek, a vajdák hatalma, azon a vérszerződés alapján a királyi hatalom.

Az Árpád királyok hatalma minden jel után itélve, rengeteg, óriási hatalom volt. Hisz a honfoglaló magyar csak legelőnek, vadászterületnek becsülte a földjét. A föld pedig óriási terjedelmű volt, és kevesen voltak hozzá.

A mi földet a magyar nép el nem foglalt, annak ura, különösen Szent István óta a magyar király volt. Ezekből adta dús adományait a külföldi papoknak, ezekből tett adományokat a külföldi uraknak. Ez magyarázza meg az Árpádok királyi hatalmának páratlan nagy tekintélyét. Ez a földbirtok, a rajta nyugvó hatalom s annak dísze oly nagy volt, hogy még a régi szállásbirtokot, azt, a mit honfoglaláskor önerejükkel vívtak ki maguknak, még azt a földet is királyi adománynyal mintegy szentesítették maguknak.

A nemes ember Szent István után három emberöltőn által a földjén élt, házat emelt magának, istállót barmainak. Volt curiája, a melyben ő és cselédjei éltek. A vagyon főrésze eleinte a ló, az ingó marha; de az idők folyamában felgyűlt a fegyver, a ruha. Második fő drágasága a munkaképes emberi és állati erő. Harmadsorban szerepelt csak a földbirtok, és ebben a földművelés alá vett rész valószínűleg a legkisebb rész volt. Megmaradt a tihanyi alapító levél és abban a szerzetnek vagyona

fel van sorolva. Mívelés alatt álló földek; a király a klastromnak 20 eke (!) alá való földet adományoz; Pauler egy ekét 100—170 holdra teszi 60 hajlékkal; sok mívelés alatt nem álló földet adományoz; szőlőhegyeket 20 szőlőmívelővel; 20 lovast, 10 halászt, 5 lovászt, 3 csordást, 3 juhászt, 2 kanászt, 2 méhészt. A klastrom belső szolgálatára zo gál 2 szakács, 2 varga, 2 ács, 1 ötvös, 2 gyaluló, 2 molnár, 1 esztergályos, 1 mosó, 1 tímár, 10 rabzolga. Mindössze 140-re megy a klastrom hajlékainak a száma. Az állatgazdaság meglehetősen nagy; 34 mén, a hozzávaló kaneczákkal, 100 tehén, 700 juh, 1000 sertés, 50 méhkas; évenként 50 csikót kapnak a királyi ménesből. A milyen a klastrom vagyona volt, olyforma lehetett a nemes embernek, a régi törzsfőnöknek, az előkelő családfőnek a vagyona.

Szent István korában még a tinó volt az általános értékegység. A király, a főpap tinókban szedte a jövedelmét, dézsmáját; a büntetéseket abban rótták a népre. Az Árpádok első századában ez is megváltozott. Ércpénz, a denár jött a legtöbb régi szolgáltatás helyébe, és denárban kelnek a barmok, a tinók, még a föld is. Egy (magyar) hold föld ára tán egy korona volt. Erre enged következtetni az, hogy Róbert Károly alatt 3 márkáért 150 holdat lehetett kapni. Egy márka 40 korona.

A magyarok a XI. század végén földműveléssel már jobban foglalkoznak. Guibert, nogenti apát, a második keresztes hadjárat idejében írja az akkori Magyarországról: «Magyarország roppant termő ország. Több évnek búzatermését össze szokták ott hordani és tornyok módjára asztagokba rakni».

Kálmán idejében kapta a nemesi birtok első rendszeres szabályozását. A király elismeri az ősi, a honfoglalási birtok, az allodiumnak természetét. Ide tartozik

a vásárolt birtok is. Elismeri Szent István donatióinak erejét. De a király többi adománya megszakadás, hűtlenség esetén visszazáll a királyra.

És folytatólag rendeli a király, hogy a nagyobb birtoku úr, ha birtokán sok szabad ember van, egy páncélos vitézt tartozik állítani.

Rendeli végül, hogy a földbirtokot körül kell sánczolni, a határokat védeni kell. «A ki igazságtalanul bitorolja másnak a földjét, ha e miatt elítélik, ugyanannyit vesz földjéből, és azonfelül 10 pensát fizet».

VIII. Nézzük már most, hogy folyt le az Árpádkori magyar ember élete. Hogyan élt a szerencsésebb viszonyokban élő, a szabad, a nemes ember? Hogyan élt a nemzet nagy teste, a szegény, alávetett rabszolga? Közdologban, magán dolgában?

Elsőben nézzük a szabad, nemes embert.

És vegyük előbb közéletét, és aztán magánjogi életét.

A közdologban meg volt a családi összeköttetés a mult idők emléke és tisztelete. Meg volt a király tisztelete, úgyis a királyi családé, úgyis a királyé. A régi összeköttetés döntött a főúr élete felett. A szerint vérézett el a királyt követve a csatában: a szerint élt a királytól kapott földeken otthon. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a honfoglalás ideje alatt a királyi hatalom óriási földbirtok felett rendelkezett. Láttuk, hogy az egész ország nagy területe jogilag a királyé volt. És bárha a magyarok kétségtelenül pleno jure birták nagy legelőiket, az a tény, hogy a nagy földhöz kevesen voltak, rengeteg, egészen uratlan területeket adott a király rendelkezése alá. — A keresztyénség elfogadásával egy új elem erősítette a király hatalmát. A keresztyén egyház tudott alkalmazkodni az Árpádok korszakában a királyi tekintélyhez. Sőt nézetem szerint ez az alkalmaz-

kodni tudása volt egyik főoka annak, hogy a király elfogadta. Hisz Géza alatt szentnek declarálta az egyház, még pedig a nagy VII. Gergely pápa, István királyunkat. Egy véghetetlen nagy erkölesi erőt kapott a király az egyház szolgáltaiban, a mely hatalom a nemesek jólétére fordult. Hozzájárult még a királyi hatalom emeléséhez a külföldi vitézek nagy serege, a kik önérdékeket a királyban látván, pánczélos erővel tartották.

A király a nemzet sorsának intézésében a népnél, az előkelőknél ellenállást talált; háborúba kevertetett; közben házasságra lépett a külföldi fejedelmek leányaival. Az ország kormányzatában nehézségeket talált a klimában, alattvalói rosszindulatában, hanyagságában. A kérdés már most az, hogy intézte el a bajokat?

Elegendő a történeti krónikák elmesélése. Azokból a következő képet kapjuk.

A királyságnak, mint láttuk, volt Szent István korában valamelyes hatalma, de ennek a szervezete gyöngé, kezdetleges volt. Állott a püspökökből, vagy tizen lehettek, az alsó papságból, ezek száma is alig haladta meg a két-három százat és állott a megyei ispánokból, a kik szintén alig haladták meg a százat a melléjük rendeltékkel, udvari tisztviselőkkel. Szinte megfoghatatlan csekély végrehajtó közeg-

Nem volt az országnak állandó hadserege. Nem volt általános adózási törvénye. Nem volt közlekedése. Nem volt iskolaügye még sehogy sem kifejlődve. Nem is igen törődött ilyenekkel az Árpád királyok egyike sem. A legprimitívbb szolgáltatások beszerzése volt egyedüli hivatásuk.

Kimondtak ugyan itt-ott kemény parancsokat. A nép egy része követte őket. De szervezve a királyi hatalom nem volt. Administráció, hatalmas erővel ellátva, nem volt. Csak alkalmoszerűleg érvényesült a királyi erélye. —

A nemes az Árpádok alatt közdologban élte a világát. Sokkal szervezetlenebb volt a királyok kormánya, semhogy életök egészen a király tetszésétől függött volna. Csak a tulhatalmas király tudta őket maga köré gyűjteni. —

Az Árpád királyok erélye és szerencséje uralkodásuk két utolsó századában megesökken. A földesúr, a magyar nemesség előtérbe lép; «alkotmányos» szabadságát érvényesíti, az aranybullában rendszerbe önti és ezentul ő a nagy úr. A király a kisebbik.

A király évszázadokig nem ment sokra. Még fenn se tudta tartani a régi királyok országát, dicsőségét. Nem hogy hatalmasan előbbre vitte volna az országot.

Merőben téves a legtöbb historikusunknak rajongása a magyar nép alkotmányos érzületéért. A való az, hogy ezek az alkotmányos szabadságok mindig csonka, szép elvek voltak; délibábok, melyek a pillanatnyi egyéni jóléten felül semmi jót nem teremtettek; a királyt pedig akadályozták a nemzet előbbrevitelében.

Mert ezek az alkotmányos elvek becsülettel végrehajtva a nemesség részéről soha sem lettek.

A nemesség magáról gondoskodott. Kimondta a maga birtokának sérthetetlenségét, örökségi jogával azt örökösnek declarálta.

De csak elvétve teljesítette igazán azon kötelességeket, a melyekkel a hazának, a haza nagyságának tartozik.

Az aranybulla a legkiválóbb bizonyosság reá. Alaprendelkezésnek teszik, hogy a magyar nemes nem köteles a királyt külföldre követni, támadó háborúba kísérni. Nem köteles adót fizetni; úri széket, jurisdictiót gyakorol a dolgozó nép felett, de annak jólétét semmiben sem köteles előmozdítani.

És ezen az aranybullán fejlődik az ország; hatszáz

éven keresztül ez volt az alap. Werbőczy partis primæ titulus nonusa csak új kiadása.

Nem lehet az vitás, hogy az alkotmányos elv is szép dolog. Kivált azzal szemben, hogy a királyok neveléséről gondoskodva nem volt.

De hogy igazán áldásos legyen, ahhoz kell, hogy a népet áthassa a cultura; lelkes végrehajtás kell.

Ez pedig a régi korban évszázadokig nem volt meg. Nem volt meg 1848-ig. Akkor is csak kezdetét vette a szebb kor.

Az alkotmányosság, ismétljük, nagy és szép dolog. Azonban csak akkor az, ha culturával párosul, ha az alkotmányos elvek becsületes *munkával* ernyedetlenül végrehajthatnak.

Az ország ezeréves történetében tán csak a protestáns küzdelmek korában, irodalmunk fellendülésében és 1848-ban egy pár hónapig emelkedtünk azokba a régiókba, a hol az alkotmányosság áldásait némileg élvezhettük. Most sem vagyunk még igazán benne.

De a rég lefolyt századokban az alkotmányosság a legtöbb esetben csak álarcz volt, a mely alatt a nemeség kényelemszeretete, a semmittevés, a szóbetyárság lapangott, zsidbasztotta az országot.

A mi az előkelő nép közéletét szabályozta, az az ősi kötelékekből folyó rokon vagy ellenszenv érdekköteléke volt. Zavarta ezt az a gonosz indulat és szenvedély, a tudatlanság. Ezek szerint alakultak a trónviszályok a király hatalma ellen; ezek hajtották a magyart a külföldi háborúkba, a német, a lengyel, cseh, a görög, a Balkán népek elé.

Látunk elég háborút, belföldit, külföldit, de nem látunk csak igen gyenge kezdeményeket a cultura terén. Nincs fentartva számunkra semmi igazi végrehajtás a

törvény megszegői ellen. A ki fellázadt a király ellen, azt, ha birtak vele, levették, leölték. Minden fásisban csak a nyers erőnek a képét látjuk. Közbe ritkán egy-egy ideális justitiarius jelenetet. Endre és Béla király Várkonyban; Imre királynak Endre öcsésével való találkozása. A szabály de regula az volt, hogy csak véres harc biztosította a király akaratát.

A magánjog terén hasonlót látunk. És az idevágó észleletek még fontosabbak. Nemesak ügyvédi szempontból. Hanem azért is, mert az egyes ember boldogsága majdnem kivétel nélkül a magánjog szerint dől el. A magánjog biztosítja megélhetését; azt, hogy legyen mit ennie, innia, mulatnia. A magánjog családügyi része biztosítja a nemi boldogulást, a családalapítás örömeit.

A magánjog ezt a részét bőven élvezték a nemesek: a közdologról inkább megfélelkeztek.

Látunk bizonyos megszokott ősi rendet, a melyet a nép ösztönszerűleg fentart. Kevés igény, hisz írni, olvasni nem tudtak; városokban nem laktak. Fakunyhókban elfértek békeességben. Hisz még ítéletünk is van, a mely megengedi, hogy alperes a maga fakunyhóit elviheti.

De volt kétségen kívül elég erő és akarat a népben, a mely nem fért meg az ősi életmódban. Volt hatalmaskodó, erős, a ki nyomta a gyöngét; bírvágyó, a ki leskelődött a máséra. A király püspökei és ispánjai által tartott bizonyos rendet. Az ősi szokás segített, mely a tulajdon és az egynejlőségen sarkalt, egyes törvényekben kifejezést talált. De alig tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a jogsérelem megtorlása rá maradt arra, a ki sérelmet szenvedett. Nem állott a királynak kész, administratio rendelkezésére, a melylyel a jogsértőt megfélemezhetné volna. Bizonyára az önvédelem, az önsegélyre volt utalva a magyar élet. A jog győzhetett abban a harcban, a

mely a magánérdek körül felmerült, de bizonyos, hogy gyakran elbukott és bizonyos, hogy sem a győzelemben, sem a bukásban a királyi hatalom közbe nem lépett. Hiszen csudálatos! 1785-ben történt, hogy Wesselényi báró összeveszvéen szomszédjával, felfegyverezte béreseit, kocsisait és ágyúval neki ment a szomszéd kastélyának! II. József becsukatta a bárót, a kit ősei ösztöne vezetett. De az Árpádok korában még ennyi adminisztratív ereje sem volt a királynak. Önségély, önvédelem: erő és hatalom jellemezte a nép életét. Épp úgy, mint a hogy a király trónját testvérei és egyéb rokonaival szemben csak fegyveres erővel, megvakítással, öléssel tudta megtartani, épp oly formán lehetett a nép.

Ez nem zárja ki, hogy egyes esetekben a király közbelépése fentartotta a rendet. Akadt kétségtelenül a régi korban is ember, a kit a félelem vagy más valamelyes ösztön tartóztatott az önvédelemtől, az önségélytől. Voltak papok, asszonyok, özvegy asszonyok, betegek, kiskorú gyermekek, a kik jogukban sérelmet szenvedtek és a kik az önvédelemhez természetes okoknál fogva nem mehettek. De kivételes esetek lehettek és voltak. A szabály az ősi megszokás ereje volt és a hol az védelmet nem adott, az önségély vagy a bukás.

A nép alsó rétegeinél másképp alakult az élet. A rabzolga, a szolganép százezerjei, milliói, minden meggondolás nélkül tűrte azt, a mit az erősebbek akarata rá tukmált. Ment háborúba, ha azt parancsolták rá: legeltette barmait, ha azt így kívánta a földesúr érdeke. Hisz ma is így van. Ma sem tudja a nép, hogy miféle meggondolás vezeti a királyt háborúiban, egyéb tényeiben. Ma sincs tájékozva a magánjogi szabások iránt. Nincs semmi ok arra, hogy a régi idők szegénységét előbbreválónak tartsuk.

IX. Az Árpádok méltatásában meg kell emlékeznünk a városokról.

Nem lehet azt mondani, hogy az Árpádok valami nagy, öntudatos, rendszeres erővel városalapítók lettek volna. Túlságosan magyarok voltak ehhez. Nekik a háború, aztán meg a magánélet élete volt az igazi foglalkozásuk. De mégis tény, hogy világosan tudták a városok fontosságát.

II. Géza megtelepíti a szászokat, a kik a német cultura kezdeményeit hozzák magukkal.

Kálmán királytól valók az első városi privilégiumjaink. Leginkább olasz városok kapták; meglehetősen egyformán adattak ki. A Trau-városnak 1108-ban kiadott oklevél biztosítja a lakókat, hogy nem lesznek külön adófizetői a királynak; bírájukat szabadon választhatják. Nem lesznek alárendelve csak a királynak és az ő ispánjának. Előljárót a maguk kebeléből választhatnak; magyart ebből a tisztségből kizárhatnak. Kereskedésök szárazon, tengeren szabad, csak a kikötő vámjában van a királynak része.

II. Endrének 1224-ben az erdélyi szászoknak kiadott privilégium levele hasonló szellemben van tartva. Látni fogjuk, hogy a királyi privilégium alapján a későbbi időkben szépen fejlődik ki a város, az ügyvédség.

Az Árpádok korában a városokban másképp élt a nép, mint künn a vidéken a földesúr. A város nem is volt magyar: sőt a legtöbb városban ki volt zárva a magyar. Szegény, iparos, kereskedő lakta. Életüket védeni kellett a rabló földesurak, a püspökök hatalmaskodása ellen; az erőszak, a sarczolás ellen, a melylyel szakadatlan sorban megkinozták. Alkotmányuk gyöngye volt. A legtöbb város nem volt fallal bekerítve. Megesett, hogy az ország sík vidékeivel a városok is egyes főurak,

olygarchák hatalma alá estek ; adózni kényszerültek nekik.

A tatárjárás után IV. Béla öntudatos erővel gyarapította a városok erejét. Pest és számos más város IV. Béla privilégiumainak köszöni újrafellendülését.

Magasabb culturát, iskolát nem fejlesztették az Árpádok. Culturális irányt nem adtak. A városok magukra hagyatva, önállóan éltek. Ez teszi megérthetővé, hogy szinte hihetetlen dolgok történtek. Az egyik város a másikkal formális háborút vitt. Sőt Buda város Róbert Károly alatt Lajos pap vezérlete alatt egyházi átokkal kiátkozta — a pápát! . . .!

De ezektől eltekintve, a város népe lassan fejlődött. Fejlődött az ingó vagyon, fejlődtek a cliensek a városokban, a szükkeblű, oktondi lázongások között is.

X. Kiemeltük fönnebb, hogy az ország az Árpád királyok alatt megtalálta határait a nyugattal, a kelettel szemben. De kiemeltük azt is, hogy dél felé, a tenger felé, mely a magyar népet hatalmasan emelhetne volna és mely felé az ottani népek, a görög, szerb, oláh, bolgár nép szervezatlensége folytán tán mégis lehetett volna terjeszkedni, sikeres lépéseket az Árpádok nem tettek. Igaz, az Árpádok utáni királyok sem. A keleti és a déli politikánk még mindig a jövő titka, feladata.

Ki kell emelnünk még egy másik körülményt, a melylyel az Árpádok adósok maradtak. Nem emeljük ki azért, hogy gáncsot vessünk az Árpádokra. De kiemelendő.

Minden harcziás, államférfiúi tevékenységek mellett az Árpád királyok az igazi culturának, a magasabb rendű culturának nem voltak hatalmas terjesztői. Négyszáz évig vezették az országot. És nem alapítottak egyetlen egy főiskolát, egyetemet sem, mely hirdette volna az igazság, a hazaszeretet, az emberszeretet kötelességeit. Culturá-

lis intézményünk, magasabb rendű egy sem maradt fenn utánuk. De hálával tartozunk nekik azért, hogy a királyságot, a keresztyénséget, e két nagy culturális intézményt átvették, vaserővel fentartották. Benne volt ezekben a magasabb röptű szellem esirája.

A veszprémi főiskoláról csak töredékes tudósításunk van. Ez igazolna magasabb lendületet, ha a tudósító nyomban hozzá nem tette volna, hogy rövid évtizeddel fennállása után a főurak elleni tusakodásban elégették és újra fel nem építették.

Nem volnánk igazságosak, ha ki nem jelentenénk, hogy az Árpádok korában a külföldön is kevés cultura volt; majdnem mindenütt sötétség, ziláltság uralkodott. De itt-ott akadt külföldön mégis egy kivétel, a mely az örökdicőség babérjával övedzi fel a főiskolák alapítóit, az országot, a melyben főiskolát alapítottak. Bolognában 1119-ben szervezték az egyetemet. És ha az a régi római, I. Theodosius császár által 475-ben alapított iskolából is fejlődhetett; ha nálunk ez a római előzmény nem is volt meg, azért mégis lehető lett volna nálunk valamelyes alkotás. Az Árpádok korában Bolognában járt magyar ifjak bizonyára nem mentek volna ki, ha királyaik benn az országban állítanak, fentartanak egyetemet. A párisi első egyetemet, a Sorbonne-t 1253-ban alapították és ha a németek nem is tudnak ugyan abban a korban egyetemalapításokat felmutatni, ez még nem menti az Árpádokat. Hisz Lukács, 1185 körül IV. István alatt esztergomi érsek, Gualterius Mapes, angol történetíró szerint már 1170 körül Párisban járt, tanult, működött Girardus Puella mester iskolájában. Bizony, felkereste volna a magyar egyetemet, ha ilyet az Árpádok létesítettek volna.

XI. Az állam berendezésében, vezetésében az Árpádok

nem adták meg az igazság cultusának azt a szeretetteljes ápolást, a mely azt megilleti.

Sem a közjogi alapvető kérdésekben, sem a büntető jog, sem a magánjog, sem az eljárások kérdésében nem hagytak az utódokra alkotásokat, a melyek mutatnák, hogy az igazság eszméje egészen átjárta lelköket, hogy azt szeretetteljes buzgósággal mindig szem előtt tartották.

Azonban legyünk igazságosak.

Tartsuk szem előtt, hogy más idők voltak az Árpád-kori idők. A nép szegény, pogány, ázsiai volt. Végtelen sok munkát adott már az, hogy a királysághoz, a keresztyénséghez szoktassák. Túlságos dolog talán, ilyenkor még többet követelni.

És ismételjük, hogy a külföldön sem volt az igazság akkoriban nagy becsben. Ott is ugyanoly népet találunk.

Magyarország két első százada az erőnek, az erőszaknak volt a kora. Erő, hatalom kellett mindenekelőtt. Szinte komikus feltételezés, hogy Árpád jogi, ügyvédi tanácsot kérjen arra, hogy menekülhet-e Lebediából Etelközbe, hogy elfoglalhatja-e Magyarországot?

XIII. Az Árpádok nem értek reá az ügyvédséget intézményszerűleg megalapítani. De megalapították annak talapzatát, az állami rendet, a clienst. A királyságot, az egyházat, az ország administratiójára a megyét. A mi ezen tulment, a magasabb culturát, az igazság cultusát, azt nem alapítottak.

Az ügyvédséget maga a nép teremtette meg. A regestrum, a városi jogkönyvek fényesen bizonyítják. Még pedig a népnek előkelő és szegény tagja egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy ügyvédségünk legyen.

Végeredményben az ügyvédség hálaival tartozik az

Árpádoknak. Elég szép dolog, hogy az Árpádok elfogadták a nép alkotását. A pristaldusi intézmény királyi receptiója, a nép ügyvédjeinek pristaldusi rangra emelése elég fényes bizonyítékot ad magas lelkükről. Az ügyvédség megteremtéseért az igazi hála a népet megilleti, mely a királyi institutiók keretében, ha kezdetleges alakban is, életre tudta az ügyvédséget támasztani és a mely azt azóta is folyton fentartja és fejleszti.

XIII. Mindent egybefoglalva, egy nagy tanulság fénylik le reánk az Árpádok életéből.

Abban a négyszáz évben, a melyben a Gondviselés királyi gondjukra bizta az ország vezetését, van fényes, dicső korszak, és van szomorú, alacsonyrendű.

A fény és dicsőség az első 200 esztendőhöz van kötve, a gyász és szomorúság, IV. Béla uralkodását kivéve, a követő 200 évhez.

A nagy és dicső korszak mindig a nagy királyok emlékéhez csatolódik. Árpád, Szent István, Géza, Szent László, Kálmán király emlékéhez. Mindegyik vezére volt a népnek; mindegyik, ha kellett, a nép akarata ellen csekedte meg dicső alkotásait.

A gyászos kor akkor köszöntött be, mikor a nemesség a maga igaz jogát túlbecsülni kezdé. Mikor az alkotmányos életet felhasználta arra, hogy egyéni jólétét emelje, a királyi hatalom felé helyezze. Mikor megfélekezve arról, hogy cultura nélkül nincs emelkedés, idejét jóformán kizárólag a maga jólétére fordította.

A mi nagy és dicső volt az Árpádok korában, azt a nagy királyoknak köszönjük. Nagy lelküknek és bőkezűségöknek; annak a nagy birtoknak, a melylyel királyi hivatásuk teljesítésében élni tudtak.

Az ország lakossága, a nemesség nem igen felelt meg a királyok nagy jellemének. Inkább alkotmányosdit

játszottak; dicső nagy tettüknek nyomát hiába keressük történetünk lapjain.

Le kell vonnunk ebből a tanulságot. Az úgynevezett alkotmányos elvek magukban véve nem birnak az országnak nagyságot adni. Biztosítják a lakosságnak, a nemesek jó életmódját, némileg, ideig-óráig. De a nagyság a nagy culturához, az ernyedetlen hazafias tevékenységhez van kötve.

Látni fogjuk, hogy ez a későbbi századokban is így van.

A királyokon dőlt el Magyarország dicsősége. Így volt a multban és így lesz a jövőben. Igaza van Carlyle-nak, a ki ugyanezt az igazságot Anglia történetében, az emberiség történetében látja és tanítja.

XIV. Bucsút véve az Árpádoktól, lehetetlen kifejezést nem adni annak az érzésnek, a melylyel eltöltenek.

Az Árpádok nagy, hatalmas királyi család volt. Felismerte az ázsiai harczos pásztornép jellemét, felismerte az európai civilisatio lényegét. Átérezte, hogy a maroknyi nép itt Európában enmagában ázsiai módra megélni nem birt. Bőkezűen osztotta a nemzet tagjai között az ország nagy területét, meghívta a külföldet, letelepítette Európában a népet. Öntudatos erővel ráerőszakolta a népre a királyságot, a keresztyénséget és segélyükkel tiszteletet keltő módon vitte az ország kormányát.

Ha valami fájdalmasan érint, ez az, hogy a nemzet nem karolta fel megfelelő erővel azt, a mit királyaitól kapott, a culturát, hogy többet gondolt a maga jólétére, mint a haza feladataira, hogy túlgyakran megfélekedezett arról, a mivel a királynak, ma hazát mondanánk, tartoznak.

De beérhetjük azzal, hogy a hatalmas családban gyönyörködünk. Hálával vagyunk eltelve, hogy a Gondvise-

lés a nemzet vezetését az első századokban ily kiváló királyokra bizta.

Az Árpád királyok élete a szívet gyönyörködlető, megrendítő, hatalmas drámák és tragœdiák szakadatlan láncolata, a melyhez foghatót Shakespeare történeti drámáiban sem találunk. A fehér és piros rózsza harczi és szenvedései kicsinyszerűek az Árpádok dicsőségéhez, gyászához képest. A mi nagy eszme mozgatta a népek életét, az mind átjárta őket; megtört bennök. A pogány hit és a civilisatio követelményeiből, a keresztyénség, a királyság áldásából nagy rész jutott ki nekik. Megrendítően összecsapnak korukban a nyugat és a kelet háborgása, az isteni rendnek és a népéletnek kijelentései. Az egyház szentté avatta fel Szent Istvánt és Szent Lászlót. Az egyház a néppel együtt megadta a szentek koronáját az Árpád-ház női nagy alakjainak, Szent Erzsébetnek, majd III. Endre leányának, Erzsébetnek. A trónviszályok dühöngéseiben a férfias elszántságnak, a köteleességtudásnak annyi dicső képe maradt reánk, hogy azokat csak egy Shakespeare lelke tudná méltóan elzengeni. Petőfi ugyan azt mondta Shakespeare-ről, hogy «megrabolta a természet minden szépségét: mi csak azt sze-degetjük, mit ott hagyni éppen kedve volt». — De csak keresni kell; nagy dolgok azok, a miket az Árpádok tettek.

Hogy az Árpádok a középkor nagy dynastiáival, a német, görög császárokkal, a Hohenstaufen-ekkel, a Habsburgokkal, a Rurik, Przemysl, Piast-családokkal, hogy a legnagyobb pápákkal, VII. Gergely, III. Inceze, III. Sándor pápákkal hú barátságban éltek, az több mint külső máz. Abban sok férfierő, sok lélekemelő tanulság rejlik.

Az Árpádok hősök voltak egy végelemzésben hatalmas népnek tusáiban.

Valóban, a magyar embernek nincs hálásabb tanulsága, költészetének nincs hálásabb tárgya. Eddig csak egy ügyvéd, Katona József művéből, Bánk-bánból, sugárzik reánk valami életök viszontagságaiból. De abban a négyszáz esztendőben, a melyet éltek, egy egész sora van még a hasonlíthatatlanul nagyobb drámáknak és tragédiáknak, a melyekhez nem kell hozzáadni semmit. Helyt állottak a nemesek oktalan követelései, a nép szenvedései, az alkotmányosság léha délibábos képei között. Helyt állottak az európai áramlatok, az emberi szenvedélyek fürgetegében.

Költészet nélkül is örökdietsően leng az emlékük. Bár szeretettel fogadnánk azt be; bár szívvel-lélekkel sajátítanánk el a belőlök kisugárzó tanulságot. — Ránk fér. — Ma is.

TARTALOMJEGYZÉK.

A MAGYAR ÜGYVÉDSÉG MULTJÁBÓL.

Előszó	Lap 5
--------------	----------

AZ ÁRPÁDOK KORA.

I. KORSZAK.

A HONALAPÍTÁS. A VEZÉREK KORA.

I. fejezet: A források	27
II. « Árpád, Zsolt kora	31
III. « A társadalom Árpád, Zsolt korában	37
IV. « Az ügyvédség Árpád, Zsolt korában	52
V. « Taksony, Géza, István kora	60
VI. « A társadalom Taksony, Géza, István korában	67
VII. « Az ügyvédség Taksony, Géza, István korában	69
VIII. « Visszapillantás az Árpád vezérek korára	72

II. KORSZAK.

SZENT ISTVÁNTÓL AZ ARANY BULLÁIG.

A királyság. A nemesség, a földesúr.

BEVEZETÉS.

I. cím.

Szent Istvántól Kálmán királyig.

I. fejezet: Szent István. A királyság. A keresztyénség. A megye	74
II. « Szent Istvántól Kálmán királyig	89
III. « A társadalom Szent Istvántól Kálmán királyig	92

II. cím :

KÁLMÁN KIRÁLYTÓL AZ ARANY BULLÁIG.

	Lap
I. fejezet: Kálmán királytól az arany bulláig	99
II. " A társadalom Kálmán királytól az arany bulláig	102
III. " Az igazságszolgáltatás Sz. István királytól- az arany bulláig	106
IV. " Az ügyvédség Sz. Istvántól az arany bulláig	115
A pristaldus.	
A szószóló.	
A papi ügyvédség.	
A városi ügyvédség	115

III. KORSZAK.

AZ ARANY BULLÁTÓL 1848-ig.

A földesúr. Werbőczy kora.

BEVEZETÉS.

I. cím :

Az arany bullától az Árpád-ház kihalásáig.

I. fejezet: Az arany bullától az Árpád-ház kihalásáig	137
II. " Az arany bulla	144
III. " A földesúr az arany bullától az Árpád-ház kihalásáig	156
IV. " A nagyvárad-i regestrum	161
V. " Az ügyvédség az arany bullától az Árpád-ház kihalásáig	170
A pristaldus.	
A procurator.	
A szószóló.	
A városi ügyvédség.	
A papi ügyvédség	170
Visszapillantás az Árpádok királyi házára.	207

